

BBF00032

อรรถกถา

(บาลี-ไทย)

ภาค ๔

ATTHASĀLINĪ ATTHAKATHĀ

(PĀLI-THAI)

PART IV

ฉบับอนุพิมพ์ใหม่

ปีที่ระลึกถึงโอกาสฉลองครบ ๒๐๐ ปี
แห่งกรุงรัตนโกสินทร์ พุทธศักราช ๒๕๒๕

คุณหญิง นันทิกานต์ ประดิษฐ์
อุทิศแก่สถาบันพระมหากษัตริย์

โครงการปริวรรตอักษรขอมและอักษรโบราณของ
ศาสตราจารย์ ดร. วิจิตร ติงสวณิช

ISBN 974-8296-37-7

พระบรมราชาโฆวาท

“ฉันขอขมาโมทนา ขอให้ทำต่อไปอย่าหยุดเสีย
ฉันสนับสนุนงานนี้ร้อยเปอร์เซ็นต์เต็ม ให้ทำต่อไป
เป็นการช่วยให้คนเข้าถึงธรรม

การแปลคำขาสีมาเป็นคำไทยนั้น ต้องระวัง
ให้จงหนัก อย่าให้ขัดแย้งกันได้เป็นอันขาด เพราะ
ถ้าขัดแย้งกันแล้ว จะทำให้เกิดความยุ่งยากแก่
นักศึกษาคำต่อไปภายหลังว่า ที่ใดสงสัยว่าจะแปลให้เข้าใจ
ไม่ได้แปลแล้ว ก็ควรมีคำอธิบายกำกับไว้ด้วย”

(พระบรมราชาโฆวาทของพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว รัชกาล
ปัจจุบัน พระราชทานแต่สมเด็จพระอริยวงศาคตญาณ สมเด็จพระสังฆราช
ญาณโมทยมหาเถระ และคณะกรรมการของสมาคมศูนย์ค้นคว้าทางพระ-
พุทธศาสนา ในโอกาสเข้าเฝ้านมัสการ ฯ ถวายพระคัมภีร์แปลเป็น
ภาษาไทยฉบับแรก เมื่อ ๓ ธันวาคม ๒๕๐๖)

พระนิติการณั้ประสมและนางนิติการณั้ประสม
นางจวง นิติการณั้ประสม อุทิศกุศลให้พระนิติการณั้ประสม

พระบัญชาสมเด็จพระสังฆราช

สมเด็จพระอริยวงศาคตญาณ (วาสนมหาเถระ) สมเด็จพระสังฆราช สกล-
มหาสังฆปริณายก ทรงปรารภว่า พระบาทสมเด็จพระพุทธยอดฟ้าจุฬาโลก พระปฐมกษัตริย์
แห่งพระบรมราชจักรีวงศ์ ได้ทรงสถาปนากรุงเทพมหานครอมรรัตนโกสินทร์ และ
ประดิษฐานพระบรมราชจักรีวงศ์มาตั้งแต่วันที่ ๖ เมษายน พุทธศักราช ๒๓๒๕ ซึ่งเป็น
วันสำคัญแห่งชาติวันหนึ่ง เรียกว่า วันจักรี จะมีกำหนดครบ ๒๐๐ ปี ในพุทธศักราช ๒๕๒๕
จึงเป็นอภิลักขิตกาลพิเศษ สมควรที่ฝ่ายพุทธจักรจะได้สร้างอนุสรณ์วัตถุร่วมในมหกรรม
ครั้งนี้ด้วย

มูลนิธิภูมิพลโลกฯ ได้สนองพระดำรินั้น โดยนำพระคัมภีร์ทางพระพุทธศาสนาที่ได้
จัดทำตามโครงการปริวรรตอักษรขอมและอักษรโบราณท้องถิ่น ชำระและแปลพระคัมภีร์
ทางพระพุทธศาสนาเป็นภาษาไทยขึ้นน้อมถวาย เพื่อเป็นประโยชน์แก่การศึกษาของ
พระภิกษุสามเณร และการเผยแผ่พระพุทธศาสนาสืบต่อไป

โดยที่พระคัมภีร์ทางพระพุทธศาสนาที่เป็นพระบาลี อรรถกถา ฎีกา อนุฎีกา
อรรถโยชนา ปกรณ์วิเสส และสัททวิเสส มีอยู่เป็นจำนวนมาก ล้วนเป็นคัมภีร์สำคัญที่จะ

(๘)

เป็นรากฐานการศึกษาพระปริยัติธรรมต่อไปในภายหน้า จึงทรงเห็นสมควรประทานนามพระคัมภีร์ที่จัดพิมพ์ในครั้งนั้นว่า ฉบับ "ภูมิพลโลกขุ" อันเป็นพระบรมราชาฉายา ในพระบาทสมเด็จพระปรมินทรมหาภูมิพลอดุลยเดช เมื่อสมัยทรงผนวชเป็นภิกษุภาวะ เป็นการเฉลิมพระเกียรติองค์ศาสนูปถัมภกพระองค์นี้

เพื่อให้การปฏิบัติงานดำเนินไปสู่ความสำเร็จด้วยดี และทรงเห็นเป็นการสมควร ประกาศพระบัญชาให้เป็นที่ปรากฏเกียรติคุณสืบไป จึงทรงแต่งตั้งคณะกรรมการอำนวยการจัดสร้างพระคัมภีร์ทางพระพุทธศาสนา ฉบับภูมิพลโลกขุ เป็นที่ระลึกในโอกาสฉลองครบรอบ ๒๐๐ ปี แห่งกรุงรัตนโกสินทร์ ดังต่อไปนี้

๑. สมเด็จพระญาณสังวร (สุวฑฺฒโน)	ประธานกรรมการฝ่ายสงฆ์
๒. พระวิสุทธาธิบดี (จิตวีโร)	รองประธานฝ่ายสงฆ์
๓. พระพุทธพจนวราภรณ์ (จินตาทกโร)	รองประธานฝ่ายสงฆ์
๔. พลตำรวจเอกประเสริฐ รุจิรวงศ์ (ถึงแก่อนิจกรรม)	ประธานกรรมการฝ่ายฆราวาส
๕. พลเรือเอก ม.จ. กภาพัฒนดิศ ดิศกุล ร.น. (สิ้นชีพิตักษัย)	รองประธานกรรมการ
๖. หม่อมหลวงปิ่น มาลากุล	รองประธานกรรมการ
๗. คุณหญิงแสงเคื่อน ณ นคร	รองประธานกรรมการ
๘. นายประเสริฐ ณ นคร	รองประธานกรรมการ
๙. พลเรือเอกอนันต์ เนตรโรจน์ ร.น.	กรรมการ
๑๐. พลเรือเอกอภัย สัตกะลิน ร.น.	กรรมการ
๑๑. นายโชติ สุวรรณโพธิ์ศรี	กรรมการ

๑๒. ท่านผู้หญิงพัชร์ อนุรักษ์ราชมณฑลเชียร	กรรมการ
๑๓. คุณหญิงอรุณ กิตติยากร	กรรมการ
๑๔. พลตรีสุธน สัตตบุศย์	กรรมการ
๑๕. นายระวี ภาวิไล	กรรมการ
๑๖. อธิบดีกรมประชาสัมพันธ์	กรรมการ
๑๗. อธิบดีกรมการศาสนา	กรรมการ
๑๘. นายวิสุทธิ์ บุษยกุล	กรรมการ
๑๙. นายพิพัฒน์ สุจินดา	กรรมการ
๒๐. นางศรีภาณุจันต์ สุจินดา	กรรมการ
๒๑. คุณหญิงลัมัย หงษ์ยนต์ (ถึงแก่อนิจกรรม)	กรรมการ
๒๒. คุณหญิงเฟื่อง ชลิตอาภรณ์	กรรมการ
๒๓. นางจวง นิตการณประสม	กรรมการ
๒๔. นางประไพ อมาตยกุล	กรรมการ
๒๕. นางสมจิตต์ สิทธิไชย	กรรมการ
๒๖. นางเครือทิพย์ ธรรมมงคล (ถึงแก่กรรม)	กรรมการ
๒๗. นางชนันต์ ปิยะอุย	กรรมการ
๒๘. นางประภา จัยวัฒน์	กรรมการ
๒๙. นางอวยพร ปัตตพงศ์	กรรมการ
๓๐. นางยุพนา ธรรมโกวิท	กรรมการ
๓๑. นางอุษา จารุกุล	กรรมการ

(๑๐)

๓๒. นายมณีพันธ์ จารุกุล

กรรมการและเลขานุการ

๓๓. นายสิริ เพ็ชรไชย

กรรมการและผู้ช่วยเลขานุการ

ขอจงถึงความเจริญ งอกงาม ไพบูลย์ ในธรรมของสมเด็จพระสัมมาสัมพุทธเจ้า
เป็นนิตย์ เทอญ.

ทรงตั้ง ณ วันที่ ๒๘ กันยายน พุทธศักราช ๒๕๒๒

พลตำรวจเอก

(ประเสริฐ รุจิรวงศ์)

ประธานกรรมการมูลนิธิภูมิพลโลกขุ

ผู้รับสนองพระบัญชา

หมายเหตุ : การแต่งตั้งกรรมการในพระบัญชา เป็นการแต่งตั้งโดยตำแหน่ง.

กระทรวงศึกษาธิการ

สมเด็จพระอริยวงศาคตญาณ (วาสนมหาเถร) สมเด็จพระสังฆราช
สกลมหาสังฆปริณายก ทรงปรารภว่า พระบาทสมเด็จพระพุทธยอดฟ้าจุฬาโลก
ได้ทรงสถาปนากรมเทพมหานครมาจนถึงบัดนี้ จะครบสองร้อยปีในพุทธศักราช ๒๕๒๕
ควรที่ทางฝ่ายพุทธจักรจะได้สร้างพระคัมภีร์ทางพระพุทธศาสนาเป็นอนุสรณ์ยิวทุกชั่ววัยใน
มหกรรมครั้งนี้ด้วย มูลนิธิภูมิโปลิกฯ จึงส่งของพระคัมภีร์นี้

เพื่อเปิดโอกาสให้พุทธบริษัทและเอกชนได้มีส่วนร่วมสร้างพระคัมภีร์ทางพระ
พุทธศาสนา โดยการเสนอแนะของมูลนิธิภูมิโปลิกฯ จึงทรงตั้ง

คุณหญิงแสงเดือน ผ นศร

เป็นประธานกรรมการหาทุนสร้างพระคัมภีร์ทางพระพุทธศาสนา ฉบับภูมิโปลิกฯ

ขออำนาจคุณพระศรีรัตนตรัย จงอภิบาลรักษาให้เจริญ งอกงาม ไพบูลย์
ไพรรรมของสมเด็จพระสัมมาสัมพุทธเจ้า เป็นนิศย์นิรันดร เทอญ.

ทรงตั้ง ณ วันที่ ๘ กันยายน พุทธศักราช ๒๕๒๒

พลตำรวจเอก

จ. ฐิภวณ

(ประเสริฐ ฐิภวณ)

ประธานกรรมการมูลนิธิภูมิโปลิกฯ
ผู้รับส่งของพระบิณฑบาต

พระบวรราชสมาคมเค็ชพระสังฆราช

สมเด็จพระอริยวงศาคตญาณ (วาสนมหาเถระ) สมเด็จพระสังฆราช สกล-
มหาสังฆปริณายก ทรงปรารภว่า พระบาทสมเด็จพระพุทธยอดฟ้าจุฬาโลก พระปฐมกษัตริย์
แห่งพระบรมราชจักรีวงศ์ ได้ทรงสถาปนากรุงเทพมหานครอมรรัตนโกสินทร์ และ
ประดิษฐานพระบรมราชจักรีวงศ์มาตั้งแต่วันที่ ๖ เมษายน พุทธศักราช ๒๓๒๕ ซึ่งเป็นวัน
สำคัญแห่งชาติวันหนึ่ง เรียกว่า วันจักรี จะมีกำหนดครบ ๒๐๐ ปี ในพุทธศักราช ๒๕๒๕
จึงเป็นโอกาสชดกาลพิเศษ สมควรที่ฝ่ายพุทธจักรจะได้มีอนุสรณ์วัตถุร่วมในมหกรรม
ครั้งนี้ด้วย

มูลนิธิภูมิพลโลกฯ ได้สนองพระดำรินั้น โดยนำพระคัมภีร์ทางพระพุทธศาสนาที่ได้
จัดทำตามโครงการปริวรรตอักษรขอมและอักษรโบราณท้องถิ่น ชำระและแปลพระคัมภีร์
ทางพระพุทธศาสนาเป็นภาษาไทยขึ้นน้อมถวาย เพื่อเป็นประโยชน์แก่การศึกษาของ
พระภิกษุสามเณร และการเผยแผ่พระพุทธศาสนาสืบต่อไป

โดยที่พระคัมภีร์ทางพระพุทธศาสนาที่เป็นพระบาลี อรรถกถา ฎีกา อนุฎีกา
อรรถโยชนา ปกรณ์วิเสส และสังคหวิเสส มีอยู่เป็นจำนวนมาก ล้วนเป็นคัมภีร์สำคัญ ที่จะ
เป็นรากฐานการศึกษาพระปริยัติสังคหกรรมต่อไปในภายหน้า จึงทรงเห็นสมควรประทานนาม

พระคัมภีร์ที่จัดพิมพ์ในชื่อนี้ว่า ฉบับ "ภูมิพลโลกขุ" อันเป็นพระบรมราชาฉายา ในพระบาท-
สมเด็จเจ้าพระปรมินทรมหาภูมิพลอดุลยเดช เมื่อสมัยทรงผนวชเป็นภิกษุภาวะ เป็นการเฉลิม
พระเกียรติองค์ศาสนูปถัมภกพระองค์นี้

เพื่อให้การปฏิบัติงานดำเนินไปสู่ความสำเร็จด้วยดี และทรงเห็นเป็นการสมควร
ประกาศพระบัญชาให้เป็นที่ปรากฏเกียรติคุณสืบไป จึงทรงแต่งตั้งคณะเจ้าหน้าที่ผู้ปฏิบัติงาน
จัดสร้างพระคัมภีร์ทางพระพุทธศาสนา ฉบับภูมิพลโลกขุ เป็นที่ระลึกในโอกาสฉลอง
ครบรอบ ๒๐๐ ปี แห่งกรุงรัตนโกสินทร์ ดังต่อไปนี้

คณะผู้อำนวยการจัดทำพระคัมภีร์ทางพระพุทธศาสนาฉบับภูมิพลโลกขุ

๑. นายมนตรีพันธุ์ จารุกุล	ผู้อำนวยการ
๒. นายสิริ เพ็ชรไชย	หัวหน้าฝ่ายวิชาการ
๓. นางอุษา จารุกุล	หัวหน้าฝ่ายธุรการ

คณะนักวิชาการประจำ

๑. นายสิริ เพ็ชรไชย	ป.ธ.๘	หัวหน้าฝ่ายวิชาการ
๒. นายวิเชียร บำรุงผล	ป.ธ.๘	(ถึงแก่กรรม)
๓. นายทินกร ทองแก้ว	ป.ธ.๘	(ถึงแก่กรรม)
๔. พันเอกพร้อม โพธิศิริ	ป.ธ.๘	(ถึงแก่กรรม)
๕. นายสุรสิทธิ์ กาญจนพยุ	ป.ธ.๘	(ถึงแก่กรรม)
๖. นายเชียน วงศ์ศรีสังข์	ป.ธ.๘	(ถึงแก่กรรม)
๗. นายมยุนต์ จอคพิมาย	ป.ธ.๘	
๘. พระมหาประสิทธิ์ ชินวโร	ป.ธ.๘	

๙. อุบาสิกาสมศรี จารุเพ็ง บ.ศ.๙
๑๐. อุบาสิกาสิริรัตน์ กลัดจ่าย บ.ศ.๘
๑๑. นายจรัญ เสือคังว่ง ป.ธ.๘
๑๒. นายเขื่อน เพ็ญสวัสดิ์ ป.ธ.๗
๑๓. นายคำสอน จิตเจริญ ป.ธ.๗, พ.ม.
๑๔. นายสันติ ฤทธิเดช ป.ธ.๗, ศษ.บ.
๑๕. นายนิพนธ์ เทียมจันทร์ ป.ธ.๖, พ.กศ.
๑๖. นายบุญเตือน ขาวเอี่ยม ป.ธ.๖
๑๗. นายประกวาด พุฒินิยม ป.ธ.๖
๑๘. นายจีรวัฒน์ กวรกำ ป.ธ.๖
๑๙. นางสาวนันทนา เพ็ชรไทย ศศ.บ.(โบราณคดี)
๒๐. นายลักดง ธนะวัตต์ ป.ธ.๔, ศศ.บ.(ภาษาไทย)
๒๑. ร้อยตรีทวี จันทอง นักปริวรรตอักษร
๒๒. อุบาสิกาพรหม เกิดเกษม นักปริวรรตอักษร
๒๓. อุบาสิกาบุญเกื้อ ไพโรจน์ นักปริวรรตอักษร
๒๔. อุบาสิกาจรรยา บัวสุวรรณ นักปริวรรตอักษร
๒๕. อุบาสิกาบุญส่ง พัยคมเรือง นักปริวรรตอักษร
๒๖. อุบาสิกาพรทิพย์ ศูนย์จันทร์ นักปริวรรตอักษร
๒๗. อุบาสิกากัลยา ไยสำลี นักปริวรรตอักษร
๒๘. อุบาสิกาสกาวรัตน์ หอมขจร นักปริวรรตอักษร
๒๙. อุบาสิกาสุภาพ กาญจนवास นักปริวรรตอักษร

คณะนักวิชาการพิเศษ

๑. อุบลิกาแนบ มหานีรานนท์ (ถึงแก่กรรม)
๒. นายทองย้อย แสงสินชัย ป.ธ.๙
๓. นายบุญมา จิตจรัส ป.ธ.๘ มหาบัณฑิต
๔. นายสุวรรณ จินต์ประชา ป.ธ.๙
๕. นายไชยวัฒน์ กปิลกาญจน์
๖. นายสุรจิต สงสกุล ป.ธ.๘ คุษฎีบัณฑิต
๗. นายพิสิฐ เจริญสุข ป.ธ.๙
๘. นายวินัย ตะเกापงษ์ ป.ธ.๙ คุษฎีบัณฑิต
๙. นายสารี อินสอน ป.ธ.๙

คณะเจ้าหน้าที่ธุรการ

๑. นางสาววิภา เพ็ญวสามพราน
๒. นางสาวชลอ สว่างช่วง
๓. นางพิกุล บำรุงผล
๔. นางสาวพวงเงิน อุชชิน
๕. นายเกษมวงศ์ บุรณะศิริ
๖. นางสาวพูนสุข ปานสวี
๗. นางสาวปนัดดา เอี่ยมวุฒิ
๘. นางสุภา วรรณพงษ์
๙. นางสาวมยุรี พาหา

(๑๖)

๑๐. นางสาวพินดา เวียงนนท์

๑๑. นางสาวถาวร ทองมี

๑๒. นางชัชสวาสดี นิเกตน้อย

๑๓. นางทิพย์วดี ภูทอง

๑๔. นายประนม พลดงนอก

ขอจงถึงความเจริญ งอกงาม ไพบูลย์ ในธรรม ของสมเด็จพระสัมมา-
สัมพุทธเจ้าเป็นนิตย์ เทอญ.

ทรงตั้ง ณ วันที่ ๒๘ กันยายน พุทธศักราช ๒๕๒๒

พลตำรวจเอก

(ประเสริฐ รุจิรวงศ์)

ประธานกรรมการมูลนิธิภูมิพลโลกขุ

ผู้รับสนองพระบัญชา

หมายเหตุ : การแต่งตั้งกรรมการ นักวิชาการ และเจ้าหน้าที่ ในพระบัญชา
เป็นการแต่งตั้งโดยตำแหน่ง.

โครงการปริวรรตอักษรขอมและอักษรโบราณท้องถิ่น
ชำระและแปลพระตำมกีร์ทางพระพุทธรศาสนาเป็นภาษาไทย

ด้วยศวามสนับสนุนของคณะกรรมการมหาเถรสมาคม

และ

กรมการศาสนา กระทรวงศึกษาธิการ

(๑๘)

พิมพ์ครั้งที่ ๑ : ๒๕๓๒

First published : 1989

ISBN 974-8296-37-7

สงวนลิขสิทธิ์
ในการคัดลอก แปล และดัดแปลง
ไม่ว่าบางส่วนหรือทั้งหมด

All rights reserved

พิมพ์ที่โรงพิมพ์มูลนิธิภูมิพลโลก ในบริเวณวัดสระเกศ กรุงเทพมหานคร

Printed in Thailand

At The Bhūmibalo Bhikkhu Foundation Press,

Wat Srakesa, Bangkok.

นิทานกถา

สมเด็จพระสัมมาสัมพุทธเจ้า เสด็จอุบัติขึ้นในโลก ได้ทรงเทศนาโปรด
เวไนยสัตว์ให้ได้บรรลุผลนิพพานตลอด ๔๕ พระวัสสา คำสอนของพระองค์ที่ทรง
แสดงแล้ว ทรงบัญญัติแล้ว เรียกว่า พระธรรมวินัย ทรงตั้งไว้เป็นศาสดาแทนพระองค์
เมื่อเสด็จดับขันธปรินิพพาน จัดเป็นพระสังฆธรรมอย่างหนึ่งเรียกว่า **พระปริยัติสังฆธรรม**
ในบรรดาพระสังฆธรรมทั้งสาม พระปริยัติสังฆธรรม มีความสำคัญมาก เมื่อพระปริยัติ-
สังฆธรรมยังดำรงอยู่ตราบไค **พระปฏิบัติสังฆธรรม** และ **พระปฏิเวธสังฆธรรม** ก็ยังคง
ดำรงอยู่ตราบนั้น เมื่อพระปริยัติสังฆธรรมเสื่อมสูญแล้ว พระปฏิบัติสังฆธรรม และ
พระปฏิเวธสังฆธรรมก็ดำรงอยู่ไม่ได้ เพราะฉะนั้น พระปริยัติสังฆธรรมจึงเป็นมูลรากของ
พระศาสนา เมื่อพระพุทธเจ้าเสด็จดับขันธปรินิพพานแล้ว พระอรหันตสาวกทั้งหลายมี
พระมหากัสสปเถระ เป็นต้น ได้ยกเอาคำสั่งสอนอันเป็นพระพุทธวจนะขึ้นสู่การสังคายนา
เป็นครั้งแรก ด้วยภาษาบาลี อันเป็นภาษาที่พระพุทธเจ้าทรงแสดงธรรมแก่ชาวโลก โดย
จัดหมวดหมู่เรียกว่า **พระไตรปิฎก** ได้แก่ **พระวินัยปิฎก** **พระสุตตันตปิฎก** และ
พระอภิธรรมปิฎก พระไตรปิฎกนี้เรียกอีกอย่างหนึ่งว่า **ปาฬิ** หรือ **พระบาลี**

กุลบุตรผู้หวังความตั้งมั่นยั่งยืนแห่งพระสังฆธรรม จำเป็นต้องศึกษาพระไตรปิฎก
หรือพระบาลีให้รู้ซึ่ง ทั้งบทพยัญชนะและอรรถะ จึงจะปฏิบัติได้ถูกต้องตรงตามพระพุทธร-
วจนะ ได้มีการศึกษาเล่าเรียนในด้านพระปริยัติสังฆธรรมสืบมาตั้งแต่ครั้งพระพุทธเจ้า
ยังทรงพระชนม์ชีพอยู่ จัดเป็นฐานะในพระศาสนาอย่างหนึ่ง เรียกว่า **คันถธุระ** คู่กับ
วิปัสสนาธุระ ซึ่งเป็นเรื่องเกี่ยวกับการปฏิบัติอันเป็นส่วนแห่งพระปฏิบัติสังฆธรรม การ
ศึกษานั้นย่อมมีครูบาอาจารย์สั่งสอน และบันทึกคำสอนตลอดทั้งมติวินัจฉัย โดยท่านผู้รู้

พระพุทธาธิบายเรียกว่า พระอรรถกถาจารย์ ตามความหมายที่แท้จริงนั้น พระอรรถกถา-
จารย์ หมายถึง พระอรหันต์ผู้เป็นสังคิกกาทจารย์ในครั้งแรก มีพระมหากัสสป พระอุบาลี
และพระอานนท์ เป็นต้น เมื่อได้มีการสั่งสอนและการบันทึกคำสอนไว้ พระสงฆ์สาวกก็ได้
ศึกษาเล่าเรียนต่อ ๆ กันมา คัมภีร์ดังกล่าวนี้เรียกว่า อรรถกถา มีการบันทึกไว้ด้วย
ภาษาบาลี ภาษาเดียวกับที่ใช้บันทึกพระไตรปิฎก เมื่อพระพุทธศาสนาได้เคลื่อนจาก
ชมพูทวีปมาตั้งมั่นอยู่ในลังกาทวีปแล้ว ได้มีการสั่งสอนและบันทึกไว้ด้วยภาษาสิงห์พอนเป็น
ภาษาของชาวเกาะ สำนักที่มีชื่อเสียงเกี่ยวกับพระคัมภีร์อรรถกถาเหล่านี้ ได้แก่ สำนัก
มหาวิหาร ในลังกาทวีป การที่จะทำความเข้าใจเรื่องราวในอรรถกถา กลุ่มบุตรจำต้อง
ศึกษาภาษาสิงห์พอน ซึ่งเป็นการยากลำบากแก่กลุ่มบุตรผู้ใคร่การศึกษาเป็นอย่างยิ่ง
คำอธิบายพระพุทธรวจนะจึงไม่แพร่หลายกว้างขวางเท่าที่ควร อาศัยเหตุนี้ เมื่อ
พุทธศักราชล่วงได้เก้าร้อยปีเศษ พระเถระทั้งหลาย มีพระพุทธโฆสะ พระพุทธทศตะ
และพระธัมมปาละ เป็นต้น จึงได้แปลอรรถกถาภาษาสิงห์พอนเป็นภาษาบาลี อันเป็น
ต้นตอภาษา จึงเป็นเหตุให้พระพุทธศาสนาได้แพร่หลายเป็นประโยชน์เกื้อกูลไปทั่วโลก

ต่อมา ได้มีการแต่งอธิบายความในอรรถกถาเป็นคัมภีร์ เพื่อให้เข้าใจ
พระพุทธรวจนะชัดเจนยิ่งขึ้น เรียกว่า ฎีกา มีทั้งคัมภีร์ฎีกาเดิมเรียกว่า มุลฎีกา และ
คำอธิบายฎีกาเดิมต่อมาอีกเรียกว่า อนุฎีกา แล้วยังมีคัมภีร์แก้ไขข้อความที่เป็นเงื่อนเงา
ข้อขัดที่ชวนสงสัยให้หายสงสัยเรียกว่า คัมภีร์รูป อีกชั้นหนึ่ง นอกจากนี้ยังมีคู่มือเป็นหนังสือ
ประกอบในการแปลคัมภีร์ต่าง ๆ บอกสัมพันธ์ความบอกความหมายของศัพท์ แสดงไวยากรณ์
แยกแยะให้เข้าใจเชิงศัพท์อีกชั้นหนึ่งเรียกว่า อรรถโยชนา คัมภีร์เหล่านี้ล้วนเป็นประโยชน์
แก่กลุ่มบุตรผู้ศึกษาพระคัมภีร์พระพุทธศาสนาเป็นอย่างยิ่ง และทั้งเป็นคู่มือในการแปลให้

ถูกต้องอีกด้วย คัมภีร์ดังกล่าวเหล่านี้ต่างรับกันเป็นสายตรงบ้าง เป็นปกรณ์พิเศษ แต่งเป็น
เรื่องเฉพาะ เช่น พระคัมภีร์วิสุทธิมคค์หรืออภิธรรมมัตถสังคหะ เป็นต้นบ้าง ซึ่งจัดอยู่
ในชั้นอรรถกถา แล้วมีคัมภีร์แก้ต่อมาเรียกว่า ฎีกา เช่น มหาฎีกาชื่อปรมัตถมัญชุสา
แก้คัมภีร์พระวิสุทธิมคค์ และคัมภีร์ชื่ออภิธรรมมัตถวิภาวินี แก้ปกรณ์อภิธรรมมัตถสังคหะ เป็นต้น

ภาษาบาลี เป็นต้นคิภาษา คือ ภาษาที่มีแบบแผน เป็นมูลภาษา คือ ภาษา
ที่เป็นต้นเดิม เป็นภาษาที่รองรับพระพุทธวจนะซึ่งเรียกว่าพระบาลี และเป็นภาษาที่ใช้
อธิบายพระพุทธวจนะอื่น ๆ อีกด้วย นักปราชญ์ได้แต่งไวยากรณ์ของภาษาบาลีไว้เป็น
หลักฐาน เพื่อให้ศึกษารู้ความหมายของคำนั้น ๆ ได้ถูกต้องถ่องแท้ ถ้าขาดความเข้าใจ
หลักภาษาอันเป็นนิรุกติศาสตร์เสียแล้ว ย่อมจะเกิดความเข้าใจผิด ลุ่มหลงในอักษรและ
บทต่าง ๆ ได้ ดังนั้น กุสุบุตรผู้ใคร่ศึกษาจำต้องศึกษาให้รู้ไวยากรณ์ของภาษาบาลีอย่าง
แจ่มชัด จึงจะเข้าใจพระพุทธวจนะได้ถูกต้อง คัมภีร์ไวยากรณ์เหล่านี้ เรียกว่า สัททวิเสส
บ้าง สัทศาสตร์ บ้าง นิรุกติศาสตร์ บ้าง

เมื่อพระพุทธศาสนาได้แพร่หลายมาสู่ประเทศไทย ก็ได้แพร่มาพร้อมกับ
คัมภีร์ต่าง ๆ มีพระไตรปิฎก อรรถกถา ฎีกา อนุฎีกา ปกรณ์พิเศษ และสัททวิเสส
เหล่านี้เป็นต้น และได้จารไว้ด้วยอักษรขอมในโบราณ ผู้ศึกษาภาษาบาลีจึงต้องเรียน
อักษรขอมก่อน แล้วจึงศึกษาแล้วเรียนพระคัมภีร์ทำความเข้าใจพระพุทธวจนะ ทรงจำไว้
และเทศนาสั่งสอนต่อ ๆ กันมา ทุกยุคทุกสมัยจนถึงยุครัตนโกสินทร์นี้

พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว รัชกาลที่ ๕ ได้ทรงมีพระราช-
ปรารภอาราธนาพระสงฆ์เถรานุเถระ รับการชำระปริวรรตอักษรขอมที่บันทึกพระไตรปิฎก
ภาษาบาลีออกเป็นอักษรไทยแล้วตีพิมพ์พระไตรปิฎกอักษรไทยนี้ เผยแพร่ไปในวัดวาอาราม

ต่าง ๆ ตลอดทั้งในและต่างประเทศ เป็นการเฉลิมพระเกียรติยศพระราชาคณะภิกษุที่ทรงเป็นธรรมิกราชาธิราชในโลก ต่อมา พระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว รัชกาลที่ ๖ ก็ได้ทรงอุปถัมภ์สร้างคัมภีร์อรรถกถาจากอักษรขอมภาษาบาลีมาเป็นอักษรไทย ภาษาบาลีนี้ บรรดาพระบรมวงศานุวงศ์ต่างทรงมีพระศรัทธาประสาธน์โดยเสด็จพระราชกุศล จักพิมพ์สร้างไว้ในพระพุทธศาสนา ให้เป็นที่ปรากฏในโลก เป็นคุณูปการแก่พระพุทธศาสนาเป็นอย่างยิ่ง กาลต่อมาการทำพระคัมภีร์อักษรขอมเป็นอักษรไทยได้หยุดชะงักไปชั่วระยะหนึ่งประมาณ ๕๐ ปีเศษ ทำให้คัมภีร์พระพุทธศาสนาในประเทศไทย ซึ่งมีอยู่ในอักษรขอมต้องชะงักงันไป ไม่แพร่หลายเท่าที่ควร

ด้วยเหตุนี้ **มูลนิธิภูมิพลโลกขุ** ซึ่งตั้งขึ้นตามพระราชดำยาของพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว รัชกาลปัจจุบัน โดยได้รับพระบรมราชานุญาตเมื่อ พ.ศ. ๒๕๑๕ จึงได้ทำโครงการปริวรรตอักษรขอมและอักษรโบราณท้องถิ่น ชำระและแปลพระคัมภีร์ทางพระพุทธศาสนาเป็นภาษาไทย เสนอคณะสงฆ์ผ่านกรมการศาสนา ได้รับความเห็นชอบจากมหาเถรสมาคม ตามมติมหาเถรสมาคม ครั้งที่ ๑๑/๒๕๑๖ และได้รับความสนับสนุนจากรัฐบาล โดยให้เงินอุดหนุนเป็นรายปีผ่านกรมการศาสนาให้ดำเนินการตามโครงการนี้ เพื่อให้พระคัมภีร์ทางพระพุทธศาสนาภาษาบาลี ได้รับการชำระให้ถูกต้องเสียขั้นหนึ่งก่อน แล้วจึงแปลเป็นภาษาไทย ตามขั้นตอนแห่งการปฏิบัติงาน

การปริวรรตอักษรขอมเป็นอักษรไทยก็ดี การชำระพระคัมภีร์ภาษาบาลีให้ถูกต้องก็ดี จำเป็นต้องสอบทานกับคัมภีร์อื่น และฉบับต่างประเทศเท่าที่จะหาได้ ต้องอาศัยผู้เชี่ยวชาญในภาษาบาลีเท่าที่มีอยู่ในปัจจุบัน และจำต้องฝึกฝนบัณฑิตให้สืบต่องาน เพื่อถ่ายทอดความรู้การทำงานให้ต่อเนื่องกันไปโดยไม่ขาดสาย งานพระคัมภีร์จึงจะสมบูรณ์และถูกต้อง เมื่อต้นฉบับภาษาบาลีถูกต้อง การแปลสู่ภาษาไทยก็ถูกต้อง

มุสลิมนิกายโฆกิกขุ นอกจากได้รับความอุปถัมภ์จากรัฐบาลของ พระบาท
สมเด็จพระเจ้าอยู่หัว ในการให้เงินงบประมาณแผ่นดินอุดหนุนโครงการแล้ว ยังได้รับ
ปัจจัยบริจาคจากเจ้านายและผู้มีจิตศรัทธาสรางพระคัมภีร์เป็นพุทธบูชา และอุทิศให้แก่
ปัจเจกบุคคลเป็นรายยก ตั้งได้ประกาศพระนามและนามในทุกหน้าพระคัมภีร์ เพื่อให้ท่าน
ผู้พบเห็นได้อุโมทนากุศลนั้น ๆ ด้วย

สำหรับ พระคัมภีร์อัญสุสาสินี อรรถกถาธรรมสังคณี บาลี-ไทย ภาค ๔ นี้
คุณจวง นิตินการณประสม มีจิตศรัทธาในพระบวรพุทธศาสนาเป็นอย่างยิ่ง ได้บริจาค
เงินสร้างเพื่ออุทิศส่วนกุศลให้แก่พระนิตินการณประสม

มุสลิมนิกายโฆกิกขุขออุโมทนากุศลไว้ ณ ที่นี้

ขออำนาจแห่งมหากุศลได้โปรดบันดาลให้ คุณจวง นิตินการณประสม ประสพ
ความสุขความเจริญตลอดไป เทอญ.

มุสลิมนิกายโฆกิกขุ

เพื่อการคั่นคว่าทางพระพุทธศาสนา

๑๐ พฤษภาคม ๒๕๓๒

คำปฏิญญา

ในการจัดสร้างพระคัมภีร์ ตามโครงการปริวรรตอักษรขอมและอักษรโบราณ
ท้องถิ่น ชำระและแปลพระคัมภีร์ทางพระพุทธศาสนาเป็นภาษาไทยนั้น มูลนิธิภูมิพลภิกษุ
ได้มีจุดประสงค์ที่จะสร้างพระคัมภีร์พระพุทธศาสนา ภาษาบาลี คือ อรรถกถา ฎีกา
อนุฎีกา คัมภีร์ อรรถโยชนา ปกรณ์พิเศษ และสังคหวิเสส ที่ยังไม่เคยมีปรากฏในอักษรไทย
ให้มีเป็นฉบับอักษรไทยขึ้น และชำระสอบทานพระคัมภีร์ภาษาบาลีที่มีในอักษรไทยแล้ว
แต่ยังคงคลาดเคลื่อนให้ถูกต้องบริสุทธิ์ ทั้งนี้ เพื่อเผยแพร่คำสอนของสมเด็จพระสัมมา-
สัมพุทธเจ้าให้กว้างขวาง เพื่อประโยชน์สุขของมหาชนในโลก ขั้นตอนในการทำงานนี้
เบื้องต้นต้องชำระอักขระและบทพยัญชนะในคัมภีร์นั้น ๆ ให้เป็นที่ถูกต้องตามพระคัมภีร์
ดั้งเดิมก่อน แล้วจึงแปลสู่ภาษาไทย และภาษาอื่นในภายหลัง ในเบื้องต้นนี้ การตีพิมพ์
พระคัมภีร์ต่าง ๆ มูลนิธิ ฯ จะจัดทำเป็นขั้นตอน ๕ ประการ คือ

๑. พิมพ์พระคัมภีร์ภาษาบาลีที่ได้ชำระถูกต้องแล้วเป็นอันดับแรก เพราะเป็น
งานที่ทำสำเร็จก่อน และเพราะพระคัมภีร์ภาษาบาลีเป็นประโยชน์แก่นักศึกษา ทั้งชาวไทย
และชาวต่างประเทศ ซึ่งต่างได้ถือเป็นตำราในการศึกษาและอ้างอิง การศึกษาภาษาบาลี
พระสงฆ์ฝ่ายเถรวาทถือเป็นหลักในการศึกษาพระพุทธศาสนา พระพุทธศาสนาฝ่ายเถรวาท
ได้แพร่ไปในส่วนต่าง ๆ ของโลก พร้อมกับพระคัมภีร์ภาษาบาลี ภาษาบาลีเป็นสื่อให้เกิด
ความเข้าใจพระธรรมคำสอนของสมเด็จพระสัมมาสัมพุทธเจ้า แต่ครั้งพุทธกาลเป็นต้นมา

๒. พิมพ์พระคัมภีร์ภาษาบาลีตามต้นฉบับเดิม พร้อมด้วยคำแปลลงในหน้า
เดียวกัน โดยแยกเป็นสองคอลัมน์ เป็นสองพากย์ ซ้ายขวา เป็นสองภาษาบาลี-ไทย
ซึ่งจะเป็นประโยชน์ยิ่งแก่พระสงฆ์ เมื่อนำไปแสดงพระธรรมเทศนา ที่จะอ้างอิงภาษาบาลี

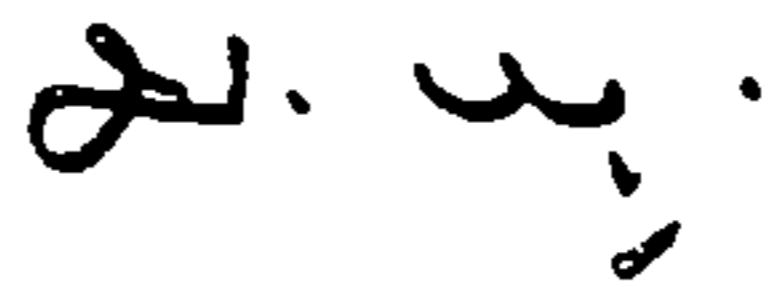
พร้อมกับคำแปล และจะเป็นประโยชน์แก่ท่านผู้อ่านทั่วไป โดยเฉพาะในกรณีเมื่อไม่
เข้าใจคำแปล ก็จะนำพากย์ภาษาบาลีไปสอบถามท่านผู้รู้ให้อธิบายได้ทันที

๓. พิมพ์พระคัมภีร์ฉบับแปลเป็นภาษาไทย

๔. พิมพ์พระคัมภีร์ที่ได้เรียบเรียงเป็นภาษาไทยอย่างง่าย สำหรับชาวบ้าน
ทั่วไป เพื่อให้คนไทยได้เข้าใจพระธรรมถูกต้อง ทั้งนี้ เป็นพระราชประสงค์ของพระบาท
สมเด็จพระเจ้าอยู่หัวรัชกาลปัจจุบัน ที่จะให้คน "เข้าถึงธรรม"

มูลนิธิ ฯ จะทำคัมภีร์ใดในลักษณะใด ย่อมขึ้นอยู่กับกาลเทศะ และความ
เหมาะสมในการที่จะเผยแพร่พระคัมภีร์นั้น ๆ ทั้งภายในประเทศ และต่างประเทศ
การพิมพ์ **พระคัมภีร์อัฐรสาลี อรรถกถาธรรมสังคณี ฉบับพากย์ภาษาบาลี-ไทย** ครั้งนี้
เป็นการพิมพ์ฉบับชำระ เพื่อเผยแพร่คำสอนทางพระพุทธศาสนาอย่างถูกต้อง

ขออานิสงส์แห่งการสร้างพระคัมภีร์ที่ได้ตีพิมพ์ไปแล้วนี้ จงเป็นผลบังจ้ายให้
สรรพสัตว์ทุกหมู่เหล่าได้พบเห็นแต่ความเจริญ ไม่มีเวร ไม่มีภัย ไม่มีทุกข์ เป็นสุข
ได้เต็มรสพระธรรมคำสอนของสมเด็จพระสัมมาสัมพุทธเจ้า ทัวกันเทอญ.

(นายมนีพันธ์ จารุกุล)

ผู้อำนวยการโครงการปริวรรตอักษรขอมและอักษรโบราณท้องถิ่น ฯ

กรรมการผู้จัดการมูลนิธิภูมิพลโลกขุ

แนะนำ

พระคัมภีร์อักษรสาลินี อรรถกถาธรรมสังคณี

มูลนิธิภูมิพลโลกิขุได้จัดพิมพ์ **พระคัมภีร์อักษรสาลินี** ภาษาบาลี ซึ่งเป็น
อรรถกถาของ **พระคัมภีร์ธรรมสังคณีปกรณ์** พระคัมภีร์แรกในพระอภิธรรมปิฎก
เนื่องในโอกาสสมโภชกรุงรัตนโกสินทร์ ๒๐๐ ปี ทั้งนี้ เพื่อความสมบูรณ์ของพระคัมภีร์
ทางพระพุทธศาสนา และเพื่อเป็นประโยชน์ยิ่งต่อการศึกษาพระปริยัติธรรม โดยชำระ
ให้ถูกต้องตามสายตรง กล่าวคือ ในสาขานี้มูลนิธิภูมิพลโลกิขุได้ตรวจชำระและพิมพ์
ตั้งแต่พระคัมภีร์ **พระบาลีธรรมสังคณีปกรณ์** **อักษรสาลินีอรรถกถาธรรมสังคณี**
ธรรมสังคณีมูลฎีกา **ธรรมสังคณีอนุฎีกา** **อักษรสาลินีอรรถกถา** โดยได้ตรวจ
ชำระแก้ไขให้ตรงกันโดยตลอดทั้งสาย สามคัมภีร์หลังนี้ยังไม่เคยพิมพ์เป็นอักษรไทยเลย
และโดยเฉพาะคัมภีร์สุดท้ายยังไม่เคยมีพิมพ์เลยในโลก มีอยู่แต่ในโบราณอักษรขอมใน
ประเทศไทยเท่านั้น ความสำคัญของพระคัมภีร์อักษรสาลินีเกี่ยวกับมูลนิธิภูมิพลโลกิขุเป็น
ประการใดจะได้กล่าวถึงข้างหน้า

ในที่นี้ ขอแนะนำความหมายของคำว่า **อักษรสาลินี** ก่อน อักษรสาลินี
แปลว่า มีเนื้อความเป็นแก่นสาร โดยมาจาก **อक्ष** บทหนึ่ง **สาลินี** บทหนึ่ง
อक्ष แปลว่า เนื้อความ, ประโยชน์ อาเทศ **ต** เป็น **ฏ** จึงสำเร็จรูป
เป็น **อฏ** **สาลินี** มาจาก **สาร** แปลว่า แก่นสาร, เนื้อแท้ อาเทศ **ร** เป็น **ล**
เป็น **สาล** เหมือนคำว่า มหาสารโร เป็น มหาสาลโโล เมื่อรวม **อฏ** กับ **สาล**
เป็น **อฏสาล** ลง **อี** ปัจจัย เป็น **อฏสาลี** เป็นชื่อของอัฐกถา ซึ่งเป็นอิตถิลิงค์

จึงลง อินี ปัจจัย สำเร็จรูปเป็น อัญสาลินี แปลว่า อรรถกถามีเนื้อความเป็นแก่นสาร เป็นชื่ออรรถกถาแห่งพระธรรมสังคณีปกรณ์ ซึ่งเป็นพระคัมภีร์แรกแห่งพระอภิธรรมปิฎก และนับว่าเป็น **อรรถกถาคัมภีร์แรก** ที่ได้รับงานในชมพูทวีป (ประเทศอินเดีย) ด้วย

ประวัติผู้แต่งพระคัมภีร์อัญสาลินี

ท่านผู้แต่งพระคัมภีร์นี้ คือ **พระพุทธโฆษาเถระ** ซึ่งเรานิยมเรียกกันว่า **พระพุทธโฆษาจารย์** มีบอกไว้ท้ายพระคัมภีร์ ส่วนต้นพระคัมภีร์ ตอนอารัมภกถา ได้บอกไว้ว่า พระภิกษุชื่อพุทธโฆษาเหมือนกัน ได้อาราธนาให้แต่งพระคัมภีร์ขึ้นมา ทั้งนี้เห็นได้ว่าชื่อพระพุทโฆษะนี้มีอยู่หลายองค์ด้วยกัน ดังเช่น แม้ในสมัยเดียวกัน ก็ยังมีชื่อพระพุทโฆษาอาราธนาให้พระพุทโฆษาแต่งพระคัมภีร์ขึ้น

ชื่อเสียงของพระพุทโฆษะนี้เป็นชื่อที่เป็นมงคลนาม เพราะท่านได้สร้างงานด้านพระคัมภีร์ไว้มากมาย เพราะฉะนั้น ประเทศไทยจึงได้ตั้งนามพระราชาคณะผู้ใหญ่เป็นพระพุทโฆษาจารย์บ้าง สถาปนาเป็นสมเด็จพระราชาคณะ มีชื่อว่า สมเด็จพระพุทโฆษาจารย์บ้าง สถาปนามาแล้วหลายองค์ด้วยกัน เพื่อจะแยกให้เห็นชัด ทางพม่าได้เติมคำว่า มหา นำหน้าใช้เรียกพระเถระ ผู้รจนาคัมภีร์นี้ว่า พระมหา-พุทโฆษาจารย์

พระพุทธโฆษาจารย์ หรือ **พระพุทธโฆษาเถระ** นี้ เป็นชาวชมพูทวีป คือประเทศอินเดียตอนเหนือ มีชีวิตอยู่ในราวพุทธศักราช ๙๔๕ ถึง ๑,๐๐๐ ปี เกิดในตระกูลพราหมณ์ตระกูลหนึ่ง ที่ตำบลพุทธคยา แคว้นมคธ ใกล้กับสถานที่ตรัสรู้

(๒๘)

ของพระพุทธเจ้ามีนามว่าโฆชะ ก่อนเข้ามาบวชในพระพุทธศาสนา ได้ศึกษาศิลปศาสตร์
ทั้งปวง เรียนจบไตรเพท ได้ท่องเที่ยวไปในที่ต่าง ๆ ในชมพูทวีป ถกเถียง
โต้ตอบปัญหาอะสมณะและพราหมณ์ทั้งหลาย ปรากฏว่ามีสติปัญญามาก สมณพราหมณ์
บัณฑิตอื่น ๆ มิสามารถกล่าวแก้ปัญหของพราหมณ์หนุ่มนี้ได้ แต่พราหมณ์หนุ่มนี้สามารถ
แก้ปัญหที่สมณพราหมณ์บัณฑิตอื่นถามได้ ดังนั้น พราหมณ์หนุ่มจึงมีชื่อเสียงกึกก้องครอบงำ
ไปตลอดสากลชมพูทวีป ครั้งหนึ่ง พราหมณ์หนุ่มเดินทางมาถึงวัดแห่งหนึ่งที่พุทธคยา
ได้รู้จักกับพระเวทเถระ ผู้เป็นพระมหาชีนาสพ บรรลุปฏิสัมภิทาสีโดยบังเอิญ กล่าวคือ
วันหนึ่ง พราหมณ์หนุ่มได้สังวธยายมนต์ในคัมภีร์ปตัญชลี อย่างถูกต้องไพเราะจับใจอยู่
ตลอดคืน พระเถระได้ยินเสียงพราหมณ์นั้นสังวธยายอยู่ก็รู้ว่า เป็นผู้ที่มีสติปัญญามาก
จึงเรียกพราหมณ์หนุ่มนั้นมาหาได้สนทนากัน พราหมณ์หนุ่มได้ถามปัญหาต่าง ๆ ในคัมภีร์
ไตรเพทที่มีแง่เงื่อนซึ่งตนเองยังมีความสงสัยไม่เห็นนัยกะพระเถระ พระเถระก็ตอบ
อธิบายได้หมด ครั้นแล้วพระเถระจึงถามปัญหาในพระอภิธรรมบ้าง พราหมณ์หนุ่มตอบ
ไม่ได้ จึงถามว่า นี่ชื่อว่าอะไร พระเถระตอบว่า ชื่อพุทธมนต์ จึงขอเรียนพุทธมนต์
พระเถระตอบว่า เรียนได้เฉพาะผู้บวชเท่านั้น พราหมณ์หนุ่มต้องการเรียนพุทธมนต์
จึงได้บรรพชาอุปสมบทในพระพุทธศาสนา ได้เล่าเรียนพระพุทธรวณะคือพระไตรปิฎก
ได้ปรากฏชื่อว่า พระพุทธโฆชะ

เมื่อพระพุทธโฆชะอยู่ที่วัดที่ตำบลพุทธคยานั้น ได้รจนาปกรณ์ชื่อว่า **ญาโณทัย**
ไว้ในวัด แล้วเริ่มรจนาคัมภีร์อรรถกถาชื่อว่า **อัญญสาลินี** ซึ่งเป็นอรรถกถาพระคัมภีร์
ธรรมสังคณีปกรณ์ และ **คัมภีร์ปริตคัมภีร์กถา** คืออรรถกถาพระไตรปิฎกฉบับย่อ
พระเวทมหาเถระได้เห็นอรรถกถาที่ท่านได้รจนาแล้ว จึงแนะนำท่านว่า ในชมพูทวีป
มีแต่บาลีพระไตรปิฎกเท่านั้น ไม่มีอรรถกถาของบาลีพระไตรปิฎกอยู่เลย แต่ใน

ลังกาทวีปมีอยู่ โดยพระเถระทั้งหลายมีพระสารีบุตร (ชื่อซ้ำกับพระอัครสาวก) เป็นต้น
 ได้รจนาไว้ และต่อมาพระมหินทเถระได้ตรวจสอบ แล้วรจนาไว้เป็นภาษาสิงหล ขอให้
 พระพุทธโฆษาะไปลังกาทวีปตรวจสอบดูรรถกถาเหล่านี้ แล้วแปลกลับมาเป็นภาษามคธ
 จะได้เป็นประโยชน์เกื้อกูลแก่ชาวโลกทั้งปวง เมื่อพระเถระได้แนะนำอย่างนั้นแล้ว
 ท่านพระพุทธโฆษาะก็มีปีติโสมนัส กราบลาพระอุปัชฌายะและพระภิกษุสงฆ์แล้วเดินทางไป
 ลังกาทวีปทางเรือ ได้พบพระพุทธทศเถระกำลังสวนทางมา ณ ท่ามกลางมหาสมุทร
 ได้สนทนากันเกี่ยวกับเรื่องแปลพระคัมภีร์เป็นภาษามคธ แล้วได้เดินทางต่อไปจนถึง
 ท่าเรือในลังกา ระยะเวลาที่อยู่นั้นอยู่ในสมัยของกษัตริย์ลังกาทรงพระนามว่า **มหานาม**
 มีนามอื่นอีกว่า "สิรินิวาส" บ้าง "สิริกฤษณะ" บ้าง "สิริภูฏ" บ้าง (พ.ศ. ๙๕๒-๙๗๕)
 เมื่อพระพุทธโฆษาะไปถึงลังกา ได้ไปพบพระภิกษุสงฆ์ในมหาวิหาร กรุง
 อนุราธปุระ แล้วได้ไปยังสำนักของพระสังฆपालเถระ ซึ่งเป็นพระสังฆราชาอยู่ใน
 กรุงอนุราธปุระ ณ เรือนมหาปธานะ ได้ฟังอรรถกถาในภาษาสิงหลและเถรวาทะทั้งหมด
 แล้ว มั่นใจว่าเป็นพระพุทธานุชาของพระผู้มีพระภาคเจ้าจริง จึงได้ขออนุมัติต่อ
 พระสังฆ์ ขอโอกาสรจนาอรรถกถาพระไตรปิฎกเป็นภาษามคธ เพื่อจะทดสอบความรู้
 ความสามารถของพระพุทธโฆษาะ คณะสงฆ์ลังกาซึ่งมีพระสังฆपालเถระเป็นประธาน
 ได้มอบพระคาถา ๒ พระคาถาให้ท่านรจนาก่อนที่จะรับอนุญาตให้ตรวจดูพระคัมภีร์ทั้งหมด
 ท่านจึงรจนาปกรณชื่อวิสุทธิมรรคขึ้น รจนาได้ดีมาก จนพระสังฆ์ลังกายอมรับความ
 เชี่ยวชาญของท่าน ตามประวัติได้เล่าว่า เพื่อจะประกาศความเชี่ยวชาญของพระพุทธ-
 โฆษาะนั้นให้ปรากฏ เทพยดาได้บันดาลให้คัมภีร์ที่รจนาขึ้นหายไป ท่านพระพุทธโฆษาะ
 ก็ได้รับรจนาขึ้นใหม่อีก เทพยดาก็บันดาลให้หายไปอีก ท่านก็รจนาขึ้นอีกถึง ๓ ครั้ง
 ครั้นแล้วเทพยดาก็ถวายคัมภีร์ที่ได้รับรจนาทั้ง ๒ คัมภีร์คืนท่าน เวลานั้นจึงได้มีคัมภีร์

(๓๐)

วิสุทธิมรรคเป็น ๓ คัมภีร์ พระพุทธโฆชะก็ได้้นำคัมภีร์ทั้งสามฉบับนั้นถวายแก่พระภิกษุสงฆ์ พระภิกษุสงฆ์ได้อ่านทั้งสามคัมภีร์ สอบทานกันแล้ว มิได้มีความแตกต่างกันทั้งโดย พระคัมภีร์ หรือโดยอักขระ หรือโดยบท หรือโดยพยัญชนะ หรือโดยอรรถ หรือโดย เบื้องต้นเบื้องปลาย หรือโดยเถรวาทะ หรือโดยพระบาลีทั้งหลาย ลักแห่งหนึ่งเลย ทั้ง ๓ ฉบับเหมือนกัน เป็นการแสดงความสามารถอย่างยอดเยี่ยมของท่าน เทพยดา ทั้งหลายได้สำเร็จ พระสงฆ์ประมาณพันรูปประชุมกันในมหาวิหาร ได้เห็นความมหัศจรรย์ พวกบัณฑิตชั้นขมโสมนัสสำเร็จการประกาศว่า ท่านองค์นี้เป็นพระเมตไตรย-โพธิสัตว์แน่นอน และได้อนุญาติให้ท่านแปลคัมภีร์จากภาษาสิงหลเป็นภาษามครได้

ในครั้งนั้น พระเจ้ามทานาม กษัตริย์แห่งลังกา ได้ทรงสดับเกียรติคุณของท่าน ได้เสด็จจากพระนครไปยังมหาวิหาร ทรงนมัสการพระสงฆ์ แล้วนมัสการพระพุทธโฆชะ นิมนต์ให้อยู่ในปราสาทแห่งหนึ่งชื่อปธานชระ ด้านทิศทักษิณของมหาวิหาร ได้แปลอรรถกถาภาษาสิงหลเป็นอรรถกถาพระไตรปิฎกภาษามคร

อรรถกถาในภาษาสิงหลแต่โบราณนั้น มีอยู่ ๓ อย่าง คือ

๑. มหาอรรถกถา
๒. ปัจจรีย์อรรถกถา
๓. กุรุนทีอรรถกถา

อรรถกถาที่ได้ยกขึ้นสู่การสังคายนา พระมหินทเถระนำมาจากชมพูทวีป แล้วรจนาไว้ด้วยภาษาสิงหล ชื่อว่า **มหาอรรถกถา**

อรรถกถาที่พระภิกษุทั้งหลายประชุมกันรจนาในเรือนแพ ซึ่งในภาษาสิงหล เรียกว่า ปัจจรีย์ ชื่อว่า **ปัจจรีย์อรรถกถา**

อรรถกถาที่พระภิกษุทั้งหลาย ประชุมกันรจนา ในกรุงที่เวฬุวิหาร ชื่อว่า
กรุงที่อรรถกถา

วาทะที่พระอาจารย์ทั้งหลายในกาลก่อน มีพระอาจารย์ชั้นพระเถระ
 เป็นต้น ได้รจนาไว้โดยถือเอาบัญแห่งพระบาลี ชื่อว่า **เถรวาทะ**

คัมภีร์อรรถกถาภาษาสิงหล ที่พระพุทธโฆสะได้แปลมาเป็นอรรถกถาพระ-
 ไตรปิฎกภาษามคธ มีมากกว่าครึ่งหนึ่งของคัมภีร์อรรถกถาทั้งหมด มีรายนามพระคัมภีร์
 ดังนี้

๑. สมันตปาสาทิกา อรรถกถาพระวินัยปิฎก
๒. กังขาวิตรณี หรือมาติกกัฏฐกถา อรรถกถาพระปาติโมกข์
๓. สุมังคลวิลาสินี อรรถกถาที่ขนิกาถ
๔. ปัญจสุทนี อรรถกถามัชฌิมนิกาย
๕. สวรรตถูปกาสินี อรรถกถาสังยุตตนิกาย
๖. มโนรตปุรณี อรรถกถาอังคุตตรนิกาย
๗. ปรมัตถโชติกา อรรถกถาขุททกปาฐะและสุตตนีบาต
๘. ธัมมปัทฏฐกถา อรรถกถาธรรมบท
๙. ชาตกัฏฐกถา อรรถกถาชาดก
๑๐. อัญญาสาลินี อรรถกถาธรรมสังคณีปกรณ์
๑๑. สัมโมหวิโนทนี อรรถกถาวิภังคปกรณ์
๑๒. ปัญจปกรณ์กัฏฐกถาชื่อ ปรมัตถทีปนี เป็นอรรถกถาพระอภิธรรม
 ทั้ง ๕ คัมภีร์ คือธาคูกถา กถาวัตถุ บุคคลบัญญัติ ยมก และปฏิฐาน

๑๓. วิสุทธิมรรค ปกรณ์วิเศษว่าด้วยเรื่องศีล สมาธิ ปัญญา

๑๔. ญาโณทัย แต่งก่อนที่อื่นเคย ต้นฉบับอันตรธานแล้ว

๑๕. ปริตต์ภูฏกถา อรรถกถาพระไตรปิฎกฉบับย่อ ต้นฉบับอันตรธานแล้ว

พระคัมภีร์เหล่านี้ ได้เป็นประโยชน์แก่กุลแก่ชาวต่างประเทศเป็นอันมาก
ท่านกล่าวว่าใช้เวลาเพียงปีเดียวเท่านั้น ได้ทำงานสำเร็จ เกิดอัศจรรย์แผ่นดินไหว
ผลงานวรรณกรรมของพระพุทธโฆษะนี้ นักศึกษาภาษาบาลีทั่วไปได้ยกย่อง
และนับถือท่านเป็นบูรพาจารย์ผู้มีความสำคัญอย่างยิ่งของโลก

เนื้อหาของพระคัมภีร์อัฐสาสนี

พระพุทธโฆษะได้กล่าวไว้ในคำปรารภพระคัมภีร์อัฐสาสนีว่า เรื่อง
กัมมัฏฐาน เรื่องจริต เรื่องอภิญญา และเรื่องวิปัสสนา ที่ท่านได้แสดงไว้แล้วใน
วิสุทธิมรรคทั้งหมด ท่านจะไม่นำมากล่าวอีก ดังนี้ แสดงว่า พระคัมภีร์อัฐสาสนีนี้
แต่งขึ้นภายหลังพระคัมภีร์วิสุทธิมรรค แต่ตามประวัติที่ได้กล่าวมาแล้วข้างต้นปรากฏว่า
พระพุทธโฆษะได้รจนาพระคัมภีร์อัฐสาสนีไว้แล้วตามความรู้ที่ได้รับจากพระอรหันต์โดย
ตรง ก่อนที่จะเดินทางมายังลังกาทวีป จึงน่าจะเป็นไปได้ว่า เมื่อท่านเดินทางมาถึง
ลังกาทวีป ท่านได้พบว่าพระคัมภีร์อัฐสาสนีฉบับภาษาสิงหลอยู่ จึงได้นำฉบับที่ท่านได้
รจนาไว้มาตรวจสอบอีกครั้ง แล้วจึงปรับปรุงให้เป็นที่เรียบร้อย นำมารวมเข้าเป็น
ฉบับเดียวกัน แล้วถือเอาฉบับที่ทำใหม่นี้เป็นฉบับที่สมบูรณ์ สำหรับเนื้อหาของพระคัมภีร์มี
ดังนี้

๑. คำปรารภเบื้องต้นพระคัมภีร์ แต่งเป็นคาถา ๒๐ คาถา
๒. คำนิทาน คือกล่าวต้นเรื่องของพระคัมภีร์พระอภิธรรมปิฎกทั้ง ๑ พระคัมภีร์ อานิสงส์การศึกษาพระอภิธรรม ความหมายของพระไตรปิฎก การนำพระศาสนา สืบต่อ ๆ กันมา การบำเพ็ญพระบารมีของพระพุทธเจ้าตั้งแต่ครั้งเป็นพระสุเมธดาบส มาจนถึงพระชาติปัจจุบัน
  ๓. พรรณานาบทมาติกาตามลำดับบท
  ๔. พรรณนาจิตตูปาทกัณฑ์
  ๕. พรรณนารูปกัณฑ์
  ๖. พรรณนานิกเขปกัณฑ์
  ๗. พรรณนาอัตถกถากัณฑ์

ได้เคยกล่าวความเป็นมาของแต่ละเรื่องในคำแนะนำชุดเดียวกันนี้ไว้แล้ว พระคัมภีร์ อัญฐานานี้ ให้ความแจ่มแจ้งพิสดารในการทำความเข้าใจพระคัมภีร์ธรรมสังคณีปกรณ์ อย่างแท้จริง

การสร้างเป็นฉบับบาลีอักษรไทยและภาษาไทย

พระคัมภีร์อัญฐานานี้ภาษาบาลีนี้ ได้มีการปริวรรตและพิมพ์ในประเทศไทย มาแต่ปีพุทธศักราช ๒๔๖๓ เนื่องในพระราชวโรกาสบำเพ็ญพระราชกุศลถวายสมเด็จพระศรีพัชรินทราบรมราชินีนาถ พระราชชนนีพันปีหลวงเป็นเวลานาน ๖๐ ปีเศษแล้ว ถึงเวลาปัจจุบันนี้ กระดาษหมดอายุครบหมดแล้ว

(๓๔)

มูลนิธิภูมิพลโลกิขุั้น ก่อนที่จะตั้งรูปเป็นมูลนิธิ ได้ดำเนินงานในนามของ สมาคมศูนย์คั่นคว่าทางพระพุทธศาสนา ตั้งอยู่ ณ วัดสระเกศราชวรมหาวิหาร ในปี พุทธศักราช ๒๕๐๖ โดย นายมณีพันธ์ จารุกุล ได้ดำริเห็นความสำคัญของพระคัมภีร์ อัญสุสาลินีที่ควรจะหยิบยกขึ้นมาศึกษาอย่างจริงจัง กว้างขวางและแพร่หลาย จึงได้ ดำเนินการแปลเป็นภาษาไทยขึ้น ได้มีผู้มีจิตศรัทธาร่วมบริจาคทรัพย์ โดยเสด็จพระกุศล ของสมเด็จพระสังฆราชญาโณทยมหาเถระ วัดสระเกศ เป็นทุนพิมพ์พระคัมภีร์อัญสุสาลินี ฉบับแปล เพื่อทูลเกล้า ฯ ถวายพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวรัชกาลปัจจุบัน ในโอกาส พระราชพิธีเฉลิมพระชนมพรรษาครบ ๓ รอบ ด้วยความมุ่งหมายจะเทิดทูนเฉลิมพระ- เกียรติ ส่วนจำนวนเงินที่เหลือจากค่าพิมพ์ ได้ขอพระราชทานตั้งเป็นทุนนิธิ ชื่อทุนนิธิ "ภูมิพลโลกิขุ" เพื่อพิมพ์พระคัมภีร์พระพุทธศาสนาต่อ ๆ ไป ตามพระราชกระแสตอนหนึ่ง ที่ว่า "ขอให้ทำต่อไปอย่าหยุดเสีย" การพิมพ์พระคัมภีร์อัญสุสาลินีแปลในวาระเริ่มแรกนี้ ได้มีผลใน ๑๐ ปีต่อมา กล่าวคือ ได้ขอพระราชทานพระบรมราชานุญาตยกทุนนิธิ ภูมิพลโลกิขุขึ้น เป็นมูลนิธิภูมิพลโลกิขุเพื่อการคั่นคว่าทางพระพุทธศาสนา จึงนับได้ว่า พระคัมภีร์อัญสุสาลินีนี้ เป็นปฐมปัจจัยที่ก่อให้เกิดมูลนิธิภูมิพลโลกิขุ

พระพุทธโฆษาจารย์ได้รจนารรรถกถาอัญสุสาลินีขึ้นเป็นครั้งแรกที่พุทธคยา ก่อนมา ลังกาทวีป ด้วยท่านได้เห็นความสำคัญของพระคัมภีร์นี้ จะช่วยเป็นการบังเอิญหรือมีความ ตั้งใจก็ตาม ที่สมาคมศูนย์คั่นคว่าทางพระพุทธศาสนาได้หยิบยกเอางานแปลพระคัมภีร์ อัญสุสาลินีเป็นงานเพื่อการคั่นคว่าพระธรรมในพระพุทธศาสนาเป็นลำดับแรก ซึ่งนับว่า เป็นมงคลอย่างยิ่ง เมื่อได้มีการแปลพระคัมภีร์อัญสุสาลินีจนจบพระคัมภีร์แล้ว และได้ ตั้งมูลนิธิภูมิพลโลกิขุแล้ว การดำเนินงานได้ทำต่อเนื่องตลอดมา โดยได้จัดการชำระ

สอบทานพระคัมภีร์อรรถกถา ฎีกา อนุฎีกา อรรถโยชนา ภาษาบาลีอักษรขอม แล้วได้พิมพ์เป็นอักษรไทยขึ้น ได้แก่ พระคัมภีร์ธรรมสังคณีมูลฎีกา ธรรมสังคณีอนุฎีกา อรรถโยชนาอัฐรสาลีนี้ ต่อมาได้พิมพ์พระคัมภีร์ธรรมสังคณี อันเป็นคัมภีร์แรกในพระอภิธรรมปิฎก พระคัมภีร์อัฐรสาลีฉบับบาลีอักษรไทยอรรถกถาพระบาลีธรรมสังคณีปกรณ์ ซึ่งมูลนิธิภูมิพลโลกิกขุได้ชำระสอบทานหาที่มา และได้จัดพิมพ์ขึ้นดังปรากฏอยู่นี้

ต้นฉบับที่ทำนั้น ได้ชำระฉบับที่ได้ตีพิมพ์ไว้เมื่อ พ.ศ. ๒๔๖๓ สอบทานกับฉบับอักษรขอมซึ่งได้ต้นฉบับมาจากวัดบวรนิเวศวิหาร โดยความอนุเคราะห์ของสมเด็จพระญาณสังวร เจ้าอาวาส มีจำนวนพระคัมภีร์ ๑๙ ผูก มีจำนวนผูกและลาน ดังนี้

ผูก ๑	มี ๒๔ ลาน	๔๘ หน้าลาน
ผูก ๒	มี ๒๔ ลาน	๔๘ หน้าลาน
ผูก ๓	มี ๒๔ ลาน	๔๘ หน้าลาน
ผูก ๔	มี ๒๔ ลาน	๔๘ หน้าลาน
ผูก ๕	มี ๒๔ ลาน	๔๘ หน้าลาน
ผูก ๖	มี ๒๔ ลาน	๔๘ หน้าลาน
ผูก ๗	ต้นฉบับใบลานขาดหายไป	
ผูก ๘	มี ๒๔ ลาน	๔๘ หน้าลาน
ผูก ๙	มี ๒๔ ลาน	๔๘ หน้าลาน
ผูก ๑๐	มี ๒๔ ลาน	๔๘ หน้าลาน
ผูก ๑๑	มี ๒๔ ลาน	๔๘ หน้าลาน
ผูก ๑๒	มี ๒๔ ลาน	๔๘ หน้าลาน

(๓๖)

ผูก ๑๓	มี ๒๖ ลาน	๕๒ หน้าลาน
ผูก ๑๔	มี ๑๒ ลาน	๒๔ หน้าลาน
ผูก ๑๕	มี ๒๔ ลาน	๔๘ หน้าลาน
ผูก ๑๖	มี ๒๔ ลาน	๔๘ หน้าลาน
ผูก ๑๗	มี ๒๔ ลาน	๔๘ หน้าลาน
ผูก ๑๘	มี ๒๓ ลาน	๔๖ หน้าลาน
ผูก ๑๙	มี ๑๙ ^๑ / _๒ ลาน	๓๘ หน้าลาน
	<hr/>	<hr/>
รวม	๔๑๖ ^๑ / _๒ ลาน	๘๓๓ หน้าลาน
	<hr/>	<hr/>

ได้สอบทานฉบับโบราณนี้กับฉบับฉัฏฐสังคีติแล้วตรวจชำระให้ถูกต้องสมบูรณ์ พิมพ์ออกเป็นเล่มในโอกาสนี้

ตามที่มูลนิธิภูมิพลภิกขุ ได้ทำคำปฏิญญาไว้ในต้นคัมภีร์เล่มนี้ ข้อที่ ๑ ที่ว่า จะได้จัดทำพระคัมภีร์ภาษาบาลีล้วนตามฉบับดั้งเดิมให้เป็นหลักไว้เป็นลำดับแรก และในคำปฏิญญาข้อที่ ๒ ว่าจะได้พิมพ์พระคัมภีร์ภาษาบาลีตามฉบับดั้งเดิม พร้อมด้วยคำแปลเป็นภาษาไทยลงไว้ในหน้าเดียวกัน โดยแยกเป็น ๒ คอลัมน์ เพื่อประโยชน์แก่นักศึกษาด้วยเหตุนี้ในการสร้างพระคัมภีร์ อัฐรสาลีนี้ อรรถกถาพระธรรมสังคณีจึงมีเป็น ๒ พากย์ คือ พากย์ ภาษาบาลี และ พากย์ ภาษาไทย อยู่คู่กัน โดยแบ่งเป็น ๔ ภาค คือ

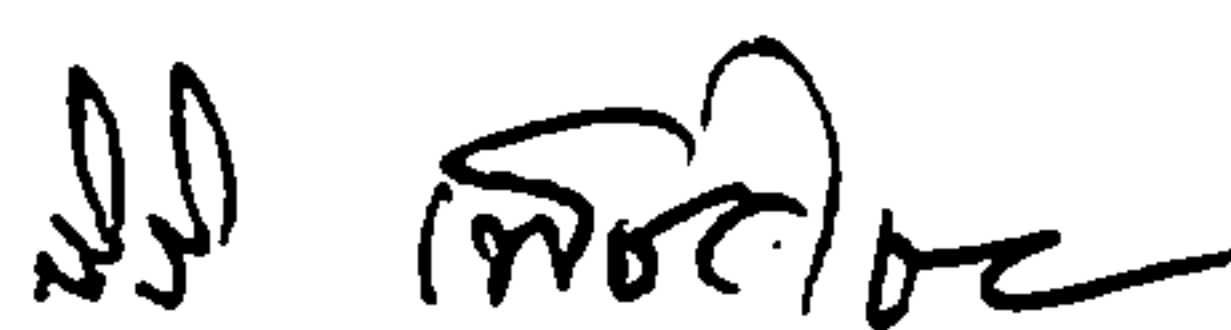
ภาค ๑ เริ่มตั้งแต่คันถารัมภกถา ถึง กามาวจรกุสลปทภาชนียะ ผู้บริจาคค่าใช้จ่ายในการพิมพ์ คือ คุณสิริพร รัตนชื่น และคณะ

ภาค ๒ เริ่มตั้งแต่ กามาวจรกุตสทวารกถา ถึง ปุณฺณกิริยวัตถาทิกถา
ผู้บริจาคค่าใช้จ่ายในการพิมพ์ คือ คุณเปล่งศักดิ์ ประกาศเกสัช

ภาค ๓ เริ่มตั้งแต่ รูปาวจรกุตสลวัฒนา ถึง จิตตูปปาตกถิตวัตถนา ผู้
บริจาคค่าใช้จ่ายในการพิมพ์ คือ "ครอบครัวอารยพัฒน์"

ภาค ๔ เริ่มตั้งแต่ รูปกถิต ถึง นิคมกถา ผู้บริจาคค่าใช้จ่ายในการ
พิมพ์ คือ คุณจวง นิตินารณ์ประสม

ขออานิสงส์แห่งการสร้างพระคัมภีร์ทางพระพุทธศาสนา เพื่อความถูกต้อง
แห่งพระสัทธรรม อันเป็นการสืบต่ออายุพระพุทธศาสนา ให้ผู้ศึกษาและประพฤติปฏิบัติได้
สัมมาทิฏฐิ จงบันดาลให้สรรพสัตว์ทั้งปวงได้รู้ธรรม อันนำมาซึ่งความสุขด้วยการปฏิบัติ
อันบริสุทธิ์ บรรลุถึงความนิพพานสุขอันอุดม ขอพระสัทธรรมของสมเด็จพระผู้มีพระภาค-
เจ้าจงดำรงอยู่สืบกาลนาน ขอสรรพสัตว์จงมีคารวะในพระสัทธรรม ขอฝนจงตกต้อง
ตามฤดูกาล ขอพระราชาจงทรงพระเกษมสำราญปกครองพลสกนิกรทวยราษฎร์ทั้งมวล
โดยธรรมทุกเมื่อเทอญ.

(นายสิริ เพ็ชรไชย)

หัวหน้าฝ่ายวิชาการ มูลนิธิภูมิพลโลกขุ

ผู้แนะนำ

๒๒ มกราคม ๒๕๓๑

คณะผู้ดำเนินงานจัดสร้างพระคัมภีร์
ตามโครงการปริวรรตอักษรขอมและอักษรโบราณท้องถิ่น
ชำระและแปลพระคัมภีร์ทางพระพุทธศาสนาเป็นภาษาไทย
ของ มูลนิธิภูมิพลโลกิยกุ

นายมณีพันธุ์ จารุดุล

อุปนายกสมาคมศูนย์คัมภีร์ทางพระพุทธศาสนา,
กรรมการผู้จัดการมูลนิธิภูมิพลโลกิยกุ
และผู้อำนวยการโครงการปริวรรตอักษรขอม
และอักษรโบราณท้องถิ่น ฯ

เป็นหัวหน้าคณะผู้ดำเนินงาน

นางอุษา จารุดุล

นายกสมาคมศูนย์คัมภีร์ทางพระพุทธศาสนา
ผู้บรรยายธรรมะของสมาคม ฯ กรรมการ
ผู้ช่วยผู้จัดการมูลนิธิภูมิพลโลกิยกุ และรอง
ผู้อำนวยการโครงการปริวรรตอักษรขอม ฯ

เป็นหัวหน้าฝ่ายธุรการ

นายสิริ เพ็ชรไชย

กรรมการสมาคมศูนย์คัมภีร์ทางพระพุทธศาสนา,
กรรมการมูลนิธิภูมิพลโลกิยกุ และหัวหน้าฝ่าย
วิชาการโครงการปริวรรตอักษรขอม และอักษร
โบราณท้องถิ่น ฯ

เป็นหัวหน้าฝ่ายวิชาการ

คณะนักวิชาการผู้จัดทำ

พระกัมภีร์อัญมณีสารสินี อรรถกถาธรรมสังคณี ฉบับภูมิพโลภิกขุ

๑. นายสิริ เพ็ชรไชย ป.ธ.๘	ประธานกรรมการตรวจชำระ
๒. พันเอกพร้อม โพธิศิริ ป.ธ.๘	กรรมการตรวจชำระ
๓. นายเขียน วงศ์ศรีสังข์ ป.ธ.๘	กรรมการตรวจชำระ
๔. นายบัว สนั่นร้อย ป.ธ.๘	กรรมการและเลขานุการ
๕. นางสุนันทา วุฒิมานานนท์ ศศ.บ.(โบราณคดี)	ปริวรรตจากอักษรขอม
๖. นางสาวเกษสุตา สุประคิษฐ์ ปก.ศ.สูง	ปริวรรตจากอักษรขอม
๗. นางสาวอินทิดา รุ่งเรืองศรี ศศ.บ.(โบราณคดี)	ปริวรรตจากอักษรขอม
๘. นางสาวเยาวภา สีละบุตร ศศ.บ.(โบราณคดี)	ปริวรรตจากอักษรขอม
๙. นางสาวศิริกุล เอกศาสตร์ ศศ.บ.(โบราณคดี)	ปริวรรตจากอักษรขอม
๑๐. นายอารมณ์ สุขใจ ศศ.บ.(โบราณคดี)	ปริวรรตจากอักษรขอม
๑๑. นางปรางทิพย์ ขำทอง ศศ.บ.(โบราณคดี)	ปริวรรตจากอักษรขอม
๑๒. พระมหาवरสันต์ ปิยวณฺโณ M.A.	อ่านทานกับอักษรขอม
๑๓. นายสมบุรณ์ ศรีกระทุม ป.ม.	อ่านทานกับอักษรขอม
๑๔. พระมหาประยงค์ ศรีเงินยวง ป.ธ.๘, พธ.บ.	อ่านทานกับอักษรขอม
๑๕. นายสรรเสริญ หิตะโกเมศร์ M.A.	อ่านทานกับอักษรขอม
๑๖. พระมหาบุญศักดิ์ รัตนวงศ์ ป.ธ.๑ (เขมร)	อ่านทานกับอักษรขอม

สารบัญ

พระคัมภีร์อัฐรสาลี อรรถกถาธรรมสังคณี

(บาลี-ไทย)

ภาค ๔

เรื่อง

หน้า

๒. รูปกัณฑ์

พรรณนาอุทเทส	๑
ว่าด้วยการสงเคราะห์รูปหมวดละ ๑	๑๘
ว่าด้วยการสงเคราะห์รูปหมวดละ ๒	๑๙
ว่าด้วยการสงเคราะห์รูปหมวดละ ๓	๒๒
ว่าด้วยการสงเคราะห์รูปหมวดละ ๔ เป็นต้น	๒๓
พรรณนาเอกกนิทเทสในรูปวิภัติ	๒๘
พรรณนาทุกนิทเทส	๓๙
กถาว่าด้วยอุปาทาภาชนียะ	๓๙
พรรณนาจตุกกนิทเทส	๑๕๓
พรรณนาปัญจกนิทเทส	๑๕๔
พรรณนาฉกนิทเทส เป็นต้น	๑๕๖
พรรณนานวกนิทเทส เป็นต้น	๑๕๘

(๔๔)

ปกิณกถา

๑๕๙

๓. นิกเขปกัณฑ์

กถาว่าด้วยการประมวลธรรมหมวดศีลกะ

๑๖๔

กถาว่าด้วยการประมวลธรรมหมวดทุกะ

๒๓๗

กถาว่าด้วยการประมวลธรรมหมวดสุตตันติกทุกะ

๓๓๔

๔. อรรถกถากัณฑ์

พรรณนายายความหมวดศีลกะ

๔๐๒

พรรณนายายความหมวดทุกะ

๔๕๗

นิกมนกถา

๔๖๖

อักษรย่อพระคัมภีร์พระไตรปิฎกภาษาบาลีฉบับสยามรัฐ

ที่ใช้อ้างอิงในพระคัมภีร์ฉบับมุลนิธิภูมิพลโลกิขุ

คำย่อ		คำเต็ม
วิ. มหาวิภงค.	วินยปิฎก	มหาวิภงค
วิ. ภิกขุณี.	วินยปิฎก	ภิกขุณีวิภงค
วิ. มหา.	วินยปิฎก	มหาวคค
วิ. จุ.	วินยปิฎก	จุลลวคค
วิ. ป.	วินยปิฎก	ปริวาร
ที. ส.	ทีฆนิกาย	ศีลขนฺธวคค
ที. มหา.	ทีฆนิกาย	มหาวคค
ที. ปา.	ทีฆนิกาย	ปาฎิกวคค
ม. มุ.	มชฺฌิมนิกาย	มุลปณฺณาสก
ม. ม.	มชฺฌิมนิกาย	มชฺฌิมปณฺณาสก
ม. อุ.	มชฺฌิมนิกาย	อุปริปณฺณาสก
ส. ส.	สํยุตฺตนิกาย	สคาถวคค
ส. นิ.	สํยุตฺตนิกาย	นิตานวคค
ส. ขนฺธ.	สํยุตฺตนิกาย	ขนฺธวารวคค
ส. สพา.	สํยุตฺตนิกาย	สพายตนวคค
ส. มหา.	สํยุตฺตนิกาย	มหาวารวคค
องฺ. เอกก.	องฺคฺตฺตรนิกาย	เอกกนิปาต
องฺ. ทุก.	องฺคฺตฺตรนิกาย	ทุกนิปาต

คำย่อ

อง. ดิก.
 อง. จตกก.
 อง. ปมจก.
 อง. ฉกก.
 อง. สตตก.
 อง. อฏจก.
 อง. นวก.
 อง. ทสก.
 อง. เอกาทสก.
 ขุ. ขุ.
 ขุ. ฐ.
 ขุ. อุ.
 ขุ. อิติ.
 ขุ. ส.
 ขุ. วิ.
 ขุ. เปต.
 ขุ. เถร.
 ขุ. เถรี.
 ขุ. ชา.
 ขุ. มหา.
 ขุ. จุฬ.
 ขุ. ป.

คำเต็ม

องคุดตฺตริกกาย ดิกนิปาต
 องคุดตฺตริกกาย จตกกนิปาต
 องคุดตฺตริกกาย ปมจกนิปาต
 องคุดตฺตริกกาย ฉกกนิปาต
 องคุดตฺตริกกาย สตตกนิปาต
 องคุดตฺตริกกาย อฏจกนิปาต
 องคุดตฺตริกกาย นวกนิปาต
 องคุดตฺตริกกาย ทสกนิปาต
 องคุดตฺตริกกาย เอกาทสกนิปาต
 ขุททกนิกาย ขุททกปาฐ
 ขุททกนิกาย ฐมมปทคาถา
 ขุททกนิกาย อุทาน
 ขุททกนิกาย อิติวุตตก
 ขุททกนิกาย สุตตนิปาต
 ขุททกนิกาย วิมานวตถุ
 ขุททกนิกาย เปตวตถุ
 ขุททกนิกาย เถรคาถา
 ขุททกนิกาย เถรีคาถา
 ขุททกนิกาย ชาตก
 ขุททกนิกาย มหานิทเทศ
 ขุททกนิกาย จุฬนิตเทศ
 ขุททกนิกาย ปฏิสมภิทามคัค

คำย่อ	คำเต็ม	
ขุ. อ.	ขุทฺตกนิกาย	อปทาน
ขุ. พุทฺธ.	ขุทฺตกนิกาย	พุทฺธวีส
ขุ. จรียา.	ขุทฺตกนิกาย	จรียาปิฎก
อภิ. ส.	อภิธมฺมปิฎก	ธมฺมสงฺคณี
อภิ. วิ.	อภิธมฺมปิฎก	วิภงฺค
อภิ. ธา.	อภิธมฺมปิฎก	ธาตฺกถา
อภิ. ปุ.	อภิธมฺมปิฎก	ปุคฺคฺลปญฺจตฺติ
อภิ. ก.	อภิธมฺมปิฎก	กถาวตฺถุ
อภิ. ย.	อภิธมฺมปิฎก	ยมก
อภิ. ป.	อภิธมฺมปิฎก	ปฏฺจจฺาน

วิธีใช้ เช่น วิ.มหาวิภงฺค. ๑/๔๑๓. หมายถึง คัมภีร์พระวินัยปิฎก ฉบับสยามรัฐ เล่มที่ ๑ หน้า ๔๑๓.

อักษรย่อคัมภีร์พระไตรปิฎกภาษาบาลีฉบับต่าง ๆ

คำย่อ	คำเต็ม	
สี.	สีหฬไปตฤก	(ฉบับสิงหฬ)
ม.	มรรมไปตฤก	(ฉบับพม่าเดิม)
ฉ.	ฉฏฐสงคีติไปตฤก	(ฉบับสังคายนาครั้งที่ ๖)
รา.	รามณญไปตฤก	(ฉบับมอญ)
ไป.	ไปราณไปตฤก	(ฉบับไบลานเก่า)
อ.	อิงคสิสไปตฤก	(ฉบับอังกฤษ เดิมใช้ย่อว่า ย.)
ก.	กตฤจิไปตฤก	(คัมภีร์บางฉบับ)

TRANSLITERATION OF THE THAI ALPHABET

as used in this pāli text

of

THE BHŪMIBALO BHIKKHU FOUNDATION

VOWELS - 8

a ā ī ū e o

CONSONANTS - 33

ก	ka	ข	kha	ง	ga	ฆ	gha	จ	ña
ฉ	ca	ฉ	cha	ช	ja	ฉ	jha	ณ	ña
ฎ	ṭa	ฉ	ṭha	ฑ	ḍa	ฑ	ḍha	ณ	ṇa
ต	ta	ถ	tha	ด	da	ธ	dha	น	na
ป	pa	ผ	pha	พ	ba	ภ	bha	ม	ma
ย	ya	ร	ra	ล	la	ว	va		
ส	sa	ห	ha	ฬ	ḷa		ṃ		

FIGURES

๑ 1 ๒ 2 ๓ 3 ๔ 4 ๕ 5 ๖ 6 ๗ 7 ๘ 8 ๙ 9 ๐ 0

COMBINATION

ก	ka	กา	kā	กิ	ki	กิ	kī
ก	ku	กู	kū	เก	ke	โก	ko

**พระคัมภีร์ฮกซุสาลี
อรรถกถาธรรมสังคณี**

บาลี-ไทย

ภาค ๔

อัญสุสาสนี
อรรถกถาพระธรรมสังคณี

ภาค ๔

๒. รูปกณฺฑ

อุทฺทเสวณฺณา

อิทานิ รูปกณฺฑี ภา เซตฺวา ทสฺเสตฺถ
ปน "กตเม ธมฺมา อพฺยาगतฺตา" ตีอาทิ
อาวธตฺ.

ตตฺถ :

กิลฺยจาปิ เหมฺฐา จิตฺตฺอุปฺปาตกณฺฑเต
วิปาภาพฺยาगतฺตฺยเจว กิริยาพฺยาगतฺตฺย
นิตฺสเสสฺสํ กตฺวา ภาชิตฺถ, รูปาพฺยาगत-
นิพฺพานาพฺยาगतานิ ปน อกฺกิตานิ. ตานิ
กเถตฺถ จตฺตฺพิณฺนปิ อพฺยาगतํ สโม-

๒. รูปกัณฺฑ

พฺรณนาอุทฺทเส

บัดนี้ พระผู้มีพระภาคทรงประสงค์จะ
แสดงจำแนกรูปกัณฺฑ จึงทรงเริ่มพระบาลี
ต่อไปมีอาทิว่า "ธรรมเป็นอพฺยาगतเป็น
ไฉน".

ในพระบาลีนั้น มีวินิจฉัยดังต่อไปนี้ :

แม้ว่าในจิตตูปปาตกัณฺฑในหนหลัง พระองค์
ได้ทรงจำแนกอพฺยาगतคือวิปากจิต และ
อพฺยาगतคือกิริยาจิต ไว้แล้วมิได้เหลือเลย
ก็จริง, ถึงกระนั้นพระองค์ก็มีได้ตรัสอพฺยา-
गतคือรูปและอพฺยาगतคือนิพพานไว้. เมื่อ

พัน เอกสุรพงษ์ - คุณสมมาศ ประไพพร
สร้างต้นฉบับพระคัมภีร์ เพื่อถวาย เป็นพุทธบูชา

ธา เนตฺวา ทสฺเสนฺโต "กุสลากุสลานํ
ธมฺมานํ วิปากา"ติอาทิมาน.

ทรงแสดงรวมอภัยากฤตทั้ง ๔ อย่าง เพื่อจะ
ตรัสอภัยากฤตคือรูป และอภัยากฤตคือนิพ-
พานเหล่านั้น จึงตรัสพระพุทธพจน์เป็นต้นว่า
"วิปากแห่งกุศลธรรมและอกุศลธรรม".

ตตฺถ กุสลากุสลานนฺติ จตุภูมิกกุสลานญ-
เจว อกุสลานญจ. เอตฺตาวตาว วิปากา-
พฺยาคํ กุสลวิปากากุสลวิปากวเสน ทฺวี่หิ
ปเทหิ ปรียาทียิตฺวา ทสฺสีตํ.

ในพระพุทธพจน์นั้น คำว่า แห่งกุศลธรรม
และอกุศลธรรม. โดแกแห่งกุศลทั้ง ๔ ภูมิ
และแห่งอกุศลทั้งหลาย. ทรงแสดงอภัยากฤต
คือวิปากจิตเบ็ดเสร็จด้วยบททั้ง ๒ คือ กุศล
วิปากและอกุศลวิปากด้วยพระพุทธพจน์เพียง
เท่านั้น.

ยสฺมา ปน ตํ สพฺพมุปี กามาวจโร วา
โหติ รูปาวจราทิสฺสุ วา อญฺญตรํ, ตสฺมา
"กามาวจรา"ติอาทินา นเยน ตเทว
วิปากาพฺยาคํ ภูมฺมนฺตรวเสน ปรียาทียิต-
ยิตฺวา ทสฺสีตํ.

ก็เพราะอภัยากฤต คือ วิปากจิตนั้นแม้ทั้ง-
หมด เป็นกามาวจรก็มี เป็นรูปาวจรเป็นต้น
อย่างใดอย่างหนึ่งก็มี, ฉะนั้น จึงทรงแสดง
อภัยากฤตคือวิปากจิตนั้นแหละ เบ็ดเสร็จ
เกี่ยวกับระหว่างแห่งภูมิ โดยนัยมีอาทิว่า
"เป็นกามาวจร".

๑ ฉ. เอวํ ตาว.

ยสุมา ปน ตั เวทนาภูขุโหปี โหติ
ฯเปฯ วิญญาณภูขุโหปี, ตสุมา ปุน
ตั สมฺปยุตฺตจตุภูขุชวเสน ปริยาทียิตฺวา
ทสุสึตฺ.

อนึ่ง เพราะอภัยากฤตคือวิบากนั้น เป็น
เวทนาชั้นบาง ฯลฯ เป็นวิญญาณชั้นบาง,
ฉะนั้น จึงทรงแสดงเบ็ดเสร็จเนื่องด้วยชั้น
ทั้ง ๔ ที่ประกอบกัน.

เอว วิปาภาพฺยาถกั กุสลากุสล-
วเสน, ภูมฺมนฺตรวเสน, สมฺปยุตฺตภูขุช-
วเสนาติ ตีหิ นเยหิ ปริยาทาย
ทสุเสตฺวา ปุน กิริยาพฺยาถกั ทสุเสนฺโต
"เย จ ฐมฺมา กิริยา"ติอาทิมาท.

ครั้นทรงแสดงอภัยากฤต คือวิบากจิต
เบ็ดเสร็จโดยนัยทั้ง ๓ คือ เกี่ยวกับกุศล
และอกุศล ๑, เกี่ยวกับระหว่างแห่งภูมิ ๑,
เกี่ยวกับชั้นที่ประกอบกัน ๑ อย่างนี้แล้ว
เมื่อจะทรงแสดงอภัยากฤตคือกิริยาจิตต่อไป
จึงตรัสพระบาลีว่า "อนึ่ง ธรรมเหล่าใด
เป็นกิริยา" ดังนี้เป็นต้น.

ตตฺถ "กามาวจฺรา รูปาวจฺรา อรูปา-
วจฺรา, เวทนาภูขุโห ๑ เปฯ วิญญาณภู-
ขุโห"ติ วตฺตพฺพิ ภเวยฺย, เหฏฺฐา ปน
คหิตเมวาติ นยฺ ทสุเสตฺวา นิสฺสชฺชิตฺ.

ในพระบาลีนั้น ชอบที่จะพึงตรัสว่า "เป็น
กามาวจร เป็นรูปาวจร เป็นอรูปาวจร,
ใดแก่ เวทนาชั้น ฯลฯ วิญญาณชั้น" ดังนี้,
แต่ใดทรงถือเอาไวแล้ว ในหนหลังที่เกี่ยว
ฉะนั้น จึงทรงแสดงเป็นนัยไวแล้วผ่านไป.

อิทานิ อวิภตฺตํ ทสุเสนฺโต "สพฺพญจ รูปํ
อสงฺขตา จ ฐาตุ"ติ อาท.

บัดนี้ เมื่อจะทรงแสดงอภัยากฤตที่ยังมิได้
ทรงแจกจึงตรัสว่า "รูปทั้งหมดและอสังขต-
ธาตุ" ดังนี้.

พันเอกสุรพงษ์ - คุณสมมาศ ประไพพร
สร้างต้นฉบับพระคัมภีร์ เพื่อถวาย เป็นพุทธบูชา

ตตถ สัพพญจ รูปันติ ปเทน ปญจวิสติ ในพระบาลีนั้น ด้วยคำว่า รูปทั้งหมด ฟัง
 รูปานี ฉนฺนวุติ รูปโกฏฐาสา นิปปเทสโต ทราบว่า ทรงถือเอารูป ๒๕ และส่วนแห่ง
 คหิตาคี เวทิตพฺพา. อสังขตา จ ธาตุติ รูป ๔๖ โดยการแสดงอย่างสั้นเชิง. ด้วย
 ปเทน นิพฺพานํ นิปปเทสโต คหิตนฺตติ. คำว่า และอสังขตธาตุ ฟังทราบว่าเป็น
 เอานิพพานโดยการแสดงอย่างสั้นเชิง.

เอตฺตาวตา อพฺยากตา ฐมฺมาติ ปทํ เพียงเท่านั้น ก็เป็นอันจบพหว่า ธรรมเป็น-
 นิฏฺฐิตํ^๑ โหติ. อพฺยากต.

๕๘๔. ตตถ กตมํ สัพฺพํ รูปันติ
 อิทํ กสฺมา คหิตํ ? เหมจฺจา รูปาพฺยากตํ
 สํ ขะ เปน กถิตํ, อิทานิ ตํ เอกกทุกติก-
 จตฺกุก ๆ เปฯ เอกาทสกวเสณ วิตุถารโต
 ภา เซตฺวา ทสฺเสตฺตุ อิทํ คหิตํ.

๕๘๔. คำว่า บรรดาธรรมเป็น
อพฺยากตนั้น รูปทั้งหมด เป็นไหน ? นี้
 พระผู้มีพระภาคทรงถือเอาเพราะเหตุไร ?
 พระองค์ตรัสอพฺยากต คือรูปไว้โดยย่อใน
 หนหลัง, คราวนี้ทรงประสงค์จะแสดง
 จำแนกอพฺยากตคือรูปนั้นโดยพิสดารเกี่ยว-
 กับรูปหมวดละ ๑ รูป หมวดละ ๒ รูป
 หมวดละ ๓ รูป หมวดละ ๔ รูป ฯลฯ
 หมวดละ ๑๑ รูป จึงได้ทรงถือเอาคำนี้

ตสฺสตุโถ :

คำนั้นมีความดังนี้ :

^๑ ก. นิทฺธิฏฺฐิตํ.

ยัม วุคฺคํ "สพฺพญจ รูโป, อสงฺขตา จ
ธาคู"ติ, ตสฺมี ปททฺว เย กตมํ สพฺพํ รูโป
นาม. อิทานิ ตํ ทสฺเสนฺโต "จตุตฺตารो จ
มหาภูตา"ติอาทิมาน.

ใน ๒ บทที่ตรัสไว้ว่า "รูปทั้งหมด, และ
อสังขตธาตุ", นั้น ที่ชื่อว่า รูปทั้งหมดเป็น
โฉน บัดนี้ เมื่อจะทรงแสดงรูปทั้งหมดนั้น
จึงตรัสพระบาลีว่า "มหาภูตรูป ๔" ดังนี้
เป็นต้น.

ตคฺค จตุตฺตารอติ คณนปริจฺเจโท, เตน
เตสํ อุนาธิกภาวํ นีวาเรติ. จ-สทฺโท
สมฺปิณฺทนตฺโต, เตน "น เกวลํ จตุตฺตารอ
มหาภูตาว รูโป, อณฺณมุปี อคฺคิ"ติ อฺปา-
ทายรูโป^๑ สมฺปิณฺ เทติ.

ในพระบาลีนั้น คำว่า ๔ เป็นคำกำหนด
จำนวน, ด้วยคำนั้น ทรงห้ามภาวะที่หย่อน
และยิ่งแห่งมหาภูตรูปนั้น. จ กัณฑ์ เป็น
สัมปิณฑัตถะคือความรวม, ด้วย จ กัณฑ์นั้น
ทรงรวมอุปาทายรูปไว้ว่า "ใช้ว่า มหาภูต
รูป ๔ เท่านั้น จะชื่อว่าเป็นรูปอย่างเดียว
ก็หาไม่, ยังมีแม่รูปอย่างอื่นอยู่".

มหาภูตาติ เอตฺถ มหนฺตปาตุ-
ภาวาทิหิ การณฺเหหิ มหาภูตตา เวหิ-
ตพฺพา.

ในคำว่า มหาภูต นี้ ฟังทราบภาวะที่
รูปใดชื่อวามหาภูต โดยเหตุมีคความปรากฏ
เป็นของใหญ่โตเป็นต้น.

เอวํ เอตานิ หิ มหนฺตปาตุภาวโต,
มหาภูตสามณฺณโต, มหาปริหารโต,

จริงอยู่ รูปเหล่านี้เรียกกันว่า "มหาภูต"
โดยเหตุเหล่านี้คือ ปรากฏเป็นของใหญ่โต๑,

^๑ ฉ. อุปาทารูป.

อภิสสาณ.ป-ท.๔-๑

มหาวิการโต, มหุตตตตต่า จาติ อิมหิ เป็นเหมือนมหาภูตก้อนักเล่นกล เป็นเหมือน
การณหิ "มหาภูตानी"ติ วุจจนุติ. กับมหาภูต คือยักษ์ผู้ชายและยักษ์ผู้หญิง ๑,
ต้องบำรุงรักษามาก ๑, มีความเปลี่ยนแปลง
มากมาย ๑, และเป็นสิ่งใหญ่ที่มีอยู่ ๑.

ตตถ "มหุตปาตภาวโต"ติ เอตานิ หิ บรรดาเหตุทั้ง ๔ นั้น ข้อที่ว่า "รูป ชื่อว่า
อนุปาตินุณกสนุตานะปี อูปาตินุณกสนุ- มหาภูต โดยเหตุที่ปรากฏเป็นของใหญ่โต"
ต่าเนปี มหุตตานี ปาตภูตานิ, เตสึ นั้น มีอธิบายว่า รูปเหล่านี้ปรากฏเป็น
อนุปาตินุณกสนุตานะ เอว มหุตปาต- ของใหญ่โต ทั้งในสันดานของรูปที่ไม่มีใจ
ภาวตา เวทิตพพา. ครอง ทั้งในสันดานของรูปที่มีใจครอง,
บรรดาสันดานทั้ง ๒ นั้นว่า ถึงในสันดาน
ของรูปที่ไม่มีใจครอง ฟังทราบว่ ปรากฏ
เป็นของใหญ่โตอย่างนี้.

เอกณฺหิ จกุกวาฬิ आयामโต จ วิตุ- คือ จักรวาลหนึ่งยาว และกว้างถึง
ถารโต จ โยชนานํ ทฺวาทส สต- ๑,๒๐๓,๕๕๐ โยชน์. (หนึ่งล้านสองแสน-
สหสุสานิ จตฺตตีสํ สตานิ^๒ ปญฺญาสญฺจ สามพันสี่ร้อยห้าสิบโยชน์). วัดโดยรอบ :
โยชนานิ. ปริกฺเขปโต :

^๑ ก. มหาภูตตตต่า.

^๒ ฉ. ดีณิ สหสุสานิ จตฺตตาริ สตานิ.

คุณบั๊กกิม แซ่เฮ้ง

สร้างต้นฉบับพระคัมภีร์ เพื่อถวาย เป็นพุทธบูชา

สหุ^๑ สตสหัสسانی
 จตุตีส ปริมณฑล^๒
 ทสญแจว สหุسانی
 อพุมพุณานิ สตานิ จ.

จักรวาลทั้งหมดมีสัมฐานกลม วัครอบ
 ใต้ ๓,๖๑๐,๓๕๐ โยชน์ (สามล้าน-
 หกแสนหนึ่งหมื่นสามร้อยห้าสิบโยชน์).

ตตถ :

ในจักรวาลนั้น :

ทเว สตสหัสسانی
 จตุตาริ นหุตานิ จ
 เอตุตถักิ พหุลตุเตน
 สงุขาทายิ วสุษุธรา^๓

มีแผ่นดินนี้ซึ่งวัดโดยความหนา ใต้ถึง
 เทา^๑นี้ ก็ ๒๕๐,๐๐๐ โยชน์ (สอง-
 แสนสี่หมื่นโยชน์).

ตสุสาเยว สนุธารักิ :

แผ่นดินนั้นแล :

จตุตาริ สตสหัสسانی
 อญแจว นหุตานิ จ
 เอตุตถักิ พหุลตุเตน
 ชลั วาเต ปติภูจิกิ.

มีน้ำรองหนาถึง ๔๕๐,๐๐๐ โยชน์
 (สี่แสนแปดหมื่นโยชน์) ตั้งอยู่บนลม.

ตสุสาเยว^๓ สนุธารโก :

แมลมที่รองน้ำนั้น :

^๑ สมณตปาสาทิกกา ๑/๑๒๕. วิสุทฺธิมคฺค ๑/๒๖๓.

^๒ ก. พสุษุธรา.

^๓ ฉ. ตสุสาปี.

คุณวิภาวดี อาชวาคม
 ขออุทิศส่วนกุศลให้แก่ นาย เจริญ โกติกกาล

นว สตสหัสسانی
 มาลุต นภมุกุตโต
 สฏฺฐิณฺเจว สหฺสฺسانی
 เอสา โลกสฺส สฏฺฐิณี.

ก็สูงจกฟ้าถึง ๙๖๐,๐๐๐ โยชน์
 (เก้าแสนหกหมื่นโยชน์) นี่เป็นการ
 ตั้งอยู่ของโลก.

เอวํ สฏฺฐิเต เจตฺถ โยชนานํ :

ก็ในโลกนี้ซึ่งตั้งอยู่อย่างนี้ :

จตุรธาตีติสฺหฺสฺسانی
 อชฺโณคาไฟฺห มหฺณฺณเว
 อจฺจุคฺคโต ตาวเทว
 สีเนรุพฺพตฺตฺตโม.

ยังมีขุนเขาสี่เนรุ หยั่งลึกลงไป
 มหาสมุทรถึง ๘๕๐,๐๐๐ โยชน์ (แปด-
 แสนสี่หมื่นโยชน์) สูงพ้นมหาสมุทรไป
 ไต่เทานั้นเหมือนกัน.

ตโต อุปฺทฺตฺตฺตฺตม
 ปมาณฺน ยถากุภมํ
 อชฺโณคาไฟฺหคฺคตา^๑ ทิพฺพา
 นานารตฺนจิตฺตกา^๒
 ยฺคนฺธโร อีสฺนฺธโร^๓
 กรวิโก สฺทสฺสโน

ยังมีมหาบรรพตล้วนแล้วด้วยศิลาใหญ่
 ล้อมรอบภูเขาสี่เนรุอีก ๑ เทือกเหล่านี้
 คือ ชื่อยุกันธร ๑ ชื่ออิสันธร ๑
 ชื่อ กรวิก ๑ ชื่อสุทัสนะ ๑ ชื่อเนมินธร ๑
 ชื่อวินตกะ ๑ ชื่ออัศกรรณ ๑. วิจิตร

^๑ ก. อชฺโณคาไฟฺหคฺคตา.

^๒ นานารตฺนจิตฺตกาตีปี ทิสฺสตี.

^๓ ฉ. ม. อีสฺนฺธโร. สมฺนตปาสาทิกา
 ๑/๑๒๕, วิสฺทฺธิมคฺค. ๑/๒๖๓.

เนมิทรุโร วินตโก
 อสุสภณโณ กิริพรหา.
 เอเต สตุต มหาเสลา
 ลีเนรุสสุ สมนุตโต
 มหาราชา นมาวาสา
 เทวยกขนิเสวิตา.

โยชนานิ สตานุจโจ
 หิมวา ปญจปพฺพโต
 โยชนานิ สหสฺसानิ
 ตึณิ อายามวิตฺถโต^๑
 จตุราสีติสหสฺเสหิ
 กุญฺเหิ ปฏิมณฺหิโต.
 ติปญฺจโยชนกฺขนฺธ-
 ปริกฺเขปา นควฺหยา.
 ปญฺญาสโยชนกฺขนฺธ-
 สาชಾಯามา สมนุตโต.

ด้วยรัตนะต่าง ๆ อันเป็นที่พิศ หยั่งลง
 ไปในมหาสมุทร และสูงพนมหาสมุทร
 ไปโดยประมาณกึ่งหนึ่ง ๆ จากประมาณ
 ที่กล่าวแล้ว ทั้งข้างบนและข้างล่าง
 แห่งขุนเขาสิเนรุ นั้น ตามลำดับ เป็นที่
 สิ่งสถิตของท้าวมหาราช ซึ่งทวยเทพ
 และยักษ์อาศัยอยู่เป็นประจำ.

มีภูเขาชื่อหิมพานต์ สูงถึง ๕๐๐ โยชน์
 (หารอยโยชน์) ยาวและกว้างได้
 ๓,๐๐๐ โยชน์ (สามพันโยชน์) ประดับ
 ด้วยยอด ๘๘,๐๐๐ ยอด (แปดหมื่นสี่พัน
 ยอด). มีชมพู(หว่า) อันเป็นชื่อของ
 ต้นไม้ วัตรอบลำต้นได้ ๑๕ โยชน์
 มีกิ่งแห่งลำต้นยาวออกไป ๕๐ โยชน์.
 รอบคานกว้างได้ ๑๐๐ โยชน์ และสูง
 ขึ้นไปเท่านั้นเหมือนกัน ซึ่งมีอาณาภาพ
 ให้ประกาศชื่อว่า ชมพูทวีป.

^๑ จ. อายตวิตฺถโต.

สโตโยชนวิตุณณา

ดาวเทว จ อุกกตา

ชมพู ยสุสานภาเวน

ชมพูทีโป ปกาสิโต.

ยญเจต^๑ ชมพูยา ปมาณิ, ตเทว
 อสุรานิ จิตตปาฏลียา, กรุพานิ สิมพลี-
 รุกขสุส, อมรโคยาน^๑ กทมพรุกขสุส,
 อุตตรกรูสุ^๒ กปุปรุกขสุส, ปุพพิเทเห
 สิริสสุส, ดาวทีเสสุ ปาวิจจตุตทกสุสาติ.

ขนาดแห่งตนชมพู(ไมหว่า)นี้แน่แท้ละ,
 เท่ากับขนาดแห่งตนจิตตปาฏลี (แกฝอย)
 ของพวกอสุร, เท่ากับขนาดแห่งสิมพลีพฤษ
 (ไมจิว) ของพวกครุท, เท่ากับขนาดแห่ง
 ตนกัมพะ(ไมกระทม) ในอมรโคยานทวีป,
 เท่ากับขนาดแห่งกัลปพฤษ ในอุตตรกรูทวีป,
 เท่ากับขนาดแห่งตนสิริสะ (ไมชีก) ในปุพพิ-
 วิเทททวีป, เท่ากับขนาดแห่งตนปาวิจจกะ
 (ไมทองกลาง)ในสวรรค์ชั้นดาวดึงส์ฉะนี้แล.

เตนาหุ โปราณา :

ควยเหตุนี้ พระโบราณจารย์ทั้งหลาย
 จึงกล่าววว่า :

^๑ ฉ. อปรโคยาน.

^๒ ฉ. อุตตรกรุมหิ.

คุณวิภาวดี อาชวาคม

ขออุทิศส่วนกุศลให้แก่ นายเจริญ โกติกาล

"ปาฎลี สิมพลี ชมพู
 เทวานัน ปาโรจตุตโก
 กทมุโพ กปุปรุกุโข จ
 สิริเสน ภาวติ สตุตโม"^๑ติ."

"ต้นปาฎลี (แคฝอย) ๑ ต้นสิมพลี
 (งิ้ว) ๑ ต้นชมพู (หว่า) ๑ ต้น
 ปาโรจตุกะ (ทองกลาง) ของทวยเทพ ๑
 ต้นกัทัมพะ (กระท่อม) ๑ ต้นกัปปฤกษ์ ๑
 กับต้นสิริสะ (ซีก) เป็นที่ค้ำรับ ๗"
 คั้งนี้.

"เทวอสีตีสหสุสานิ
 อชโณคาโพห มหณณเว
 อจจุคโต ตาวเทว
 จกุกวาฬสิลจุโย
 ปริกขิปิตวา ตํ สพุพิ
 โลกธาตุมยํ ลิต"^๒ติ."

"ภูเขาจักรวาลหยั่งลึกลงไปในมหา-
 สมุทรได้ ๘๒,๐๐๐ โยชน์ (แปด-
 หมื่นสองพันโยชน์) สูงพนมมหาสมุทร
 ไปเท่านั้นเหมือนกัน ไต้ตั้งล้อม
 โลกธาตุทั้งหมดนั้น" แล.

อุปาทินนุทสนุตาเนปิ มจจกจจป-
 เทวทานวาทีสิริรวเสน มหนุตาเนว
 ปาตุฏฏทานิ. วุตตญฺเหติ ภาควตา "สนุติ
 ภิกขเว มหาสมุทฺเท"^๒ โยชนสติกาปิ
 อตตภาวา"^๓ติอาที."

แม้ในสันดานของรูปที่มีใจครองก็ปรากฏ
 เป็นช่องใหญ่โตเหมือนกัน เนื่องด้วยสระ
 ของสัตว์ เป็นต้นว่า ปลา เต่า เทพ และ
 ทานพ. ขอนี้สมด้วยพระบาลีที่พระผู้มีพระภาค
 ตรัสไว้คั้งนี้ว่า "ดูกรภิกษุทั้งหลาย ในมหา-

^๑ ฉ. สตุตมนุติ. ^๒ ฉ. วสนุติ มหาสมุทฺเท.

^๓ อง. อฏฺฐก. ๒๓/๒๑๐, วิ. จ. ๗/๒๘๗,
 พ. ฉ. ๒๕/๑๕๔.

สมุทร สัตว์ใหญ่ ๆ ที่มีตัวยาวตั้งรอยโยชน์
ก็มี" ดังนี้เป็นอาทิ.

มหาภูตสามัญญโตติ :

ข้อที่ว่า รูปชื่อว่ามหาภูต โดยเหตุ
ที่เป็นเหมือนกับมหาภูตคือนักเลนกล เป็น
เหมือนกับมหาภูตคือยักษ์ผู้ชายและยักษ์หญิง
นั้น มีอรรถาธิบาย ดังนี้ :

เอตานิ หิ ยถา มายากาโร อมณีเยว
อุทกั มณี กตฺวา ทสฺเสติ, อสุวณฺณเยว
เลทฺทึ สุวณฺณ กตฺวา ทสฺเสติ, ยถา จ
สยั เนว ยกุโข น ปกุชชี สมาน
ยกุชภาวมุปี ปกุชชีภาวมุปี ทสฺเสติ.
เอวเมว สยั อนีลาเนว หุตฺวา นิล
อุปาหารูปี ทสฺเสนฺติ. อปีตานิ,
อโลहितานิ, อโนทาตา เนว หุตฺวา
โอทาตํ อุปาหารูปี ทสฺเสนฺตึติ มายา-
การมหาภูตสามัญญโต มหาภูตานิ.

ก็มหาภูตรูปเหล่านี้ อุปมาเหมือนอย่างนัก-
เลนกล แสดงน้ำซึ่งมิใช่เป็นแก้วมณีเลย
ทำให้เป็นแก้วมณี, แสดงก้อนดินซึ่งมิใช่เป็น
ทองคำเลย ทำให้เป็นทองคำฉั้นใจ, อนึ่ง
ตัวเองมิใช่เป็นยักษ์ มิใช่เป็นนก ก็แสดงให้
เป็นยักษ์บ้าง เป็นนกบ้างฉั้นใจ. ขออุปไมย
ก็เหมือนฉนั้นนั้น ตัวมหาภูตรูปเองมิใช่เป็น
สีเขียวเลย ก็แสดงอุปาทายรูปเป็นสีเขียว.
มิใช่เป็นสีเหลืองเลย ก็แสดงอุปาทายรูป
เป็นสีเหลือง, มิใช่เป็นสีแดงเลย ก็แสดง
อุปาทายรูปเป็นสีแดง, มิใช่เป็นสีขาวเลย
ก็แสดงอุปาทายรูปเป็นสีขาว เพราะฉะนั้น
รูปจึงชื่อว่ามหาภูต เพราะมันเป็นเหมือนกับ
มหาภูตคือนักเลนกล.

คุณวิภาวดี อาชวาคม
ขออุทิศส่วนกุศลให้แก่ นายเจริญ โกติกาล

ยถา จ ยุกขาทีนิ มหาภูตานิ ยํ คณฺหฺนฺติ,
 เนว เตสํ ตสฺส อฺนฺโต, น พหฺนฺจฺจํ
 อฺปลพฺภตฺติ, น จ ตํ นิสฺสํสาย น ติฏฺฐนฺติ,
 เอวเมว เอตานิปิ เนว อณฺณมณฺณสฺส
 อฺนฺโต น พหฺนฺ จิตฺตานิ หุตฺวา อฺปลพฺภนฺติ,
 น จ อณฺณมณฺณํ นิสฺสํสาย น ติฏฺฐนฺตฺติ
 อจฺินฺเตยฺยญฺจฺจฺจฺจฺจฺจฺจฺจฺจฺจฺจฺจฺจฺจฺจฺจฺจ
 ยุกขาทีนิมหาภูต-
 สามณฺณโตปิ มหาภูตานิ.

อนึ่ง อุปมาเหมือนอย่างมหาภูต มียักษ์ผู้ชาย
 เป็นคน สิ่งเอาคนใดเข้า, มหาภูตเหล่านั้น
 จะเข้าไปข้างในของคนนั้น ก็ห้ามไม่ได้,
 หรือจะอยู่ข้างนอกก็ไม่พบ, และใช้ว่ามัน
 จะไม่แอบอิงคนผู้นั้น ก็หาไม่ ข้อนั้นฉันใด,
 แม่มหาภูตรูปเหล่านั้น ก็เหมือนฉันนั้นแหละ
 จะเข้าคนหาภายในของกันและกันก็หาไม่ได้
 จะอยู่ภายนอกหาถูกก็ไม่เจอ, และใช้ว่า
 มหาภูตรูป จะไม่อิงอาศัยกันและกันก็หาไม่
 ฉะนั้น รูปจึงชื่อว่า มหาภูต แม้เพราะมัน
 เหมือนกันกับมหาภูตมียักษ์ผู้ชายเป็นคน โดย
 เหตุที่มหาภูตรูปเป็นธรรมชาติ อยู่ในฐานะที่
 ไคร ๆ ก็คิดไม่ถึง.

ยถา จ ยุกฺขินีสงฺฆาตานิ มหาภูตานิ
 มนาเปหิ วณฺณสฺสญฺจานวิภูเขเปหิ อตฺตโน
 ภยานกภาวํ ปฏิจฺจฺจฺจฺจฺจฺจฺจฺจฺจฺจฺจฺจฺจ
 วญฺเจนฺติ, เอวเมว เอตานิปิ อิตฺถิปุริส-
 สรียฺราทีสุ มนาเปน จวิวณฺณเณน มนาเปน
 องฺกปจฺจฺจฺจฺจฺจฺจฺจฺจฺจฺจฺจฺจฺจฺจฺจฺจ
 มนา เปน จ

อนึ่ง อุปมาเหมือนมหาภูต กล่าวคือ
 ยักษ์ผู้หญิง ปิดบังความที่ตัวมันน่ากลัวไว้ด้วย
 สีสนทรวดทรงและการเยื้องกราย อันน่าชื่น
 ใจลวงล่อสัตว์ทั้งหลายฉันใด, แม่มหาภูตรูปนี้
 ก็เหมือนฉันนั้นแหละ ปิดบังลักษณะตามสภาพ
 ซึ่งมีประเภทเป็นความหยาบคายเป็นต้นของ

คุณวิภาวดี อาชวาคม
 ขออุทิศส่วนกุศลให้แก่ นาย เจริญ โกติกาล

หตุตปาทองคูลิภมุภวิภูเชเปน อตุตโน
 กกุขลตาทีเกทั สรสลกขณั ปฏิจฺฉาเตตฺวา
 พาลชนั วณฺเจนฺติ, อตุตโน สภาวํ ทฏฺฐุ
 น เทนฺติ. อิติ วณฺจกฺกุ เจน^๑
 ยกฺขินีมหาภูตสามณฺณโตปิ มหาภูตานิ.

ตนไวทวยผิวพรรณอันน่าชื่นใจด้วยทรวดทรง
 แห่งองคภาพยอันน่าชื่นใจ และด้วยการ
 เยื้องย่างมือเท้า กระตักนิ้วและยกนิ้วอัน
 น่าชื่นใจในสรีระแห่งหญิงและชายเป็นต้นไว
 แล้ว ลวงลอกคนเขลา, ไม่ให้เห็นสภาวะ
 ของตนเลย. ฉะนั้น รูป จึงชื่อว่า มหาภูต
 แม่เพราะมันเหมือนกันกับมหาภูตมียักษ์หญิง
 เป็นต้น เพราะอรรถว่าหลอกลวง.

มหาปริหารโตติ มหนฺเตหิ ปจฺจ เยหิ
 ปริหริตพฺพโต. เอตานิ หิ ทิว เส ทิว เส
 อูปเนตพฺพตฺตา มหนฺเตหิ มาสจฺฉาหนาทีหิ
 ภูตานิ ปวตฺตทานีติ มหาภูตานิ,
 มหาปริหารานิ วา ภูตานิตีปิ มหาภูตานิ.

ข้อที่ว่า รูปชื่อว่ามหาภูต โดยเหตุ
 ที่ต้องบำรุงรักษามาก นั้น คือโดยเหตุที่ต้อง
 บริหารด้วยปัจจัยเป็นอันมาก. อธิบายต่อไป
 ว่า รูปเหล่านี้ชื่อว่า มหาภูต ด้วยอรรถว่า
 ต้องให้อินให้อยู่ ด้วยอาหารเครื่องนุ่งห่ม
 เป็นต้น เป็นอันมาก เพราะต้องส่งเสียให้
 ทุก ๆ วัน, อีกอย่างหนึ่ง รูปชื่อว่า มหาภูต
 ด้วยอรรถว่าต้องมีการบำรุงรักษาอย่างมาก
 ดังนี้ก็ได้.

^๑ ก. วณฺจนกตฺเตน .

คุณวิภาวดี อาชวาคม
 ขออุทิศส่วนกุศลให้แก่ นายเจริญ โกศิกาฬ

มหาวิการโคติ มหาภูตานิ^๑
 มหาวิการโค. เอตานิ หิ อุปาทินฺนานิปิ
 อุปาทินฺนานิปิ มหาวิการานิ โทนฺติ.
 ตตฺถ อุปาทินฺนานิ กปฺปวฺจฺจาเน
 วิการมฺหตฺตํ ปากฺกํ โทติ, อุปาทินฺนานิ
 ธาตุกฺโขภกาเล.

ข้อที่ว่า โดยเหตุที่มีความเปลี่ยนแปลงมากมาย นั้น คือโดยเหตุที่รูปที่มีอยู่ ต้องเปลี่ยนแปลงมากมาย. จริงอยู่ รูปที่มีอยู่เหล่านี้ เป็นรูปที่มีใจครองก็มี เป็นรูปที่ไม่มีใจครองก็มี ย่อมมีความเปลี่ยนแปลงมากมาย. ในรูปทั้ง ๒ อย่างนี้ สำหรับรูปที่ไม่มีใจครอง ความเปลี่ยนแปลงอย่างมาก ย่อมปรากฏในคราวกับพิณาศ, สำหรับรูปที่มีใจครอง ความเปลี่ยนแปลงมากมายย่อมปรากฏในกาลที่ธาตุกำเริบ.

คทา หิ :

ภูมิโต วุฏฺฐิตา ยาว
 พุรฺทฺหมโลกา วิธาวติ
 อจฺฉิ อจฺฉิมโต โลกเ
 ทยฺหมานมฺหิ เตชฺสา.

จริงอย่างนั้น :

คราวที่โลกถูกความร้อนแห่งไฟเผา
 ผลาญอยู่ ไฟลุกขึ้นจากพื้นดินย่อม
 ลามไปตลอดถึงพรหมโลก.

^๑ ฉ. ภูตานิ.

โกฏิสตสหัสเสก

จกุกวาทิ วิลียติ

กุปิเตน^๑ ยทา โลโก

สลิเลน วินสฺสติ.

คราวที่โลกฉิบหายด้วยน้ำท่วมแสน-

โกฏิจักรวาลหนึ่งยอมละลายไป.

โกฏิสตสหัสเสก

จกุกวาทิ วิกรติ

วาโยธาตูปโกเปน

ยทา โลโก วินสฺสติ.

คราวที่โลกฉิบหาย ด้วยวาโยธาตु

กำเริบ แสนโกฏิจักรวาลหนึ่ง ยอม

กระจายไป.

ปตฺถทฺธโร^๒ ภวตี กาโย

ทญฺโฆ กญฺจมุขเณ วา

ปจฺจวธาตูปโกเปน

โหตี กญฺจมุขเณ โส.

กายที่ถูกงูกัญจมุขะ (งูปากไม้) ขบเอา

ยอมแข็งที่อذنใจ กายนั้นยอมปรากฏ

เหมือนอยู่ในปากงูกัญจมุขะ เพราะ

ปจฺจวธาตูละเอียดไป ฉะนั้น.

ปุตฺติโก^๓ ภวตี กาโย

ทญฺโฆ ปุตฺติมุขเณ วา

อาโปธาตูปโกเปน

โหตี ปุตฺติมุขเณ โส.

กายที่ถูกงูปุตติมุขะ (งูปากเน่า) ขบเอา

ยอมเน่า ฉนใจ กายนั้นยอมปรากฏ

เหมือนอยู่ในปากงูปุตติมุขะ เพราะ

อาโปธาตูละเอียดไป ฉะนั้น.

^๑ ฉ. กุปิเตน.

^๒ สารตฺถปฺปกาสินี ๓/๗๒.

^๓ ฉ. ปุตฺติโย, สารตฺถปฺปกาสินี ๓/๗๒.

คุณพิชัย หันตุมสินชัย

สร้างต้นฉบับพระคัมภีร์ เพื่อถวาย เป็นพุทธบูชา

สนฺตฺตฺโต ภาวตี กาโย
 ทฏฺโฐ อคฺคิมฺเชน วา
 เตโชธาตฺตฺโปโกเปน
 โหตี อคฺคิมฺเชว โส.

กายที่ถูกงูอัคคิมุขะ (งูปากไฟ) ขบเอา
 ย่อมรอนระอุ ฉับใด กายนั้นย่อม
 ปรากฏ เหมือนอยู่ในปากงูอัคคิมุขะ
 เพราะเตโชธาตุเสียไป ฉับนั้น.

สณฺฉินฺโน^๑ ภาวตี กาโย
 ทฏฺโฐ สตฺถมฺเชน วา
 วาโยธาตฺตฺโปโกเปน
 โหตี สตฺถมฺเชว โส.

กายที่ถูกงูสตัถมุขะ (งูปากคีรีสตรา)
 ขบเอา ย่อมขาดเป็นชิ้น ๆ ฉับใด
 กายนั้นย่อมปรากฏเหมือนอยู่ในปาก
 งูสตัถมุขะ เพราะวาโยธาตุเสียไป
 ฉับนั้น.

อิตฺติ มหาวิการานี ภูตานิ ตีปิ มหา-
 ภูตานิ.

รูปชื่อว่า มหาภูต แมควยอรรถว่า
 มีความเปลี่ยนแปลงมากมาย ด้วยประการ
 ฉะนั้น.

มหนฺตฺตฺตฺตา จาตี เอตานิ หนี
 มหนฺตานิ มหฺตา วายา เมน ปรีกฺก เท-
 ตพฺพตฺตา ภูตานิ วิชฺชฺฆมานตฺตฺตาตี
 มหนฺตฺตฺตฺตา จ มหาภูตานิ.

ข้อที่ว่า โดยเหตุที่เป็นสิ่งใหญ่ที่มีอยู่
 นั้น มีอธิบายดังนี้ ก็รูปเหล่านี้ชื่อว่า เป็น
 สิ่งใหญ่ เพราะต้องกำหนดเอาด้วยความ
 พยายามใหญ่ ชื่อว่าที่มีอยู่ เพราะปรากฏอยู่
 ฉะนั้น รูปจึงชื่อว่ามหาภูต เพราะเป็นสิ่ง
 ใหญ่ที่มีอยู่.

^๑ สारตฺตฺตฺปกาสินี . ๓/๗๒ .

เอวี่ มหนตปาตุภาวาทิหิ การณเหหิ
มหาภูตานิ.

รูปชื่อว่า มหาภูต โดยเหตุทั้งหลายมีความ
เป็นสิ่งที่ปรากฏเป็นของใหญ่โตเป็นต้น ด้วย
ประการฉะนี้.

จตุณัน มหาภูตานิ อุปาทาย รูปนติ
อุปโยคตุเถ สามิวจัน, จตุตาริ มหา-
ภูตานิ อุปาทาย นิสสาय อมฺญจิตฺวา
ปวตุตํ รูปนติ อตุโถ. อิทํ วุจฺจติ สฺพํ
รูปนติ อิทํ จตุตาริ มหาภูตานิ
ปทปฺปฏิปาฎิยา นินฺทิตฺถุจฺจานิ เตวีสติ
อุปาทารูปานีติ สตุตฺตวีสติปเกทํ สฺพํ รูปํ
นาม.

คำว่า รูปที่อาศัยมหาภูตรูป ๔ นั้น
อธิบายว่า คำว่า จตุณัน มหาภูตานิ เป็น
ฉุฎฐีวิกัตติลงในอรรถแห่งทุติยาวิกัตติ, ไค
ความว่า รูปที่เป็นไปอาศัย คืออิงไม่ปล่อย
มหาภูตรูปทั้ง ๔. คำว่า นี้เรียกว่า รูปทั้ง
หมด ความว่า รูป ๒๗ ประเภท คือ มหา-
ภูตรูป ๔ ที่ได้ไขความไวแล้วตามลำดับบท
(และ)อุปาทายรูป ๒๓ นี้ ชื่อว่า รูปทั้งหมด.

เอกวิธรูปสงคห

อิทานิ ตํ วิตุถารโต ทสุเสตุ
เอกวิธาทีหิ เอกาทสสี สงฺคเหหิ มาตักก
จฺเปนฺโต "สฺพํ รูปํ น เหตุ"ติอาทิมาน.

ว่าด้วยการสงเคราะห์รูปหมวดละ ๑

บัดนี้ พระผู้มีพระภาคทรงประสงค์
จะแสดงรูปนั้นโดยพิสดาร เมื่อจะทรงตั้ง
มาติกาไว้ด้วยการสงเคราะห์ ๑๑ หมวด
มีรูปหมวดละ ๑ เป็นต้น จึงตรัสพระบาลี
มีคำว่า "รูปทั้งหมดไม่ใช่เหตุ"ดังนี้ เป็นต้น.

คุณประไพ ประดับสุข

สร้างต้นฉบับพระคัมภีร์ เพื่อถวาย เป็นพุทธบูชา

คตถ สัพพิ รูปนติ อิทิ ปน บทว่า รูปทั้งหมดนี้ ในพระบาลีชั้น
 ปท "สัพพิ รูปิ น เหตุ, สัพพิ รูปิ พึงประกอบกับทุกบทย่างนี้ว่า "รูปทั้งหมด
 อเหตุกน"ติ เอว สัพพเทหิ สทุธิ ไม่ใช่เหตุ, รูปทั้งหมดไม่มีเหตุ".
 โยเชตพพิ.

สพฺพา เนว เจตานี "น เหตุ"ติอาทีนึ ก็ ๔๓ บทมีอาทิว่า "ไม่ใช่เหตุ" ดังนี้
 เตจตุตาพีส ปทานิ อุทฺธิฏฺจานี. เหล่านี้ทั้งหมดที่เกี่ยว พระองค์ได้ทรงยกขึ้น
 แสดงแล้ว.

เตสุ ปฏิปาฎิยา จตุตาพีส ปทานิ มาติ- ในบรรดา ๔๓ บทนั้น ๕๐ บทตามลำดับตรง
 กโต คเหตุวา จปิตานี, อวสาเน ตึณิ เอาจากมาติกาตั้งไว้, ๓ บท ในที่สุด พ้นจาก
 มาติกา มุตตกานีติ เอวึ ตาว ปจเม มาติกา ฉะนั้น พึงทราบการกำหนดพระบาลี
 สงฺกเห ปาฬิวุตฺถานเมว เวทิตพพิ. ในวาระการสงเคราะห์ขอแรกอย่างนี้ก่อน.
 ตถา หุตฺติยสงฺกหาทีสุ. แม้ในวาระการสงเคราะห์ข้อที่ ๒ เป็นต้น
 ก็เหมือนกัน.

หุวิธรูปสงฺกห

ว่าด้วยการสงเคราะห์รูปหมวดละ ๒

ตตุรายํ นโย :

ในการสงเคราะห์รูปหมวดที่ ๒
 เป็นต้นนั้น มีนัยที่ควรเข้าใจดังต่อไปนี้ :

อรรถสาธิต. ป-ท. ๔-๒

คุณประไพ ประดับสุข

สร้างต้นฉบับพระคัมภีร์ เพื่อถวาย เป็นพุทธบูชา

หุติยสังคเห ทาว สติ จตุตาโร จ ทุกา. ตตุถ "อตุถิ รูปุ อุปาทา, อตุถิ รูปุ โนอุปาทา"ติอาทโย อาทิมหิ จุททส ทุกา อณณมณณสมพฐาภาวโต ปกัณณก- ทุกา นาม.

ว่าถึงในการสังเคราะห์ข้อที่ ๒ ก่อน มีทูกะ (รูปหมวด ๒) อยู่ ๑๐๔ ทูกะ. ในบรรดา ๑๐๔ ทูกะเหล่านั้น ๑๔ ทูกะในตอนต้น ซึ่ง เริ่มต้นว่า "รูปเป็นอุปาทากัมมี, รูปเป็น โนอุปาทากัมมี" ดังนี้ชื่อว่าปกัณณกทูกะ เพราะ ไม่มีความเกี่ยวข้องกัน.

ตโต "อตุถิ รูปุ จกขุสมผลสสส วตถุ"ติ- อาทโย ปญจวิสติ ทุกา วตถุอวตถุ- อุปปริกขณวเสน^๑ ปวตตตตุตา วตถุทูกา- นาม.

ต่อจากนั้นไปอีก ๒๕ ทูกะ ซึ่ง เริ่มต้นว่า "รูป เป็นวัตถุ คือเป็นที่อาศัยเกิดของจักขุสัมผัส กัมมี" ดังนี้ชื่อว่าวัตถุทูกะ เพราะเป็นไปด้วย อำนาจการเข้าไปเพ่งพิจารณา ถึงรูปที่เป็น วัตถุและไม่ใช้วัตถุ.

ตโต "อตุถิ รูปุ จกขุสมผลสสส อารมมณน"ติอาทโย ปญจวิสติ ทุกา อารมมณนารมมณอุปปริกขณวเสน ปวตตตตุตา อารมมณทูกา นาม.

ต่อจากนั้นไปอีก ๒๕ ทูกะ ซึ่ง เริ่มต้นว่า "รูป เป็นอารมณ์ของจักขุสัมผัสกัมมี" ดังนี้ ชื่อว่า อารมมณทูกะ เพราะเป็นไปด้วยอำนาจเขา ไปเพ่งพิจารณาถึงรูปที่เป็นอารมณ์ และไม่ เป็นอารมณ์.

^๑ ก. . . . อุปปริกขณวเสน.

ตโต "อตุถิ รูปุ จกขายตนน"ติอาทโย
ทส ทุกา आयतनानायतनोपปริกखณ्वเส
ปवตตตुตา आयतनทुका नाम.

ต่อจากนี้ไปอีก ๑๐ ทูกะ ซึ่งเริ่มต้นว่า "รูป
เป็นจักขายตนะก็มี" ดังนี้ ชื่อว่า आयตनทูกะ
เพราะเป็นไปคด้วยอำนาจเข้าไปเพ่งพิจารณาถึงรูปที่เป็นอายตนะและไม่เป็นอายตนะ.

ตโต "อตุถิ รูปุ จกขุธาตุ"ติอาทโย
ทส ทุกา ธาตุอธาตุอุปปริกखณ्वเส
ปวตตตुตา ธาตุทुका नाम.

ต่อจากนั้นไปอีก ๑๐ ทูกะ ซึ่งเริ่มต้นว่า "รูป
เป็นจักขุธาตุก็มี" ดังนี้ ชื่อว่า ธาตุทูกะ เพราะ
เป็นไปคด้วยอำนาจเข้าไปเพ่งพิจารณาถึงรูป
ที่เป็นธาตุและไม่เป็นธาตุ.

ตโต "อตุถิ รูปุ จกขุทธริยน"ติอาทโย
อญจ ทุกา อินุทธริยานินุทธริยอุปปริกखณ-
วเสณ ปวตตตुตา อินุทธริยทुका नाम.

ต่อจากนั้นไปอีก ๘ ทูกะ ซึ่งเริ่มต้นว่า "รูป
เป็นจักขุทธริยก็มี" ดังนี้ ชื่อว่า อินุทธริยทูกะ
เพราะเป็นไปคด้วยอำนาจเข้าไปเพ่งพิจารณาถึงรูปที่เป็นอินุทธริยและไม่เป็นอินุทธริย.

ตโต "อตุถิ รูปุ กายวิณญตตี"ติอาทโย
ทวาทส ทุกา สุขุมาสุขุมรูปอุปปริกखณ-
วเสณ ปวตตตुตา สุขุมรูปทुका नामาคิ.

ต่อจากนั้นไปอีก ๑๒ ทูกะ ซึ่งเริ่มต้นว่า
"รูปเป็นกายวิณญูตติก็มี" ชื่อว่า สุขุมรูปทูกะ
เพราะเป็นไปคด้วยอำนาจเข้าไปเพ่งพิจารณาถึงรูปที่เป็นสุขุมรูปและไม่เป็นสุขุมรูป.

อิทึ ทุติยสงुकเห ปาฬิววตुถานัน.

ที่กล่าวมานี้เป็นการกำหนดพระบาลีในวาระ
การสังเคราะห์ข้อที่ ๒.

คุณสุพจน์ โอแสงธรรมนนท์

สร้างต้นฉบับพระคัมภีร์ เพื่อถวาย เป็นพุทธบูชา

ติวิธรูปสงคห

๕๘๕. ตติยสงคเห สคํ ตีณิ จ
 ติกานิ. ตตฺถ ทุตติยสงคเห วุตฺเตสุ
 จุทฺทสฺสุ ปกิณฺณกฺทฺเกสุ เอกํ อชฺชตฺติกทฺกํ
 เสเสหิ เทรสฺหิ โย เชตฺวา "ยฺนตํ รูปํ
 อชฺชตฺติกํ ตํ อุปาทา, ยฺนตํ รูปํ พาหิรํ
 ตํ อตฺถิ อุปาทา, อตฺถิ โนอุปาทา"ติ-
 อาทินา นเยน จปิตา เทรสฺ ปกิณฺณกติกา
 นาม.

ตโต ตเมว ทฺกํ เสสฺทฺเกหิ สทฺธิ
 โย เชตฺวา "ยฺนตํ รูปํ พาหิรํ ตํ จกฺขุ-
สมฺผลฺสฺสฺส น วตฺถุ, ยฺนตํ รูปํ อชฺชตฺติกํ
 ตํ อตฺถิ จกฺขุสมฺผลฺสฺส วตฺถุ, อตฺถิ
จกฺขุสมฺผลฺสฺส น วตฺถุ"ติอาทินา นเยน
 เสสฺตฺติกา จปิตา.

ว่าคฺวยการสงเคราะห์รูปหมวดละ ๓

๕๘๕. ในวาระการสงเคราะห์ข้อ
 ที่ ๓ มีจำนวนติกะได้ ๑๐๓ ติกะ. ในบรรดา
 ๑๐๓ นั้น ๑๓ ติกะ ที่ทรงประกอบทุกะอัน
 กำหนดคฺวยรูปเป็นภายใน (อชฺชตฺติกทุกะ)
 ๑ หมวด เขาคฺวยทุกะ ๑๓ ทุกะที่เหลือ
 ในบรรดา ๑๔ ปกิณฺณทุกะ ที่ตรัสไว้ใน
 การสงเคราะห์ข้อที่ ๒ แล้ว ทรงตั้งไว้โดย
 นัยมีอาทิว่า "รูปภายในเป็นอุปาทา, รูป
 ภายนอกเป็นอุปาทาก็มี เป็นโนอุปาทาก็มี"
 ดังนี้ ชื่อว่าปกิณฺณติกะ.

ต่อจากนั้นไปทรงประกอบทุกะคือรูปหมวด ๒
 นั้นแหละ กับทุกะที่เหลือ แล้วทรงตั้งติกะคือ
 รูปหมวด ๓ ที่เหลือ โดยนัยมีอาทิว่า "รูป
 ภายนอกไม่เป็นวัตถุที่อาศัยเกิดของจกฺขุสม-
 ผลฺสฺสฺส, รูปภายในเป็นวัตถุที่อาศัยเกิด
 ของจกฺขุสมฺผลฺสฺส, ไม่เป็นวัตถุที่อาศัยเกิด
 ของจกฺขุสมฺผลฺสฺส" ดังนี้.

คุณสุพจน์ โอแสงธรรมนันท

สร้างต้นฉบับพระคัมภีร์ เพื่อถวาย เป็นพุทธบูชา

เตสํ นามณฺจ กณฺนา จ เตสํเยว
วุตฺตฺตฺถกาที่นํ วเสณ เวทิตฺพฺพาคี. อิทํ
ตติยสํกฺเข ปาฬีวตฺตฺถานํ.

พึงทราบชื่อและจำนวนของตักะ คือรูปหมวด
๓ ที่เหลือเหล่านั้น ด้วยอำนาจวัตถุตักะ คือ
รูปหมวด ๒ ที่กำหนดด้วยวัตถุคือที่อาศัยเกิด
เป็นต้นเหล่านั้นแหละ. ที่กล่าวมาตั้งนี้เป็น
การกำหนดพระบาลีในวาระการสงเคราะห์
ข้อที่ ๓.

จตุพพิธาทิรูปสงคห

**ว่าด้วยการสงเคราะห์รูปหมวดละ ๔
เป็นต้น**

๕๘๖. จตฺตฺถสํกฺเข ทฺวาวิสฺสตี
จตุกฺกา. ตตฺถ สพฺพปจฺฉิมิ "อตุถิ รูปํ
อุปาธา, อตุถิ รูปํ โนอุปาธา"ติ เอวํ
อิธ วุตฺตํ มาตีกํ อนามลิตฺวา จปิโต,
อิตฺเร ปน อามลิตฺวา จปิตา.

๕๘๖. ในวาระการสงเคราะห์ข้อ
ที่ ๔ มีจำนวนจตุกะ ๒๒ จตุกะ. ในบรรดา
๒๒ จตุกะนั้น จตุกะท้ายที่สุดทรงตั้งไว้ไม่ได้
อิงมาตีกาที่ตรัสไว้ในวาระการสงเคราะห์-
รูปหมวดละ ๒ นี้ อย่างนี้ว่า "รูปเป็นอุปาธา
ก็มี, รูปเป็นโนอุปาธาก็มี", ส่วนจตุกะนอก-
จากนี้ ทรงตั้งอิงไว้.

กถํ ? เย ตาว อิธ ทฺวิชสํกฺเข ปกิณฺณ-
เกสุ อาทิโต ตโย ทฺกา, เตสุ เอเกกํ
คเหตฺวา "ยฺนตํ รูปํ อุปาธา, อตุถิ

ทรงตั้งอิงไว้เป็นอย่างไร ? คือเบื้องต้น
ในบรรดา ๓ ทูกะข้างต้น ในปกิณณทุกะ
ณ วาระการสงเคราะห์รูปหมวดละ ๒ นี้

คุณสุพจน์ โอสถธรรมนนท์
สร้างต้นฉบับพระคัมภีร์ เพื่อถวาย เป็นพุทธานุชา

อัญญาสาธิติน.ป.ท. ๔-๒

อุปาทินัน, อตฺถิ อนุปาตินน^๑ติอาทีนา
น เยน ปญฺจหิ ปญฺจหิ ทุเกหิ สหุธิ
โย เชตฺวา ทุกตฺตยมูลกา อาทิมฺหิ ปญฺจทส
จตุกฺกา จปีตา.

อิทานิ โย ยํ จตุกฺโก สนิทฺสสนฺทโก,
โส ยสฺมา "ยนฺตํ รูปํ สนิทฺสสนํ ตํ อตฺถิ
สปฺปฏิขํ, อตฺถิ อปฺปฏิขนฺ"^๑ติอาทีนา
น เยน ปเรหิ วา, "อตฺถิ อุปาทา
อตฺถิ โนอุปาทา"^๑ติอาทีนา น เยน ปุริเมหิ
วา ทุเกหิ สหุธิ อตฺถาภาวโต, กมา-
ภาวโต, วิเสสาภาวโต จ โยคํ น
คจฺฉติ.

สนิทฺสสนนฺทหิ อปฺปฏิขํ นาม โนอุปาทา^๑วา
นตฺถิตฺติ อตฺถาภาวโต โยคํ น คจฺฉติ.
อุปาทินัน ปน อนุปาตินนฺจ อตฺถิ, ตํ
กมาภาวโต^๒ โยคํ น คจฺฉติ. สหุทฺทกา

ทรงถือเอาทีละ ๑ ทุกะ แล้วทรงตั้งจตุกะ
๑๕ จตุกะข้างต้น ซึ่งมี ๓ ทุกะเป็นหลัก
ประกอบกับทุกะละ ๕ ๆ โดยนัยว่า "รูปเป็น
อุปาทา, ที่เป็นอุปาทินนะก็มี, ที่เป็นอนุปา-
ตินนะก็มี" ดังนี้ เป็นต้น.

อันคัมนี้ เพราะจตุกะ คือสนิทฺสสน-
ทุกะนั้นั้น ประกอบเข้ากับทุกะอื่น ๆ โดย
นัยว่า "รูปที่เป็นสนิทฺสสนะ กระทบได้ก็มี,
กระทบไม่ได้ก็มี" ดังนี้ เป็นอาทิ, หรือกับทุกะ
อื่น ๆ โดยนัยว่า "รูปที่เป็นอุปาทาก็มี เป็น
โนอุปาทาก็มี" ดังนี้ เป็นอาทิไม่ได้ โดยเหตุ
ที่ไม่ได้ความ, โดยเหตุที่ไม่มีลำดับ, และ
โดยเหตุที่ไม่มีข้อต่างกัน.

จริงอยู่ รูปที่เป็นสนิทฺสสนะ จะชื่อว่า เป็นรูป
ที่กระทบไม่ได้ หรือเป็นโนอุปาทา ย่อมไม่มี
ฉะนั้น จึงประกอบเข้ากันไม่ได้ โดยเหตุที่
ไม่ได้ความ. ส่วนรูปที่เป็นอุปาทินนะและ

^๑ ก. อุปาทา วา.

^๒ ฉ. กมาภาวา.

หิ ปจฺฉิมปจฺฉิเมเหว สฺหุธิ โยชิตา, เป็นอนุปาตินนะยังมีอยู่, รูปทั้ง ๒ นั้นก็
 อยเมตฺถ กโม. ปุริเมหิ ปน สฺหุธิ ประกอบเข้ากันไม่ได้ โดยเหตุที่ไม่มีลำดับ.
 กมาภาโวติ.

เพราะทุกะทั้งหมด พระองค์ทรงประกอบ
 เข้ากับทุกะหลัง ๆ เท่านั้น, อันนี้เป็นลำดับ
 ในเรื่องนี้. ก็แต่กับทุกะต้น ๆ ไม่มีลำดับ
 ฉะนั้นแล,

อตุเถ สติ กมาภาโว อการณํ, ตสฺมา
 อุปาทินฺนปทาทีหิ สฺหุธิ โยเชตฺพุโพติ เจ.

ในข้อนี้หากว่าจะหวังตั้งว่า เมื่อความหมาย
 มีอยู่ ลำดับไม่มีไม่ใช่เรื่องสำคัญ, ฉะนั้น
 ควรจะทรงประกอบเข้ากันบว่า รูปเป็น
 อุปาทินนะเป็นต้น.

น, วิเสสาภาวา, อุปาทินฺนปทาทีหิ
 อิมินา สฺหุธิ โยชิตานิ, ตตุถ "อุปาทินฺนํ
 วา สนิทฺสฺสนํ, สนิทฺสฺสนํ วา อุปาทินฺนํ"ติ
 วุตฺเต วิเสโส นตุถิติ วิเสสาภาวาปิ
 โยคํ น กจฺฉติ.

ตอบว่า จะประกอบตั้งนั้นไม่ได้, เพราะไม่มี
 ข้อต่างกัน, ควฺยวาทวารูปเป็นอุปาทินนะ
 เป็นต้น ทรงประกอบเข้ากับสนิทฺสฺสนทุกะนี้
 แล, ในการประกอบอุปาทินนกะบทเข้ากับ
 สนิทฺสฺสนะทุกะนั้น เมื่อกล่าวว่า "รูปเป็น
 อุปาทินนะ เป็นสนิทฺสฺสนะ, หรือรูปที่เป็น
 สนิทฺสฺสนะ เป็นอุปาทินนะ" ดังนี้ ย่อมไม่มี
 ข้อต่างกัน เพราะฉะนั้น จึงประกอบเข้ากัน
 ไม่ได้ แม้โดยเหตุที่ไม่มีข้อต่างกัน.

คุณสุพจน์ โอนสงธรรมนนท์

สร้างต้นฉบับพระคัมภีร์ เพื่อถวาย เป็นพุทธบูชา

ตสฺมา ตํ จตุตฺถกํ อนามลิตฺวา ตโต
 ปเรหิ "อตุถิ รูปํ สปัปฺปฏิขฺม"ติอาทิตฺถิ ตีหิ
 ทุเกหิ สทฺธิ "ยฺนตํ รูปํ สปัปฺปฏิขฺม ตํ อตุถิ
 อินฺทริยํ, อตุถิ น อินฺทริยํ. ยฺนตํ รูปํ
 อปัปฺปฏิขฺม ตํ อตุถิ อินฺทริยํ, อตุถิ น
 อินฺทริยํ"ติอาทิตฺถิ น เยน ยุชฺชมา เน
 เทว เทว ทุเก โยเชตฺวา ฉ จตุกฺกา
 จปิตา.

ยถา จายํ จตุตฺถกํ โยคํ น
 กจฺจติ, ตถา เตน สทฺธิ อาทิตฺถิกํ.
 กสฺมา ? อนุปาทา รูปสฺส เอกนฺ เตน
 อนิตฺสฺสนตฺตา.

โส หิ "ยฺนตํ รูปํ โนอนุปาทา ตํ อตุถิ
 สนิทฺสฺสนํ, อตุถิ อนิตฺสฺสนน"ติ เอวํ
 จตุตฺถกํ ทุเกน สทฺธิ โยชียมาโน โยคํ
 น กจฺจติ, ตสฺมา ตํ อตฺถิกมิตฺวา
 ปญฺจเมน สทฺ โยชิตฺ. เอวํ โย เยน
 สทฺธิ โยคํ กจฺจติ, โย จ น กจฺจติ,
 โส เวทิตฺพฺโพติ.

ฉะนั้นจึงทรงวางจตุกะไว้ ๖ จตุกะ ประกอบ
 ที่ละ ๒ ทุกะ ซึ่งทรงประกอบโดยนัยว่า
 "รูปกระทบใดที่เป็นอินทรีย์ก็มี, ที่ไม่เป็น
อินทรีย์ก็มี. รูปกระทบไม่ใด ที่เป็นอินทรีย์
ก็มี, ที่ไม่เป็นอินทรีย์ก็มี" ดังนั้นเป็นอาทิ
 กับ ๓ ทุกะ ซึ่งเริ่มตนว่า "รูปที่กระทบใดก็มี"
 ดังนั้น ซึ่งอยู่หลังทุกะที่ ๕ นั้น มีใดอิงทุกะที่ ๕.

ก็ทุกะที่ ๕ นี้ ไม่ประกอบกัน ฉันทฺ,
 แม้ทุกะข้างตนก็ไม่ประกอบเข้ากับทุกะที่ ๕
 นั้น เหมือนฉันทฺนั้น. เพราะเหตุไร ? เพราะ
 อนุปาทา รูปเป็นอนิตฺสฺสนรูปโดยส่วนเดียว.

จริงอยู่ ทุกะข้างตนนั้น เมื่อประกอบกับทุกะ
 ที่ ๕ อย่างนี้ว่า "รูปเป็นโนอนุปาทาที่เป็น
 สนิทฺสฺสนะก็มี, ที่เป็นอนิตฺสฺสนะก็มี" ดังนั้น
 ย่อมประกอบเข้าไม่ได้, เหตุฉะนั้น จึงต้อง
 เลยทุกะที่ ๕ นั้นไปประกอบเข้ากับทุกะที่ ๕.
 ทุกะใดประกอบเข้ากับทุกะใด, และทุกะใด
 ประกอบไม่ได้, ทุกะนั้น พึงทราบอย่างนี้.

คุณสุพจน์ โอนสงธรรมนันท
 สร้างต้นฉบับพระคัมภีร์ เพื่อถวาย เป็นพุทธบูชา

อิที่ จตุตถสังกเห ปาฬิววตถานัน.

ที่วามานี้ เป็นการกำหนดพระบาลีในวาระ
การสังเคราะห์ข้อที่ ๕.

อิโต ปเร ปน ปญจวิธสังกหาทโย สตุต
สังกหา อสมมุสสุสา เอว. เอว สกลายปิ
มาติกาย ปาฬิววตถานัน เวทิตัพพ.

ส่วนอีก ๗ วาระการสังเคราะห์จากนี้ไป
มีวาระการสังเคราะห์รูปหมวดละ ๕ เป็นต้น
ไม่ปะปนกันทีเดียว. พึงทราบการกำหนด
พระบาลีในมาติกาทั้งสิ้นด้วยประการฉะนี้.

คุณสุพจน์ โอแสงธรรมนนท์

สร้างต้นฉบับพระคัมภีร์ เพื่อถวาย เป็นพุทธบูชา

รูปวิภคฺติเอกกนิตฺเทศวณฺณนา พรรณนาเอกกนิตฺเทศในรูปวิภคฺติ

๕๘๔. อิทานิ ตสฺสา อตุถิ
ภา เซตฺวา ทสฺเสตฺถ "สพฺพํ รูปํ น
เหตุเมวา"ติอาทิ อารทฺธํ.

กสฺมา ปเนตฺถ "กตมํ ตํ สพฺพํ รูปํ น
เหตุ"ติ ปุจฺฉา น กตาติ.

ภททาภาวโต. ยถา हि ทุกาที่สุ
อุปาหารูปมฺปิ อตุถิ โนอุปาหารูปมฺปิ,
เอวมิธ^๑ เหตุ, น เหตุติปิ สเหตุก-
มเหตุกนฺติปิ เกโท นตุถิ, ตสฺมา ปุจฺฉ
อกตฺวาว วิภคฺติ.

๕๘๕. บัณฑิตึ พระผู้มีพระภาคทรง
ประสงค์จะแสดงจำแนกเนื้อความ แห่งรูป
วิภคฺตินั้น จึงทรงเริ่มพระบาลีว่า "รูปทั้งหมด
ไม่ใช่เหตุทั้งนั้น" ดังนี้ เป็นต้น.

ถามว่าก็ในคำว่ารูปทั้งหมดเป็นต้นนี้ เหตุไร
พระองค์จึงมีใตตรงตั้งเป็นคำถามว่า "รูป
ทั้งหมดไม่ใช่เหตุ" นั้นเป็นไฉน ดังนี้เล่า.

ตอบว่า เพราะไม่มีข้อต่างกัน. จริงอยู่
ในคำว่า รูปทั้งหมดเป็นต้น ไม่มีข้อที่ต่างกัน
ว่า รูปทั้งหมดเป็นเหตุ, ไม่ใช่เหตุ ดังนี้บ้าง
ว่า รูปทั้งหมดเป็นสเหตุกะ เป็นอเหตุกะ
ดังนี้บ้าง, เหมือนอย่างในรูปหมวดทุกะ คือ
รูปหมวดละ ๒ เป็นต้น ซึ่งเป็นอุปาทารูป
บ้างก็มี เป็นโนอุปาทารูปบ้างก็มี, เหตุทั้งนั้น
จึงมีใตตรงตั้งเป็นคำถาม เสร็จแล้วจำแนก
ไป.

^๑ ก. น เหตุปิ สเหตุปิตติ.

ตตถ สัพพนติ สกลํ นีรวเสสํ. รูปนฺติ
อยมสฺส ลีตาทีหิ รูปนภาวทีปโน
สามณฺณลกฺขณนิตฺ เทโส. น เหตุเมวาทิ
สาธาณเหตุปฏิกฺก เขปนิตฺ เทโส.

ในคำว่า รูปทั้งหมดเป็นต้น คำว่า ทั้งหมด
ได้แก่ทั้งสิ้น คือ ไม่มีเหลือ. ข้อว่า รูป นี้
ทรงขยายความถึงสามัญลักษณะ อันแสดง
ภาวะที่รูปนั้นต้องแปรผันไป ด้วยวิโรธิปัจจัย
มีความเย็นเป็นต้น. ข้อว่า ไม่ใช่เหตุทั้งนั้น
ทรงขยายความถึงการปฏิเสธสาธารณเหตุ.

ตตถ เหตุเหตุ ปัจจัยเหตุ อุตฺตมเหตุ
สาธาณเหตุคฺติ จตุพฺพิโต เหตุ.

ในคำว่าเหตุนี้ เหตุมี ๔ อย่าง คือ
เหตุเหตุ (คือเหตุที่เป็นมูล หรือเหตุที่เป็น
เหตุปัจจัย) ๑ ปัจจัยเหตุ (คือเหตุเฉพาะ
ปัจจัย) ๑ อุตมเหตุ (คือเหตุที่เป็นหลัก
เป็นประธาน) ๑ สาธารณเหตุ (คือเหตุ
ทั่วไป) ๑.

เตสุ "ตโย กุสลเหตุ, ตโย อกุสลเหตุ,
ตโย อพฺยาคตเหตุ"^๑ อัย เหตุเหตุ
นาม.

ในบรรดาเหตุทั้ง ๔ นั้น เหตุที่มาคั้งนี้ว่า
"กุสลเหตุ ๓, อกุสลเหตุ ๓, อพฺยาคต-
เหตุ ๓" ข้อว่า เหตุเหตุ.

^๑ อภี. ลํ. ๓๔/๒๗๑.

"จตุตทาโร โข ภิกขุ มหาภูตา เหตุ เหตุที่มาตั้งนี้ว่า "ดูกรภิกษุ มหาภูต ๔ จตุตทาโร มหาภูตา ปัจจโย รูปกฺขนฺธสุต เป็นเหตุ มหาภูต ๔ เป็นปัจจัยแห่งการ ปรากฏปณายา"^๑ อยิ ปัจจยเหตุ นาม. ัญญัตติรูปขันธ์" ชื่อว่า ปัจจยเหตุ.

กุสลากุสลํ อุตฺตโน วิปากภูจาเน อุตฺตมํ, เหตุที่มาตั้งนี้ คือ กุศลและอกุศลเป็นสูงสุด อิงฺจารมฺมณํ กุสลวิปากภูจาเน อุตฺตมํ, ในฐานะแห่งวิปากของตน, อิงฺจารมณเป็น อนิงฺจารมฺมณํ อกุสลวิปากภูจาเนติ อยิ สูงสุดในฐานะแห่งกุศลวิปาก, อนิงฺจารมณ เป็นสูงสุดในฐานะแห่งอกุศลวิปาก. ตั้งที่ อุตฺตมเหตุ นาม. ยถา "อตีตานาคต- รัสส์ไว้ว่า "ตถาคตยอ มรุชฺชิตตามเป็นจริง ปัจฺจูปฺปนฺนํ กมฺมสมาทานํ จานโส ซึ่งผลแห่งกรรมสมาทานทั้งอดีต อนาคตและ เหตุโส วิปากิ ยถาภูตํ ปชานาตี"^๒ ปัจจุบัน โดยฐานะ โดยเหตุ" ชื่อว่า อฺคฺม- เหตุ.

"เอเสว เหตุ เอส ปัจจโย สงฺขารานํ, เหตุที่มาตั้งนี้ว่า "ขอที่อวิชชานี้เป็นเหตุ ยทิตฺ อวิชฺชาตี อวิชฺชา สงฺขารานมฺปิ เป็นปัจจัยแก่สังขาร ฉะนั้น อวิชชาจึงเป็น สาธารณเหตุ. หุตฺวา ปัจจยญฺจึ ผรตี"^๓ สาธารณเหตุแม่แก่สังขาร ถึงความหมายว่า

^๑ ม. ฉ. ๑๔/๑๐๓.

^๒ ส. อุตฺตโน วิปากทาเน, อุตฺตโน อุตฺตโน วิปากทาเน (ปาญจสุทณี ๓/๔๘๖).

^๓ ม. ม. ๑๒/๑๔๐.

คุณทอง เขี่ยม เทวคุปต์ ขออุทิศส่วนกุศลให้แก่

ตาติน มีเสถียร และยายลำไย กลิ่นทอง

อัย สาธารณเหตุ นาม. ยถา หิ เป็นปัจจัย" ชื่อว่า สาธารณเหตุ. ตั้งข้อ
 ปจวีโรโส อาโปโรโส จ มจฺรสุสาปิ เปรียบที่ว่า รสปลฐวีและรสอาโป เป็นปัจจัย
 อมจฺรสุสาปิ ปจฺจโย, เอว อวิชชา แม่แก่สิ่งทั้งที่อโรย ทั้งที่ไม่อโรย ฉนฺใด,
 กุสลสงฺขารานมุปี อกุสลสงฺขารานมุปี อวิชชาก็เหมือนฉนฺนั้น ย่อมเป็นสาธารณ-
 สาธารณปจฺจโย โหติ. ปัจจัย แม่แก่สังขารที่เป็นกุศล แม่แก่สังขาร
 ที่เป็นอกุศล.

อิมสมิ ปนฺตฺเถ เหตุเหตุ อธิปฺเปโต. ก็ในอรรถนี้ทรงประสงค์เอาเหตุเหตุ.

อิตฺติ "เหตุ ธมฺมา น เหตุ ธมฺมา"ติ^๑ พระผู้มีพระภาคตรัสว่า "ไม่ใช่เหตุทั้งนั้น"
 มาติกาย อากตฺ เหตุภาวํ รูปสุส ดังนี้ ทรงปฏิเสธแน่นอนถึงภาวะที่รูปเป็น
 นีย เมตฺวา ปฏิกฺขิปนฺโต "น เหตุเมวา"ติ เหตุ ซึ่งมาในมาติกาว่า "ธรรมที่เป็นเหตุ
 อาห. ธรรมที่ไม่ใช่เหตุ" ดังนี้.

อิมินา นเยน สพฺพเทสุ ปฏิกฺขเชป- พึงทราบการขยายความ แห่งการปฏิเสธ,
 นิตฺเตโส จ, อปฺปฏิกฺขเชนิตฺเตโส จ และการขยายความแห่งการไม่ปฏิเสธในบท
 เวทิตฺตฺโพ. วจฺนตฺถอ ปน สพฺพทานิ ทั้งปวง โดยนัยนี้. ส่วนความหมายแห่งคำ
 มวตฺติกาภวณฺณายํ วุตฺโตเยว. ขาวพเจ้าใดกล่าวไวแล้ว ในการพรรณนา
 มาติกาแห่งบททั้งปวง.

^๑ อภี. ส. ๓๔/๒.

สปปจฺจยเมวาคี เอตถ ปน ส่วนในคำว่า รูปทั้งหมดเป็นไปกับ
 กมฺมสมฺภูจฺจานํ กมฺมปจฺจยเมว โหติ, คฺวปจฺจยฺหังนํ นี้พึงทราบความตามที่กล่าว
 อาหารสมฺภูจฺจานาถีนํ อาหาราธิปจฺจยา- ถึงปัจจย ๔ ของรูปไว้อย่างนี้ว่า รูปมีกรรม
เนวาคี เอวํ รูปสุเสว วุตฺตจตฺตฺตฺตฺตฺต- เป็นสมฺภูจฺจาน มีกรรมเป็นปัจจยทั้งนั้น, รูปมี
วเสณ อตุโถ เวทิตพฺโพ. อาหารเป็นต้นเป็นสมฺภูจฺจาน มีอาหารเป็นต้น
 เป็นปัจจยทั้งนั้น.

รูปเมวาคี "รูปิโน ธมฺมา อรูปีโน คำว่า รูปทั้งหมดเป็นรูปธรรมทั้งนั้น ดังนี้
ธมฺมา"^๑ มาติกาย วุตฺตํ อรูปีภาวํ^๒ ทรงปฏิเสธภาวะที่รูปเป็นรูป ที่ตรัสไว้ใน
ปฏิกุชิปติ. มาติกาว่า "ธรรมที่เป็นรูป ธรรมที่ไม่ใช่รูป".

อุปฺปนฺนํ ฉหิ วิญฺญาณเหหิติ ปจฺจบุปฺปน- คำว่า รูปทั้งหมดเป็นปัจจุบันธรรม อันวิญฺญาณ
รูปเมว จกฺขุวิญฺญาณาถีนํ ฉหิ เวทิตพฺพํ. หัง พฺงรุ คือรูปทั้งหมดเป็นรูปปัจจุบันทั้งนั้น
อันวิญฺญาณ หัง ๖ มีจักขุวิญฺญาณเป็นต้นพฺงรุ.

นียาโม^๓ ปน จกฺขุวิญฺญาณาถีนํ สนฺธาย ก็ข้อที่ทรงกำหนดแน่ ทรงถือเอามุ่งหมาย
สงฺคหิตโต. น หิ ตานํ อตีตานาคตํ วิญฺญาณ ๕ มีจักขุวิญฺญาณเป็นต้น. เพราะ

^๑ อภ. ส. ๓๔/๒.

^๒ ส. อรูปาว.

^๓ ก. นียโม.

^๔ ฉ. คหิตโต.

วิชานนฺติ, มโนวิญญานํ ปน อตีตมฺปิ
อนาคตมฺปิ วิชา นาคิ.

วิญญานทั้ง ๕ มีจักขุวิญญานเป็นต้นนั้น ย่อม
ไม่รู้รูปที่เป็นอดีต ที่เป็นอนาคต, ส่วนมโน-
วิญญานย่อมรู้รูปทั้งที่เป็นอดีตทั้งที่เป็นอนาคต.

คํ อิมสฺมี ปญฺจวิญญานโส เต ปตฺติตฺตฺตา
โส ตปตฺติต เมว หุตฺวา กตํ.

มโนวิญญานนั้น นับเข้าไปในกระแสด้วย
เพราะเหตุที่มโนวิญญานตกไปในกระแสแห่ง
วิญญานทั้ง ๕ นี้.

หุตฺวา อภาวญฺ เจน ปน อนิจฺจ เมว.

ก็รูปทั้งหมดชื่อว่า ไม่เที่ยงทั้งนั้น เพราะ
อรรถว่า มีแล้วกลับไม่มี.

ชฺราย อภิวิตฺตพฺพทฺมมกฺตฺตา ชฺรานิฏฺฐ เมว.
ยสฺมา วา รูปกาเย ชฺรานิฏฺฐา โหติ,
ตสฺมาปิ "ชฺรานิฏฺฐ เมวา"ติ วุตฺตํ.

รูปทั้งหมดชื่อว่า อันชราครอบงำแล้วทั้งนั้น
เพราะเป็นธรรมชาติ ที่จะถูกชราครอบงำ
เป็นธรรมดา. อีกนัยหนึ่งที่ตรัสไว้ว่า "อัน
ชราครอบงำแล้วทั้งนั้น" ดังนี้ แม้เพราะเหตุ
ที่ชราย่อมปรากฏในรูปกาย.

เอวํ เอกวิ เชน รูปสงฺก โหติ
เอตฺถ วิชฺชา สทฺโท^๒ มานสฺสญฺจาน โภจฺจา เสสุ
ทิสฺสตี.

ในพระบาลีนี้ว่า เอวํ เอกวิ เชน
รูปสงฺก โห (การสงเคราะห์รูปเป็นหมวดละ
๑ อย่างนี้) วิชฺชา คัพฺพ เห็นใช้ในอรรถคือ

๑ ก. ปตฺติตฺตฺวา.

๒ ก. วิชฺชา สทฺโท.

มานะ (ความถือตัว) สัจฉาน (การดำรง หรือแบบ หรือชนิด) โภจนาส (หมวดหรือ ส่วน).

"เสโยหสมสัมมิตี วิชา, สทิสหสมสัมมิตี วิชา"^๑ ตีอาที่สุ^๑ หิ มาโน วิชา นาม.

จริงอยู่ มานะชื่อว่าวิชา เช่นในประโยคว่า "เสโยหสมสัมมิตี วิชา, สทิสหสมสัมมิตี วิชา" มานะ คือความถือตัวว่าเราเสมอเขา ดังนั้น เป็นต้น.

"กถวิธึ สีสวนุตฺตํ วทนฺติ, กถวิธึ ปณฺณวณฺตํ วทนฺติ"^๒ ตีอาที่สุ^๒ สณฺจานํ. กถวิธฺนฺติ หิ ปทสฺส กถิสณฺจานนฺติ^๓ อตุโณ.

สัจฉาน ชื่อว่า วิชา เช่นในประโยคว่า "กถวิธึ สีสวนุตฺตํ วทนฺติ, กถวิธึ ปณฺณวณฺตํ วทนฺติ" บัณฑิตทั้งหลายย่อมเรียกบุคคลผู้มี การดำรงอยู่อย่างไรว่าเป็นผู้มีศีล, ผู้มีการ ดำรงอยู่อย่างไรว่าเป็นผู้มีปัญญา. ก็บทว่า กถวิธึ ความเท่ากับ กถิสณฺจานํ (แปลว่า ผู้มีการดำรงอยู่อย่างไร).

"เอกวิ เชน ณาณวตฺตฺถ, ทฺวิ เชน ณาณ- วตฺตฺถ"^๔ ตีอาที่สุ^๔ โภจนาโส วิชา นาม.

โภจนาส ชื่อว่า วิชา เช่นในประโยคว่า "เอกวิ เชน ณาณวตฺตฺถ, ทฺวิ เชน ณาณวตฺตฺถ"

^๑ อภि. วิ. ๓๕/๕๒๗.

^๒ ส. ส. ๑๕/๗๔.

^๓ ก. กถิ สณฺจิตนฺติ.

^๔ อภิ. วิ. ๓๕/๔๑๔-๕๒๐.

คุณทวี วงษ์สะอาด

สร้างต้นฉบับพระคัมภีร์เพื่อถวาย เป็นพุทธบูชา

อิธาบิ โกฎจาไสว อธิปุเปโต.

ญาณวัตถุหมวคละ ๑, ญาณวัตถุหมวคละ ๒.
แม่ในพระบาลีนี้ ก็ทรงประสงค์เอาโกฏฐาส
คือหมวคหรือส่วนเท่านั้น.

สงคหสทโทปิ สชชาติสญชาติ-

กิริยากณนว เสน จตุพพิโร.

แม่ สงคห กัพท์ (คือการสังเคราะห์
หรือรวม) ก็มี ๔ อย่าง คือ สชชาติสังคหะ
(รวมสิ่งที่มีกำเนิดเสมอกัน) ๑ สญชาติ-
สังคหะ (รวมสิ่งซึ่งอยู่ในแหล่งที่เกิดรวม
กัน) ๑ กิริยาสังคหะ (รวมกันด้วยกิริยาใด
แกกิจหรือหน้าที่) ๑ กณสังคหะ (รวมกัน
โดยการนับเข้าได้) ๑.

ตตถ "สพเพ ขตติยา อากจจนตุ, สพเพ
พราหมณา, สพเพ เวสสา, สพเพ
สุททา อากจจนตุ", "ยา จาวุโส วิสาข
สมมาวาจา, โย จ สมมากมมนโต, โย
จ สมมาอาชีโว, อิเม ทมมา สীগุขนุเช
สงคหิตา"^๑ อัย สชชาติสงคโท^๒ นาม.

ในสังคหะทั้ง ๔ นั้น การรวมกันที่มาตั้งนี้ว่า
"กษัตริย์จมาหมค, พราหมณจมาหมค,
แพศย์จมาหมค, กุทรจมาหมค" ตั้งนี้,
ว่า "ดูกรอาวุโส วิสาขะ สัมมาวาจาอันใด
๑ สัมมากัมมันตะอันใด ๑ สัมมาอาชีวะ
อันใด ๑ ธรรมเหล่านี้สังเคราะห์เข้าใน
ศีลขันธ" ตั้งนี้ ชื่อว่า สชชาติสังคหะ (คือการ
รวมสิ่งที่มีกำเนิดเสมอกัน).

^๑ ม. ม. ๑๒/๕๔๔.

^๒ ก. ชาติสงคโท.

คุณทวี วงษ์สะอาด

สร้างต้นฉบับพระคัมภีร์ เพื่อถวาย เป็นพุทธบูชา

"เอกชาติกา อากัจฉนฺตุ"^๑ติ วุตฺตญฺจา เน
วีย หิ อธิ สฺพเพ ชาตียา เอกสงฺกหํ
คตา.

จริงอยู่ที่นี้ บุคคลหรือธรรมทั้งหมดถึงการ
รวมเข้าเป็นอันเดียวกันโดยกำเนิด ดูกตั้ง
ในฐานะที่กล่าวว่า "ผู้มีกำเนิดเดียวกัน
จงมา"

"สฺพเพ โภสฺลกา อากัจฉนฺตุ, สฺพเพ
มากธิกา^๑, สฺพเพ ภารุกัจฉกา
อากัจฉนฺตุ", "โย จาวุโส วิสาข
สมฺมาวาชาโม, ยา จ สมฺมาสติ, โย
จ สมฺมาสมาธิ, อิเม ธมฺมา สมฺมาธิกฺขนฺธ
สงฺกหิตา"^๒ อัย สญฺชาตีสงฺกโห นาม.

การรวมกันที่มาตั้งนี้ว่า "ชาวโกศลจงมาหมด,
ชาวมคธจงมาหมด, ชาวภรูกัจฉะจงมาหมด"
ตั้งนี้, ว่า "ดูกรอาวุโส วิสาขะ สัมมา-
วาชามะอันใด ๑ สัมมาสติอันใด ๑ สัมมา-
สมาธิอันใด ๑ ธรรมเหล่านี้ส่งเคราะห์เข้า
ในสมาธิขั้นนี้" ตั้งนี้ ชื่อว่า สญฺชาตีสงฺกหะ
(คือรวมสิ่งซึ่งอยู่ในแหล่งที่เกิดรวมกัน).

"เอกญฺจาเน ชาตา สํวฺทธา^๓ อากัจ-
ฉนฺตุ"^๑ติ วุตฺตญฺจาเน วีย หิ อธิ สฺพเพ
สญฺชาตีสญฺจาเนน นิรุญฺโจกาเสน เอก-
สงฺกหํ คตา.

ในที่นี้ บุคคลหรือธรรมทั้งหมด ถึงการรวม
เข้าเป็นอันเดียวกัน โดยโอกาสที่อยู่อาศัย
กล่าวคือมีแหล่งที่เกิดรวมกัน ดูกตั้งในฐานะ
ที่กล่าวว่า "ผู้ที่เกิดเติบโตในที่แห่งเดียวกัน
จงมา" ตั้งนี้ ฉะนั้น.

^๑ ฉ. มากธกา. ^๒ ม. ม. ๑๒/๕๕๐.

^๓ ส. สํวทฺธา, ก. ชาตีสมฺพนฺธา สพฺพทา.

ก. ชาตีสงฺกโห นาม.

^๔ ส. สญฺชาตีสญฺจาเนน.

คุณทวี วงษ์สะอาด

สร้างต้นฉบับพระคัมภีร์ เพื่อถวาย เป็นพุทธบูชา

"สพฺเพ หตฺถาโรหา อากฺขณฺตุ, สพฺเพ
อสุสาโรหา, สพฺเพ ฐฎิกา อากฺขณฺตุ",
"ยา จาวุโส วิสาข สฺมมาทิสฺสึ, โย จ
สมฺมาสงฺกปฺโป, อิมะ ฐมฺมา ปณฺณากุ-
ชนฺธะ สงฺกหิตา"^๑ อัย กิริยาสงฺกโห
นาม.

การรวมกันที่มาคั้งนี้ว่า "พลข้างจงมาหมด,
พลมาจงมาหมด, พลรถจงมาหมด" คั้งนี้,
ว่า "ดูกรอาวุโส วิสาขะ สัมมาทิสฺสึอันใด ๑
สัมมาสังกัปปะอันใด ๑ ธรรมเหล่านี้สง-
เคราะห์เข้าในปัญญาขั้นนี้" คั้งนี้ ชื่อว่า
กิริยาสังคะ (คือการรวมกันด้วยกิริยาใดแก
กิจหรือหน้าที่).

สพฺเพเว เทเต อุตฺตโน กิริยากร เณ
เอกสงฺกหิตา.

จริงอยู่บุคคลหรือธรรมเหล่านั้นทั้งหมดที่เกี่ยว
ถึงการรวมเข้าเป็นอันเดียวกัน ด้วยการทำ
กิริยา คือกิจหรือหน้าที่ของตน.

"จกฺขายตณฺ์ กตมฺ์ ขนฺธกณฺ์ กจฺจตี ?
จกฺขายตณฺ์ รูปกฺขณฺธกณฺ์ กจฺจตี. หนฺจ
จกฺขายตณฺ์ รูปกฺขณฺธกณฺ์ กจฺจตี, เตน
วต เระ วตฺตพฺเพ 'จกฺขายตณฺ์ รูปกฺขณฺธ
สงฺกหิตนฺ์'^๒ อัย กณฺณสงฺกโห นาม,

การรวมกันที่มาคั้งนี้ว่า "สกวาที-จักขายตนะ
นับเข้าได้ในขั้นไหน ? ปรวาที-จักขายตนะ
นับเข้าได้ในรูปขั้น. สกวาที-หากว่า จัก-
ขายตนะนับเข้าได้ในรูปขั้น, ด้วยเหตุนี้
แหละ จะต้องกล่าววว่า 'จักขายตนะสง-
เคราะห์เข้าด้วยรูปขั้น' คั้งนี้" ชื่อว่า กณ-
สังคะ (คือการรวมกันโดยการนับเข้าได้),

^๑ ม. ม. ๑๒/๕๕๐. ^๒ อภี. ก. ๓๗/๓๖๓.

อัญมณีสถาณ. ป. ๗. ๔-๓

อยมิธ อธิปุเปโต, เอกโกฏจา เสน ในบทว่า รูปสังคหะ ทรงประสงค์เอาคณ-
 รูปคณนาติ อยญเหตุต อตโต. เอส สังคหะนี้, จริงอยู่ คำว่า เอกวิเชน เป็นต้น
 นโย สัพพตต. นี้มีความหมายดังนี้ว่า การนับรูปเข้าไปโดย
 หมวดละ ๑. ในทุก ๆ หมวด ก็มีนัยดังนี้.

คุณทวี วังษสะอาด

สร้างต้นฉบับพระคัมภีร์ เพื่อถวาย เป็นพุทธบูชา

ทุกนิกเทศวณฺณนา

พรรณนาทุกนิกเทศ

อุปาทาภาษนียกถา

กล่าวด้วยอุปาทาภาษนียะ

๕๕๕. อิทานิ ทูวิธสงฺกหาทีสุ
 "อตุถิ รูปุ อุปาทา, อตุถิ รูปุ
 โนอุปาทา"ติ เอวํ เกทสฺพภาวโต
 ปุจฺฉาปุพฺพกมฺ ปทภาชนํ ทสฺเสนฺโต
 "กตฺมนฺตํ รูปุ อุปาทา"ติอาทิมาน.

๕๕๕. บัดนี้ พระผู้มีพระภาค เมื่อจะ
 ทรงแสดงวาระการจำแนกบท ซึ่งมีคำถาม
 เป็นประธานที่แรก เพราะมีข้อแตกต่างกัน
 อย่างนี้ว่า "รูปเป็นอุปาทาก็มี, รูปเป็นโนอุป-
 ปาทาก็มี" ในวาระการสังเคราะห์รูปหมวด
 ละ ๒ เป็นต้น จึงตรัสพระบาลีเริ่มต้นว่า
 "รูปเป็นอุปาทานั้นเป็นไฉน".

ตตฺถ อุปาทียตีติ อุปาทา, มหาภูตานิ
 กเหตุวา อมฺฤจิตฺวา ตานิ นิสฺสาย
 ปวตฺตตีติ อตุโธ.

ในคำว่าอุปาทาเป็นต้นนั้น รูปที่ชื่อว่า เป็น
อุปาทา เพราะอรรถว่า เป็นรูปอาศัย,
 อธิบายว่า ยึดเอามหาภูตรูปไว้ไม่ยอมปล่อยให้
 อาศัยมหาภูตรูปนั้นเป็นไป.

อิทานิ ตํ ปเภทโต ทสฺเสนฺโต
 "จกฺขายตฺนน"ติอาทิมาน.

บัดนี้เมื่อจะทรงแสดงอุปาทารูปนั้นโดยประ-
 เภท จึงตรัสพระบาลีว่า "จักขายตนะ"
 ดังนี้เป็นต้น.

๕๕๖. เอวํ เตวีสติวิธํ อุปาทา-
 รูปุ สงฺเขปโต อุตฺทิสิตฺวา ปุน ตเทว

๕๕๖. พระผู้มีพระภาค ครั้นทรง
 ยกอุปาทารูป ๒๓ ชนิด ขึ้นแสดงโดยสังเขป

คุณทวี วงษ์สะอาด

สร้างต้นฉบับพระคัมภีร์ เพื่อถวาย เป็นพุทธบูชา

วิตุถารโค นิตฺติสนฺโต "กตมนต์ รูป อย่างนี้แล้วเมื่อจะทรงขยายความอุปาทารูป
จกฺขายตนนุ"^๑ติอาทิมาน. นั้นแหละโดยพิสดารต่อไป จึงตรัสพระบาลี
 เริ่มต้นว่า "รูปที่เรียกว่าจักขายตนะเป็น
ไฉน".

ตตฺถ ทฺวิธํ จกฺขุ มํสจกฺขุ, ปญฺญาจกฺขุ จ. ในคำว่า จกฺขายตนะ เป็นตนั้นนั้น จักขุมี ๒
 อย่าง คือ มํสจกฺขุ (ตาเนื้อ) ๑ ปญฺญา-
 จกฺขุ (ตาปัญญา) ๑.

เอ เตสุ พุทฺธจกฺขุ สมนฺตจกฺขุ ญาณจกฺขุ ในบรรดาจักขุทั้ง ๒ นั้น ปญฺญาจักขุมี ๕ อย่าง
 ทิพฺพจกฺขุ ฌมฺมจกฺขุติ ปญฺจวิธํ ปญฺญาจกฺขุ. คือ พุทฺธจักขุ (ตาของพระพุทฺธเจ้า) ๑
 สมนฺตจักขุ(ตารอบคอบ) ๑ ญาณจักขุ (ตา
 คือปรีชาญาณ) ๑ ทิพฺพจักขุ (ตาทิพย์) ๑
 ธรรมจักขุ (ตาเห็นธรรม) ๑.

ตตฺถ "อหฺทสํ โข อหํ ภิกฺขเว พุทฺธ- ในบรรดาปัญญาจักขุ ๕ อย่างนั้น จักขุที่มา
 จกฺขุณา โลกํ โวโลเกนฺโต สตฺเต ดังนี้ว่า "กฺุกรภิกฺษุทั้งหลาย เราเมื่อตรวจดู
 อปฺปรชฺกุ เช ๑ เปฯ ทฺวิณฺญาปเย"^๑ อิทํ โลกควยพุทฺธจักขุ ได้เห็นหมู่มสัตว์ผู้มีกิเลส
 พุทฺธจกฺขุ นาม. เพียงกัณฐลีในดวงตาเล็กน้อยบาง ๆ ละ
 ผู้จะพึงให้รู้ไต่ยากบ้าง" ดังนี้ ชื่อว่าพุทฺธจักขุ.

^๑ ม. ม. ๑๒/๓๒๔.

"สมนตจกขุ วุจฺจติ สัพพญุตตญฺญาณน"ติ^๑
อิทํ สมนตจกขุ นาม.

จกขุที่มำคังนี้ว่า "พระสัพพัญญุตญาณเรียกว่า
สมันตจกขุ" คังนี้ ชื่อว่า สมันตจกขุ.

"จกขุ อุตฺปาที, ญาณํ อุตฺปาที"ติ^๒ อิทํ
ญาณจกขุ นาม.

จกขุที่มำคังนี้ว่า "จกขุเกิดขึ้นแล้ว, ญาณเกิด
ขึ้นแล้ว" คังนี้ ชื่อว่า ญาณจกขุ.

"อหุทสํ โช อหํ ภิกฺขเว ทิพฺเพน จกฺขุณา
วิสุทฺธเณนา"ติ^๓ อิทํ ทิพฺพจกขุ นาม.

จกขุที่มำคังนี้ว่า "อหุทสํทั้งหลาย เราได้
เห็นด้วยทิพยจกขุอันบริสุทธิ์" คังนี้ ชื่อว่า
ทิพยจกขุ.

"ตสฺมี เขวาสเน วิรชํ วิตมลํ ฌมฺมจกฺขุ
อฺุตฺปาที"ติ^๔ อิทํ เหมญฺจิมมกฺกตฺตยสงฺขชาติ
ญาณํ ฌมฺมจกขุ นาม.

ญาณกล่าวคือมรรคทั้ง ๓ ข้างต้นที่มำคังนี้ว่า
"ธรรมจกขุอันปราศจากธุลี ปราศจากมลทิน
เกิดขึ้นแล้ว ณ ที่นั่งนั้นเอง" คังนี้ ชื่อว่า
ธรรมจกขุ.

มํสจกฺขุปี สสฺมภาจรจกฺขุ ปสาท-
จกฺขุติ ทฺวิธํ โหติ.

ฝ่ายมังสจกขุคือตาเนื้อ มีอยู่ ๒ อย่าง
คือ สสัมภาจรจกขุ ตาที่ประกอบด้วยส่วน
ต่าง ๆ ๑ ปสาทจกขุ ตาที่เป็นประสาทรูป๑.

^๑ จ. จุฬ. ๓๐/๒๔๒.
^๒ ส. มหา. ๑๔/๔๒๔, วิ. มหา. ๔/๓๔-๔๐.
^๓ ม. ม. ๑๒/๓๒๘. ^๔ ม. ม. ๑๓/๔๔๕.

คุณจริยา จริยะเวธ
ขออุทิศส่วนกุศลให้เจ้ากรรมนายเวร

ตตถ ยววยํ อกฺขิภูปะเก ปตฺติภูสิโต เหฏฺฐา
อกฺขิภูปะกภูสิเกน อฺปฺริ ภูมุกฺกฺขิเกน อุกฺโต
อกฺขิภู เปหิ^๑ อนฺโต มตฺถลฺลฺงฺ เณ พหิทฺธา
อกฺขิโลเมหิ ปริจฺฉินฺโน มํสปีณฺโฑ,

ในบรรดามังสจักขุ ๒ อย่างนั้น ก้อนเนื้อนี้ไต่
ตั้งอยู่ในเบ้าตา ข้างกลางกำหนดด้วยกระดูก
เบ้าตา ข้างบนกำหนดด้วยกระดูกคิ้วทั้ง
๒ ข้าง กำหนดด้วยหางตา ข้างในกำหนด
ด้วยมันสมอง ข้างนอกกำหนดด้วยขนตา,

สงฺเขปโต "จตฺสฺโส ธาตุโย วณฺโณ
คณฺโธ รโส โອชา สมฺภโว สณฺจานํ ชีวิตํ
ภาโว กายปะปสาโท จกฺขุปะปสาโท"^๒
จฺทฺทสฺ สมฺภารา^๒,

ว่าโดยย่อ มีสัมภาระคือส่วนประกอบ ๑๔
อย่าง คือ "ธาตุ ๔ วัณณะคือสี ๑ คันธะ
คือกลิ่น ๑ รสะคือรส ๑ โອชา ๑ สัมภวะ
คืออาโปธาตุที่เกิดแต่น้ำสมภพ ๑ สันฐานคือ
ทรวดทรง ๑ ชีวีตรูป ๑ ภาวรูป ๑ กาย-
ประสาท ๑ จักขุประสาท ๑".

วิตถารโต "จตฺสฺโส ธาตุโย ตํสนฺนิสฺสิต-
วณฺณคณฺธรสโອชาสณฺจานสมฺภวา ฉาติ
อิมานิ ทสฺ จตฺสสมฺภวานานิกตฺตา"^๓ จตฺตาพีสํ
โหนติ, ชีวิตํ ภาโว กายปะปสาโท

ว่าโดยพิสดาร มีสัมภาระคือส่วนประกอบ
๔๔ อย่าง เกี่ยวกับรูป ๔๔ เหล่านี้ คือรูป
๑๐ เหล่านี้คือ "ธาตุทั้ง ๔ และวัณณะ คันธะ
รสะ โອชา สันฐาน สัมภวะ ซึ่งอาศัยธาตุ

^๑ ฉ. อกฺขิภูเฏหิ. ^๒ ฉ. จฺทฺทสสมฺภวาโร.
^๓ ฉ. จตฺสสมฺภวานานิกตฺตา.

จกขุปปสาโทติ จตุตถาริ เอกนตกมม- ทั้ง ๔ นั้นอีก ๖ รวมเป็น ๔๐ อย่าง เพราะ
 สมุจจนาเนวา^๑ติ อีเมสึ จตุจตุตาพีสา^๒ย ประกอบด้วยสมุจจนาทั้ง ๔, ขีวิตรูป ๑
 รูปานัน วเสเนว จตุจตุตาพีส สมุจจารา^๓; ภาวรูป ๑ กายประสาท ๑ จักขุประสาท ๑
 ยัม โลโก "เสตัง จกขุ, ปุณฺณ, วิสภู^๒; รวมเป็น ๔ อันมีกรรมโดยส่วนเดียวเป็น
 วิตุณฺณัน จกขุ^๒ติ สยชานนุโต น จกขุ สมุจจนาเท่านั้น", ซึ่งชาวโลกจำได้หมายรู
 สยชานาติ, วตุณฺณ จกขุโต สยชานาติ, ว่า "ตาสีขาว, ตาใหญ่, ตาสาย, ตากว้าง"
 โส มัสปิณฺโท อุกขิณฺเป ปติภูจฺโต ดังนี้ หาใครจักขุไม่, ย่อมหมายรูวัตถุ
 นหารุสสุตเคน มตฺถลฺงฺเค อาพฺทฺโธ^๓; โดยความเป็นจักขุ, กอนเนอนันตั้งอยู่ใน
 ยตุณฺ เสตมฺปิ อตุณฺ กณฺหมฺปิ โลหิตกมฺปิ เบาตา อันสายแห่งเอ็นริงรัดไว้มันสมอง,
 ปจฺวีปิ อาโปปิ เตโชปิ วาโยปิ, ยัม ซึ่งเป็นสีขาวก็มี เป็นสีดำก็มี เป็นสีแดงก็มี
 เสมฺหุสฺสทฺตฺตา เสตัง, ปิตฺตฺสฺสทฺตฺตา กณฺหัง, เป็นปลูว์ก็มี เป็นอาโปก็มี เป็นเตโชก็มี
 รุธิรุสฺสทฺตฺตา โลหิตกัม, ปจฺวฺสฺสทฺตฺตา เป็นวาโยก็มี, ซึ่งทั้งนี้ที่เป็นสีขาวเพราะ
 ปตุณฺณัน โหติ, อาปฺสฺสทฺตฺตา ปคฺขมฺริ, มากไปด้วยเสมหะ, เป็นสีดำเพราะมากไป
 เตชฺสฺสทฺตฺตา ปรีทฺยฺหติ, วาญฺสฺสทฺตฺตา ด้วยดี, เป็นสีแดงเพราะมากไปด้วยโลหิต,
 สมุจฺจมาติ. อิทํ สสมุจจารจกขุ นาม. เป็นสิ่งที่แค้นเพราะมากไปด้วยปลูว์, เปี้ยก

^๑ ฉ. จตุจตุตาสีสสมุจจโร.

^๒ ก. วิสท.

^๓ ก. มตฺถลฺงฺเคน อาพฺทฺโธ.

และเพราะมากไปทวยอาโป, แห่งเกรียม
เพราะมากไปทวยเตโช, กลอกไปมาเพราะ
มากไปทวยวาโย, นี้ชื่อว่า สสัมภารจกขุ
คือ ตาที่ประกอบทวยส่วนต่าง ๆ.

โย ปเนตฺถ สิทฺธ เอตฺถ ปฏฺวิพฺทฺธ^๑
จตุณฺนํ มหาภูตานิ อฺปาทาย ปสาโท, อิทํ
ปสาทจกขุ นาม.

ส่วนประสาทรูป อาคัยมหาภูตรูปทั้ง ๔
อยู่ในสสัมภารจกขุนี้ เนื่องในสสัมภารจกขุนี้,
นี้ชื่อว่า ประสาทจกขุ คือตาที่เป็นประสาทรูป.

ตเทตฺถ ตสฺส สสฺมภารจกขุโน เสตมณฺฑล-
ปริกฺขิตฺตสฺส กณฺหมณฺฑลสฺส มชฺเช อภิมุข
จิตานํ สรฺรีสณฺฐานุปฺปตฺติเทสฺสฺสฺส เทสิญฺจ-
มณฺฑลเส สตฺตสฺส ปิจฺจภูเลสฺส อาสิตฺตเตลฺล
ปิจฺจภูลานิ วิย สตฺต อกฺขิปฺภูลานิ
พฺยาเปตฺวา ธารณฺหาปนมณฺฑนพีชน-
กิจฺจาหิ จตุหิ ธาตุหิ ขตฺตฺติยกุมารโ วิย
สนฺธารณาพฺนฺธนปริปาจนสมฺมทีรณกิจฺจาหิ
จตุหิ ธาตุหิ กตฺตูปการํ อุตฺตฺติยตาหาเรหิ

ประสาทจกขุนี้ ชี้มาตลอดเยื่อตา ๑ ชั้น
เหมือนน้ำมันที่รากลงบนปูน ๑ ชั้น ชี้มา
ตลอดปูนทุกชั้น ในแววตาที่เห็นอันเป็น
ประเทศที่เกิดสรริสณฐาน แห่งคนที่อยู่ตรง
หน้า ในท่ามกลางแห่งแววตาอันแวดล้อม
ทวยแววตาขาวแห่งสสัมภารจกขุนี้ อันธาตุ
ทั้ง ๔ ซึ่งมีหน้าที่ทรงสนาน ให้อบอุ่น และ
พัดไปมา กระทำอุปการะแล้ว คุจขัตติย-
กุมารอันพระเพลิงทั้ง ๔ มีหน้าที่อุ้มให้ทรง

^๑ ก. ปฏฺวิพฺทฺธ.

อุปตุณมุขิมานัน อายุนา อนุपालิยามานัน สนาน แต่งพระองค์และถวายอยู่งานพัก
 วัฒนคุณุทธสาทีหิ ปริวุต ปมาณโต เฝ้าประจำแล้ว อันอุตุ จิต และอาหาร คอย
 โอภาสิรมตต จกขุวิญญาณาทีนึ ยถารห อุดมัมภ อันอายุเฝ้าเลี้ยงดู อันโคจรรูป
 วตุตทวารภาว สาธยมานัน ทิฏฐติ.

มีวัณณะ คือ สี คันธะ คือ กลิ่น และรสะ คือ
 รสเป็นต้น คอยแวดล้อม เมื่อกว่าโดยประมาณ
 มีประมาณเท่าศีรษะแล้ว ย่อมให้สำเร็จ
 ความเป็นวัตถุและทวารแห่งวิถีจิต มีจักขุ-
 วิญญาณเป็นต้น ตั้งอยู่ตามสมควร.

วตุตมุปี เจต ฐมมเสนาปตินา :

ขอนี้สมควรยกคำที่ทานพระธรรมเสนาบดีกล่าว
 ไว้ว่า :

"เยน จกขุปุปสา เทน
 รูปานิ สมนุปสุสตี^๑
 ปริตตํ สุขุมํ เอต^๒
 โอภาสิรสมฺมุปมนุ"ติ.

"จักขุเป็นประสาทรูป อันเป็นเครื่อง
 เห็นรูปนี้ เล็กละเอียด เปรียบเท่า
 ศีรษะแล้ว".

จกขุ จ ตํ อายตณญจาติ จกขา-
ยตนัน. ยี่ จกขุ จตุณัน มหาภูตानัน จักขุนั้นเป็นอายตนะ. แม้ในพระบาลีว่า ยี่
 รูปชื่อว่า จักขายตนะ ทวยอรรถว่า

^๑ ฉ. มนุปสุสตี.
^๒ สี. เจต, วิสุทธิมคค. ๓/๑๔.

อโยหิ สุตตุนุติกกถา นาม ปริยาย- กัธรรมาวา สุตตันติกถานี้ เป็นเทศนา
 เทสนา. โย จ จตุณัน มหาภูตานัน โดยปริยาย. และเทศนามาในสุตตันติกถา
 อูปาทาย ปสาโท, โส เตสุ เอ เก- นั้นมา โดยปริยายนี้ว่า ประสาทรูปอาคัย
 กสุสาปิ ทวินัน ทวินนมุปี ปสาโทเยวาติ มหาภูตรูป ๔ นั้น, ก็คือประสาทรูปแห่งมหา-
 อิมินา ปริยาเยน ตตุถ เทสนา อาคตา. ภูตรูปแต่ละอย่าง ๆ บาง แต่ละสอง ๆ บาง
 ในบรรดามหาภูตรูปทั้ง ๔ นั้นนั่นเอง.

อภิมุโม ปน นิปุปริยายเทสนา นาม, ส่วนพระอภิธรรมชื่อว่า เทศนาโดยนิปริยาย,
 ตสุมา อธิ "จตุณัน มหาภูตานัน อูปาทาย เพราะฉะนั้น ในพระอภิธรรมนี้จึงตรัสว่า
 ปสาโท"ติ วุตติ. "เป็นประสาทรูปอาคัยมหาภูตรูป ๔".

"อโย เม อตุตา"ติ พาลชเนน
 ปรีคุกหิตตุตา อตุตภาโว วุจจติ สรีรมุปี
 ขนุชปญจกมุปี, ตสุมี ปริยาปนโน ตนุสิ-
 สิโตติ อตุตภาวปริยาปนโน.

ทั้งสี่ระ ทั้งชั้นปัญจก ย่อมเรียกว่า
 อัคภาพ เพราะเหตุที่พาลชนกำหนดถือเอา
 ว่า"นี้เป็นอัคตาของเรา", ประสาทรูปชื่อว่า
นับเนื่องในอัคภาพ เพราะอรรถว่านับเนื่อง
 แล้วในอัคภาพนั้น อาคัยแล้วซึ่งอัคภาพนั้น.

จกขุวิญญาเณน ปสฺสิตุ น สกุกาติ
อนิทสฺสโน. ปฏิมญฺญานานิฆฺโส เอตุถ
 ชายตีติ สปปฏิมโ.

ที่ชื่อว่า เป็นสิ่งที่เห็นไม่ได้ ควยอรรถว่า
 ไม่อาจจะเห็นได้ควยจักขุวิญญาณ. ที่ชื่อว่า
แตกกระทบได้ ควยอรรถว่า การเสียดสีคือ
 การกระทบยอมเกิดในประสาทรูปนี้.

คุณอารี - คุณสมพิศ นานา

สร้างต้นฉบับพระคัมภีร์ เพื่อถวาย เป็นพุทธบูชา

เยนาตีอาทิส อัย สงฺเขปฺตโถ : ในพระบาลีมีคำว่า ควยจักขุโต
 เยน การณฺภูเตน^๑ จกฺขุณา อัย สฺตฺโต เป็นต้น มีความย่อตั้งต่อไปนี้ : สัตว์นี้
 อิทํ วุตฺตปฺปการํ รูปํ อตีเต ปสฺสี วา, เห็นแล้วในอดีต, หรือเห็นอยู่ในปัจจุบัน,
 วุตฺตมา เน ปสฺสตี วา, อนาคตเต หรือจักเห็นในอนาคต ซึ่งรูปมีประการตั้ง-
 ปสฺสีสฺสตี วา. กล่าวแล้วนี้ ควยจักขุโตอันเป็นตัวการ.

สจฺจสฺส อปริภินันฺ จกฺขุ ภเวยฺย, อถา เนน ถ้าว่าสัตว์นี้พึงมีจักขุไม่แตกทำลาย, เมื่อ
 อาปาถกตํ รูปํ ปสฺเส วา, อตีตํ วา เป็นเช่นนั้นก็พึงเห็นรูป อันถึงคลองควย
 รูปํ อตีเตน จกฺขุณา ปสฺสี, ปจฺจุปฺปนฺนํ จักขุนี้, หรือเห็นแล้ว ซึ่งรูปอดีตควยจักขุ
 ปจฺจุปฺปนฺนเนน ปสฺสตี, อนาคตํ อนาคตเต ส่วนอดีต, หรือเห็นอยู่ซึ่งรูปปัจจุบันควยจักขุ
 ปสฺสีสฺสตี. ส่วนปัจจุบัน, หรือจักเห็นซึ่งรูปอนาคตควย
 จักขุส่วนอนาคต

"สเจ ทํ รูปํ จกฺขุสฺส อาปาถํ ในพระบาลีนี้มีคำปริกัปตั้งนี้ว่า "ถารูปนั้นพึง
 อากฺขเจยฺย, จกฺขุณา ทํ รูปํ มาสู่คลองแห่งจักขุไซ้, สัตว์นี้ก็พึงเห็นรูป
 ปสฺเสยฺยา"ติ อิทเมตฺถ ปริกปฺปวจัน. นั้นควยจักขุ".

ทสฺสฺสนปริณายกฺกฺกฺเจน จกฺขุเปตํ. สลฺลชาติ- นี้เรียกว่าจักขุบาง ควยอรรถว่าบัญญัติการ
 สโมสฺสรณฺณเจน จกฺขายตฺนเปตํ. สลฺลณต- เห็น. นี้เรียกว่าจักขายตนะบาง ควยอรรถ

^๑ ฉ. การณฺภูเตน.

สภาวนิสฺสตฺตญฺเณ จกฺขุชาตฺ เปสฺวา.
ทสฺสณฺลกฺขณฺเณ อินฺทญฺจ กาเรตฺตี
จกฺขนฺทรียํ เปตฺ.

ว่าเป็นถิ่นที่เกิด และเป็นที่ประชุมแห่งธรรม
มีผัสสะเป็นต้น, นี้เรียกว่าจกฺขุชาตฺบาง
ควยอรรถว่า เป็นสภาพว่างเปล่าและไม่ใช้
สัตว์. นี้เรียกว่าจกฺขนฺทรียํบาง ควยอรรถว่า
ให้กระทำความหมายว่า เป็นใหญ่ในลักษณะ
คือการเห็น.

ลฺลชฺชนปฺลฺลชฺชนญฺเณ โลโกเปโส. वलฺล-
ชนญฺเณ ทฺวารฺวา เปสฺวา. ทฺปฺปุรณฺณียญฺเณ^๑
สมฺมทฺโตะ เปโส. ปริสฺสุทฺตญฺเณ ปณฺทรํ เปตฺ.
ผลฺลสฺสํทึนฺ อภิชายนฺญฺเณ เขตฺตํ เปตฺ.
เตสฺสํเยว ปตฺติญฺจานนฺญฺเณ วตฺถุํ เปตฺ. สมฺ
วิสมฺ ทสฺสํเสนฺตํ อตุตฺตภาวํ เนตฺตี เนตฺตํ-
เปตฺ. เต เนว อญฺเณ นยฺนํ เปตฺ.
สฺกฺกายปฺริยาปนฺนญฺเณ โอรินฺมํ ตีรํ เปตฺ.
พหุสํชาธาณญฺเณ, อสุสํสามิกญฺเณ จ
สุณฺณโย กาโม เปโสติ.

นี้เรียกว่าโลกบาง ควยอรรถว่าต้องจับหาย
ย่อยยับ. นี้เรียกว่าทวารบาง ควยอรรถว่า
เป็นเครื่องใช้สอย. นี้เรียกว่าสมฺมทฺรบาง
ควยอรรถว่า อันใคร ๆ ฟังให้เต็มไต่ยาก.
นี้เรียกว่าปณฺทรบาง ควยอรรถว่าบริสุทธิ์.
นี้เรียกว่าเขตบาง ควยอรรถว่า เป็นที่เกิด
มากมายแห่งธรรมมีผัสสะเป็นต้น. นี้เรียกว่า
วตฺถุบาง ควยอรรถว่าเป็นที่ตั้งแห่งธรรม
มีผัสสะเป็นต้น เหล่านั้นแหละ. นี้เรียกว่า
เนตฺรบาง ควยอรรถว่าชี้ให้เห็นที่เรียบและ

^๑ จ. อปุรณียญฺเณ.

คุณอารี - คุณสมพิศ นานา

สร้างต้นฉบับพระคัมภีร์ เพื่อถวาย เป็นพุทธบูชา

อภิสฺสาลิน. บ. พ. ๔-๕

ที่ขรุขระนำร่างกายไป. นี้เรียกว่านัยะบาง
 ควบยอรรถเดียวกันนั้นแหละ. นี้เรียกว่าฝ้งนี้
บาง ควบยอรรถว่านัยะเนื่องในกายของตน.
นี้เรียกว่าบานวางบาง ควบยอรรถว่าเป็น
 ของสาธารณะแก่สัตว์ส่วนมาก, และควบ
 อรรถว่าหาเจ้าของมิได้ ฉะนั้นแล.

เอตตาวตา "ปสุสิ วา"ติอาทีหิ
 จตุหิ ปเทหิ "จกขุเปตม"ติอาทีหิ จตุทส
 นามานิ โยเชตฺวา จกฺขายตฺนสฺส
 จตุตาโร ววตฺตาปนฺนยา วุตฺตาคิ
 เวทิตฺตพฺพา.

โดยลำดับแห่งคำเพียงเท่านั้น นักศึกษา
 ฟังประกอบชื่อ ๑๔ ชื่อ มีคำว่า "นี้เรียกว่า
 จักขุบาง"เป็นต้น กับบททั้ง ๔ มีบทว่า"เห็น
 แล"เป็นต้น แล้วฟังทราบวา พระผู้มีพระ
 ภาควรรัสันยแห่งการกำหนดทั้ง ๔ นัย แห่ง
 จักขายตนะไว้.

กถิ ? เอตฺถ หิ เยน จกฺขุณา อนิทฺสฺสเนน
 สปฺปฏิเมน รูปํ สนิทฺสฺสนํ สปฺปฏิขํ ปสุสิ
 วา จกฺขุเปตํ ๆ เปจฺ สุกฺโก โคโมเปโส,
 อิทํ กํ รูปํ จกฺขายตฺนนฺติ อยเมโก
 นโย. เอวํ เสสาปิ เวทิตฺตพฺพา.

ทราบอย่างไร ? คือในนัยทั้ง ๔ นี้ นัยข้อ ๑
 ดังนี้ว่า สัตว์นี้เห็นแล้วซึ่งรูปอันเป็นสิ่งที่
 เห็นได้และกระทบได้ ควบยจักขุใดอันเป็นสิ่งที่
 เห็นไม่ได้แต่กระทบได้ นี้เรียกว่าจักขุ
 บาง ฯลฯ บานวางบาง, รูปทั้งนี้เรียกว่า
 จักขายตนะ ดังนี้. แม้นัยที่เหลือก็ฟังทราบ
 อย่างนี้.

คุณประสาร มหาสมิธิ
 สร้างต้นฉบับพระคัมภีร์ เพื่อถวาย เป็นพุทธบูชา

๕๔๖. อิทานิ ยสฺมา วิชฺช-
นิจฺจรรณาทิกาเลสุ อโนโลเกตุกามสฺสาปิ
รูปํ จกฺขุปฺปสาทํ ฆฺมุเกติ, ตสฺมา ตํ
อากาโร ทสฺเสตุํ^๑ ทฺติโย นิตฺเตสวาโร
อารทฺโธ.

๕๔๖. คราวนี้ เพราะเหตุที่ในเวลา
เช่นฟ้าแลบเป็นต้น แม้นที่ไม่ต้องการจะ
มองดูรูป ก็ย่อมจะกระทบจักขุประสาทได้,
ฉะนั้นเพื่อจะทรงแสดงอาการนั้นจึงทรงเริ่ม
นิทเทศวาร (คือวาระแห่งการขยายความ)
ข้อที่ ๒ ต่อไป.

ตตฺถ ยมฺหิ จกฺขมฺหิติ ยมฺหิ อธิกรณฺญเต
จกฺขมฺหิ. รูปนฺติ ปจฺจตฺตวจนเมตํ.

ในบทว่า ปฏิหณฺณิ เป็นต้นนั้น คำว่า ที่จักขุใด
ใดแก่ที่จักขุใดอันเป็นอธิกรณะ. (ตัวเหตุ,
คำว่า รูป นี้ เป็นปฐมวิภัติ.

ตตฺถ ปฺปฏิหณฺณิ วาติ อตีตฺตฺโต. ปฺปฏิหณฺณติ
วาติ ปจฺจปฺปนฺนตฺโต. ปฺปฏิหณฺณิสฺสตี วาติ
อนาคตฺตฺโต. ปฺปฏิหณฺณเ. วาติ วิกปฺปนฺนตฺโต.

ในบรรดาคำเหล่านั้น คำว่า กระทบแล้ว
เป็นเนื้อความอดีต. คำว่า กระทบอยู่ เป็น
เนื้อความปัจจุบัน. คำว่า จักกระทบ เป็น
เนื้อความอนาคต. คำว่า พึงกระทบ เป็น
เนื้อความวิภัติ.

อตีตฺตฺตฺหิ รูปํ อตีเต จกฺขุสฺมึปิ ปฺปฏิหณฺณิ
นาม, ปจฺจปฺปนฺนํ ปจฺจปฺปนฺนเนน ปฺปฏิหณฺณติ
นาม, อนาคตํ อนาคเตน ปฺปฏิหณฺณิสฺสตี

จริงอยู่ รูปอดีต ชื่อว่ากระทบแล้วที่จักขุส่วน
อดีต, รูปปัจจุบัน ชื่อว่ากระทบอยู่ที่จักขุส่วน
ปัจจุบัน, รูปอนาคต ชื่อว่าจักกระทบที่จักขุ

^๑ ก. ปกาเสตุ.

อัมมฺสาธิน.บ-ท.๔-๔

นาม. "สเจ ตํ รูปํ จกฺขุสุส อปาถํ
 อากฺขุเจยฺย, จกฺขุสุมํ ปฏฺิหณฺณเยยฺย ตํ
 รูปนฺ"ติ อยเมตฺถ วิกปฺปนตฺโต?

อตุตฺโต ปน ปสาทํ ฆญฺญมานเมว รูปํ
 ปฏฺิหณฺณติ นาม. อธิปปี ปริมนเยเนว
 จตฺตารโ ววตฺตูปนฺนยา เวทิตฺตพฺพา.

๕๔๘. อิทานี ยสุมา อตุตฺตโน
 อิจฺฉาย โอลิเกตฺตูกามสุส รูปเ จกฺขุ
 อุปสํหโรต จกฺขุ รูปสุมํ ปฏฺิหณฺณติ, ตสุมา
 ตํ อาการํ ทสฺสุเสตฺ๒ ๒ คตฺติโย นิตฺตเสวโร
 อารทฺโธ.

โส อตุตฺโต ปากโฏเยว. เอตฺถ ปน
 จกฺขุ อารมฺมณํ สมฺปฏฺิจฺฉมานเมว รูปสุมํ
 ปฏฺิหณฺณติ นาม, อธิปปี ปริมนเยเนว
 จตฺตารโ ววตฺตูปนฺนยา เวทิตฺตพฺพา.

ส่วนอนาคต. ในพระบาลีนี้ มีความวิภังค์ไว้
 ดังนี้ว่า "ถารูปนํ พิงมาสุทฺถองแหงจกฺขุ
 ไชร, รูปนํกพิงกระทบที่จกฺขุ".

แต่โดยใจความ รูปเมื่อกระทบประสาทนั้น
 แหละ ชื่อว่ากระทบอยู่. แม้ในพระบาลีนี้
 ก็พิงทรานนัยแหงการกำหนดทั้ง ๔ นัย ตาม
 นัยแรกนั้แหละ.

๕๔๘. กราวนี้ เพราะคนที่ต้องการ
 มองดูควยความปรารถนาของตน เมื่อเห็น
 จกฺขุเข้าไปหารูป จกฺขุก็ยอมกระทบที่รูป,
 ฉะนั้นเพื่อจะทรงแสดงอาการนั้นจึงทรงเริ่ม
 นิตฺตเสวารชอที่ ๓ ต่อไป.

นิตฺตเสวารนั้ ว่าโดยเนื้อความชัดเจนแล้ว
 ทั้งนั้น. แต่ในนิตฺตเสวารที่ ๓ จกฺขุเมื่อรับ
 อารมฺมณนั้แหละ ชื่อว่า กระทบอยู่ที่รูป, แม้
 ในที่นี้พิงทรานนัยแหงการกำหนดทั้ง ๔ นัย
 ตามนัยแรกนั้แหละ.

๑ ฉ. ปริกปโป.

๒ ก. ปกาเสตฺ.

๕๔๘. อีโต^๑ ปร^๑ ผัสสปัญจมกาน^๑ ๕๔๘. เบื้องหน้าแต่นี้ไป พระผู้มี
 อุปตติทสสนวเสณ ปญจ, เตสเสยว พระภาคทรงแสดงไว้ ๑๐ วาระคือ ๕ วาระ
 อารมมณปฏิพทุธอุปตติทสสนวเสณ ปญจาทิ เกี่ยวกับแสดงการเกิดขึ้น ของผัสสปัญจกะ
 ทส วารา ทสเสทา. (คือธรรมหมวดห้าอันกำหนดด้วยผัสสะ), ๕
 วาระเกี่ยวกับการแสดงการเกิดขึ้นอันเนื่อง
 ด้วยอารมณ์ของผัสสปัญจกะเหล่านั้นแหละ.

ตตถ จกขุ นิสสาयाติ จกขุ นิสสาय ในพระบาลีนั้น คำว่า เพราะอาศัยจักขุ คือ
 ปจจย^๑ กตวา. รูป^๑ อารพภาติ รูปารมมณ^๑ เพราะอิงจักขุ ไต่แกกระทำให้เป็นปัจจัย.
 อากมม สนุชาย ปฏิจจ. คำว่า ปรารภรูป ไต่แกมาถึง คือมุ่งหมาย
 อาศัยรูปารมณ.

อิมินา จกขุปุปสาทวตตูกาน^๑ ผัสสาทีน^๑ ด้วยคำว่าปรารภรูปนี้ ทรงแสดงความรู้
 ปุเรชาตปจจเยน จกขุทวารชวณ- เป็นปัจจัย โดยความเป็นปุเรชาตปัจจัยแก
 วิถียา ปரியานนนาน^๑ อารมมณาธิปติ- ธรรม มีผัสสะเป็นต้น ซึ่งมีจักขุประสาทเป็น
 อารมมณูปนิสสยปจจเยหิ จ รูปส^๑ วัตถุที่ตั้ง และโดยความเป็นอารมณ์ปัจจัย
 ปจจยภาโว ทสเสโต, อธิปติปัจจัย อารมมณูปนิสสยปัจจัย แก
 ธรรมที่นับเนื่องในชวณวิถีทางจักขุทวาร.

^๑ ก. ตโต.

อิตฺเรสุ ปณฺจสุ วาเรสุ รูปํ อารมฺมณ- ใน ๕ วาระนอกจากนี้ ทรงแสดงความที่
 มสฺสาคี รูปารมฺมณโณติ เอวํ อารมฺมณ- รูปเป็นปัจจัย โดยเพียงเป็นอรัम्मณปัจจัย
 ปจฺจยมตฺเตเนว ปจฺจยภาโว ทสฺสีโต. เท่านั้นอย่างนี้ว่า จักขุสัมผัสชื่อว่า มีรูปเป็น
อารมณ ควยอรรถวาร์รูปเป็นอารมณของจักขุ
 สัมผัสนั้น.

ยถา ปน ปุริเมสุ तीसु, एवम् इमेसुपि ในวาระทั้ง ๑๐ นี้ นักศึกษาพึงทราบนัยแห่ง
 ทสฺสุ วาเรสุ จตฺตาคาโร จตฺตาคาโร การกำหนดทั้ง ๔ นัย วาระละ ๔ ๆ เหมือน
 ววตฺถापन्नया वेत्तिपुपा. อย่างใน ๓ วาระข้างตน.

एवम् "कमन्तं रूपं जगुषायतन्न"ति จักขุที่ทรงยกขึ้นอธิบายตามข้อปุจฉาว่า "รูป
 ปุจฉाय उच्यते जगुषु "อิทํ तन्न"ति ที่เรียกว่าจักขายตนะนั้นเป็นไฉน" พระ-
 นานุปการโศ ทสฺเสตฺตุํ ปุริมา ตโย, ผู้มีพระภาค ทรงประสงค์จะแสดงโดยประ-
 อีเม ทสฺสาคี เตรส นีหุเทสวาราว การต่าง ๆ ว่า "รูปทั้งนี้เรียกว่าจักขายตนะ"
 ทสฺสีตา. จึงได้ทรงแสดงนิตเทสวาร ๑๓ วาระ คือ
 ๓ วาระข้างตน, และ ๑๐ วาระนี้ควยประ-
 การฉะนี้.

เอเกกสฺมี เจตฺถ จตฺตุนํ จตฺตุนํ และในบรรดา วาระทั้ง ๑๓ นี้ แต่ละวาระ
 ววตฺถापन्नयान् आकत्तुता त्वीपुण्णाय ก็มีนัยแห่งการกำหนดมาวาระละ ๔ นัย
 นเยหิ ปุณฺณทิตฺตวาว ทสฺสีตาคี वेत्तिपुपा. ฉะนั้น นักศึกษาพึงทราบว่า ทรงแสดง
 นิตเทสวารไว้ประดับควยนัย ๕๒ นัยทีเดียว.

คุณสันติ แสง เสริฐ
 สร้างคัมภีร์พระคัมภีร์ เพื่อถวาย เป็นพุทธบูชา

๖๐๐. อีโต ปเรสุ โสตายคณาที-
นิทเทศสุปี เอเสว นโย. วิเสสมตต
ปเนตถ เอว เวทิตพพิ.

๖๐๐. แม้นิทเทศแห่งโสตายคณา
เป็นต้นเบื้องหน้าแต่ขึ้นไป ก็มันยเช่นนี้แหละ.
ก็ในนิทเทศเหล่านี้เพียงข้อที่ต่างกันนักศึกษ
พึงทราบอย่างนี้ .

สุณาตตี โสต. ตํ สสมุการโสตพิลสุส
อนโต ตนุคมพโลมาจิตะ องกุลิเวจก-
สญจาเน^๑ ปเทเส วุตตปการาหิ ธาตุหิ
กตูปการํ อุตฺตจิตฺตาหาเรหิ อุปตฺถมฺภิชฺยานํ
อายุนา อนุปาลิชฺยานํ วณฺณาทีหิ ปริวฺตํ
โสตวิญฺญาณาทีนํ ยถารหํ วตฺตทฺวารภาวํ
สาธยมาณํ ติฏฺฐติ.

ชื่อว่า โสตะ ควยอรรถว่า ไถยีน. โสตะที่
เป็นประสาทรูปนั้น ซึมซาบอยู่ในประเทศ
มีลักษณะคังวงแหวน มีขนแดงละเอียดงอก
ขึ้นแล้วภายในช่องสสัมภารโสต (คือหูอัน
ประกอบควยส่วนต่าง ๆ ซึ่งเป็นที่อาศัย) อัน
ธาตุมีประการคังกล่าวแล้ว กระทำอุปการะ
อันอุตุจิตและอาหารคอยอุปถัมภ์ อันอายุเฝ้า
เลี้ยงดู อันโคจรรูปมีวัณณะคือสีเป็นต้นคอย
แหวกลอม ย่อมให้สำเร็จความเป็นวัตถุและ
ทวารแห่งวิถีจิตมีโสตวิญญาณเป็นต้น ตั้งอยู่
ตามควร .

มายคิตี ฆานํ, ตํ สสมุการฆาน-
พิลสุส อนโต อชปทสญจาเน ปเทเส

ชื่อว่า ฆานะ ควยอรรถว่า ไถกลิน, ฆานะที่เป็นประสาทรูปนั้น ซึมซาบอยู่ใน

^๑ ฉ. องกุลิเวจกสญจาเน .

พันโทกิตติ ศาสตรบุรณะศิลา และครอบครัว
สร้างอุทิศส่วนกุศลแด่ คุณพ่อคำ-คุณแม่สีว ครเถื่อน
และนางสาวกนิษฐา-ค.ช.ชัยฤทธิ ศาสตรบุรณะศิลา

อัญมณีสถาบัน.ป-ท.๕-๕

ยถาวุตตูปการูปการูปตมฺภานูปาลน-
 ปริวารํ หุตฺวา ฆานวิญญาณาทีนํ ยถารหํ
 วตฺตฺวาทารภาวํ สาธยมานํ ติฏฺฐติ.

ประเทศ มีสัณฐานดั่งกับแพะภายในช่อง
 สัมภารมานะ (คือจุมกอันประกอบด้วยส่วน
 ต่าง ๆ ซึ่งเป็นที่อาศัย) ได้รับความอุปการะ
 อุปถัมภ์ อนุบาลและความแวดล้อมมีประการ
 ดังกล่าวแล้ว ย่อมให้สำเร็จความเป็นวัตถุ
 และทวารแห่งวิถิจิต มีฆานวิญญาณเป็นต้น
 ตั้งอยู่ตามควร.

สาขณฺญเจเน ชิวฺหา, สา สัมภาร-
 ชิวฺหามชฺฌสฺส อฺปริ อฺปฺพลทลคฺคสฺสจฺจเน
 ปเทเส ยถาวุตตูปการูปการูปตมฺภาน-
 นานูปาลนปริวารา หุตฺวา ชิวฺหา-
 วิญญาณาทีนํ ยถารหํ วตฺตฺวาทารภาวํ
 สาธยมานา ติฏฺฐติ.

ชื่อว่า ชิวหา ด้วยอรรถว่า ลีมรส,
 ชิวหาที่เป็นประสาทรูปนั้น ชีมีชบาอยู่ใน
 ประเทศมีสัณฐานดั่งปลายกลีบบัวอยู่บนทาม-
 กลางสัมภารชิวหา (คือลิ้นอันประกอบด้วย
 ส่วนต่าง ๆ ซึ่งเป็นที่อาศัย) ได้รับความอุปการะ
 อุปถัมภ์ อนุบาลและความแวดล้อมมีประการ
 ดังกล่าวแล้ว ย่อมให้สำเร็จความเป็นวัตถุ
 และทวารแห่งวิถิจิต มีชิวหาวิญญาณเป็นต้น
 ตั้งอยู่ตามควร.

ยวตฺตา ปน อิมสฺมี กาเย
 อฺปาทีนฺนกรูปํ นาม อตฺถิ, สพฺพตฺถ
 กายายตน์ กปฺปาสปฺภูเล เสฺนโท วิย

ส่วนในกายนี้ ชื่อว่าอุปาทินกรูบ มีอยู่
 เท่าใด, กายายตนะชี่มีชบาอยู่ในอุปาทินก-
 รูปทั้งหมด เหมือนยางใยในปุยฝ้าย ได้รับ

พันโทกิตติ ศาสตรบุรณะศิลป์ และครอบครัว
 สร้างอุทิศส่วนกุศลแด่ คุณพ่อคำ-คุณแม่สีว ครเถื่อน
 และนางสาวกนิษฐา-ค.ช.ชัยฤทธิ์ ศาสตรบุรณะศิลป์

ยถาวตุตฺตปฺปการูปการูปตฺถมฺภานานุปาลน-
ปริวารเมว หุตฺวา กายวิญญาณาทีนํ
ยถารหํ วตฺถุทวารภาวํ สาธยมานํ
ทิจฺจติ.

อุปการะ อุปถัมภ์ อนุบาล และความแวดล้อม
มีประการดังกล่าวแล้ว ย่อมให้สำเร็จความ
เป็นวัตถุ และทวารแห่งวิภคติ มีกายวิญญาณ
เป็นต้น ตั้งอยู่ตามควร.

ออยเมตฺถ วิเสโส. เสโส ปาฬิปปเกโท
จ อตฺถโณ จ จกฺขุณิทเทเส วุตฺตนเยเนว
เวทิตพฺโพ.

นี้เป็นข้อต่างกันในการูปาทารูปเหล่านี้. ประ-
เภทแห่งพระบาลีและอรรถที่เหลือ ฟังทราบ
ตามนัยที่กล่าวแล้วในจักขุณิทเทสนั้นแหละ.

เกวลญฺหิ อธิ จกฺขุปทสฺส จาเน โสต-
ปทาทีนํ, รูปปทสฺส จาเน สทฺทปทาทีนํ,
"ปสฺสึ"ติอาทีนํ จาเน "สฺสึ"ติอาทีปทานิ
จ อากตานิ.

ก็ในที่นี้ บทว่า โสตะ เป็นต้น มาแทนที่บทว่า
จักขุ, บทว่า เสียง เป็นต้น มาแทนที่บทว่า
รูป, และบทว่า "ได้ยินแล้ว" เป็นต้น มา
แทนที่บทว่า "เห็นแล้ว" อย่างเดียว.

เนตฺตํเปตํ นยฺนํเปตฺนติ อิมสฺส จ
ปททฺวยสฺส อภาวา ทฺวาทสฺ ทฺวาทสฺ
นามานิ โหนติ. เสสํ สทฺพตฺถ
วุตฺตสทิสฺ เมว.

อนึ่ง ๒ บทนี้ว่า นี้เรียกว่าเนตราบ้าง นี้เรียก
วานยณะบ้าง ไม่มี ฉะนั้น จึงมีชื่อวาระละ
๑๒ ชื่อ. คำที่เหลือทุกแห่งเหมือนกับที่ได้
กล่าวไว้แล้วนั้นแหละ.

ตตฺถ ลียา "ยทิ ยาวตา อิมสฺมึ
กาเย อุปาทินฺนกรูปรํ นาม อตฺถิ, สทฺพตฺถ
กายายตฺนํ กปฺปาสปฺภูเล เสฺนโห วิย,

ในอริการแห่งกายายตนะนั้น ฟังมีผู้
สงสัยท้วงว่า "ถ้าในกายนี้ชื่อว่าอุปาทินกรูปร
มีอยู่เท่าใด, กายายตนะซึมซาบอยู่ในอุปาท-

พันโทกิตติ ศาสตรบูรณะศิลป์ และครอบครัว
สร้างอุทิศส่วนกุศลแด่ คุณพ่อคำ-คุณแม่สีว ตรีเถื่อน
และนางสาวกนิษฐา-ค.ช.ชัยฤทธิ์ ศาสตรบูรณะศิลป์

ยที เอวํ สนฺเต ลกฺขณสมฺมิตฺตํ ตา
อาปชฺชตี"ติ. นاپชฺชตี. กสฺมา ? อณฺณสฺส
อณฺณตฺถ อภาวโต.

ทินกรุปทั้งหมด เหมือนยางใยในปุ๋ยฝ้ายไซ้,
เมื่อเป็นเช่นนั้น ลักษณะก็จะตองระคนกัน".
ขอนี้ขอตอบว่าไม่ต้อง. เพราะเหตุไรเล่า?
เพราะกายาตนะอื่น หามีอยู่ในอุปาทินกรุป
อื่นไม่.

ยที เอวํ น สพฺพตฺถ กายาตนนฺตํ, เนว
ปรมตฺถโต สพฺพตฺถ. วินิพฺภุชิตฺวา ปนสฺส
นानาภรณํ ปญฺญาเปตฺตํ น สกฺกา, ตสฺมา
เอวํ วุตฺตํ.

ทวงว่า ถ้าอย่างนั้น กายาตนะก็ไม่ซึมซาบ
อยู่ในอุปาทินกรุปทั้งหมดนะซี. ตอบว่า
ว่าโดยปรมัตถ์ ไม่ซึมซาบอยู่ในอุปาทินกรุป
ทั้งหมด. แต่เหตุที่จะแยกแยะกระทำกายา-
ตนะนั้นให้ต่างกัน ใคร ๆ ไม่อาจจะบัญญัติ
ได้, เพราะฉะนั้น จึงได้กล่าวไว้อย่างนี้.

ยถา ทิ รูปรสาทโย วาลิกาจฺญณานิ
วีย วิเวเจตฺตํ อสฺสกุณฺเฆยฺยตาย อณฺณ-
มณฺณพฺยาปิโนติ วุจฺจนฺตํ, น จ
ปรมตฺถโต รูเป รโส อตฺถิ, ยที สียา,
รูปคฺคหณฺเนว รสคฺคหณฺ คจฺเจยฺย, เอวํ
กายาตนมนฺปิ ปรมตฺถโต เนว สพฺพตฺถ
อตฺถิ, น จ สพฺพตฺถ นตฺถิ, วิเวเจตฺตํ
อสฺสกุณฺเฆยฺยตายาติ, เอวเมตฺถ น

อุปมาเหมือนอย่างรูปและรสเป็นต้น ย่อม
กล่าวได้ว่า ซึมซาบอยู่ในกันและกัน เพราะ
เหตุที่ใคร ๆ ไม่อาจจะแยกกันได้ เหมือน
อย่างผงทรายอันละเอียด, แต่ว่าโดย
ปรมัตถ์ รสก็หามีอยู่ในรูปไม่, ถ้าจะพึงมีอยู่
ไซ้, ก็พึงว่ารสก็จะพึงจัดเข้าด้วยศัพท์ว่ารูป
นั่นเอง ขอนี้ฉันใด, แม่กายาตนะก็เหมือน
ฉนั้นนั่น ว่าโดยปรมัตถ์ หามีอยู่ในอุปาทินกรุป

พันโทกิตติ ศาสตรบุรณะศิลป์ และครอบครัว
สร้างอุทิศส่วนกุศลแด่ คุณพ่อคำ-คุณแม่สีว คร เดือน
และนางสาวกนิษฐา-ค.ช.ชัยฤทธิ์ ศาสตรบุรณะศิลป์

ลกฺขณสมมุติสฺสตา อापชฺชตฺติ เวทิตพฺพา. ทั้งหมดไม, และจะไม่อยู่ในอุปาทินกรุป
ทั้งหมดก็ไม่ใช่, เพราะใคร ๆ ไม่พึง
สามารถจะแยกกันได้, จักชายตนะเป็นต้นนี้
พึงทราบวาลักษณะไม่ต้องระคนกัน ด้วย
ประการทั้งพรรณนามาฉะนี้.

อปิจ ลกฺขณาทิววตฺถาปนโตเปเตสํ อปิจ ลกฺขณาทิววตฺถาปนโตเปเตสํ
อสุมฺมิสฺสตา เวทิตพฺพา. อีกประการหนึ่ง แม้โดยการกำหนด
ข้อปกิณกะมีลักษณะเป็นต้น ก็พึงทราบว่า
จักชายตนะเป็นต้นเหล่านี้ ไม่ระคนกัน.

เอเตสํ หิ รูปาภิฆาตารหฺนุตฺตปฺปสาท- ก็ในบรรดาจักชายตนะเป็นต้นเหล่านี้ จักขุ
ลกฺขณํ, ทฺนุสฺสกาตานิทานกมฺมสมฺมูจฺจาน- มีความเป็นประสาทแห่งภูตรูปอันควรแก่การ
หฺนุตฺตปฺปสาทลกฺขณํ วา จกฺขุ, รูปเตสํ กระทบรูปเป็นลักษณะบาง, มีความเป็น
อาวัญจนรสํ, จกฺขุวิญญาณสฺส อาธาร- ประสาทแห่งภูตรูปอันมีสมฺมูจฺจานแตกกรรม ซึ่ง
ภาวปจฺจุปฺปญฺจานํ, ทฺนุสฺสกาตานิทาน- มีความประสงค์จะดูเป็นเหตุเป็นลักษณะบาง,
กมฺมชฺนุตฺตปฺปญฺจานํ. มีความซัดมาที่รูปเป็นรส, มีความเป็นที่รอง
รับแห่งจักขุวิญญาณเป็นปัจจุปฺปญฺจาน, มีภูตรูป
อันเกิดแตกกรรม ซึ่งมีความประสงค์จะดูเป็น
เหตุเป็นปทัฏฺฐาน.

สทฺทาภิฆาตารหฺนุตฺตปฺปสาทลกฺขณํ, โสิตะ มีความเป็นประสาทแห่งภูตรูป
โสิตฺตูกาตานิทานกมฺมสมฺมูจฺจานหฺนุตฺตปฺปสาท- อันควรแก่การกระทบเสียด เป็นลักษณะบาง,

พันโทกิตติ ศาสตรบุรณะศิลป์ และครอบครัว
สร้างอุทิศส่วนกุศลแด่ คุณพ่อคำ-คุณแม่สีว ตรีเถื่อน
และนางสาวกนิษฐา-ค.ช.ชัยฤทธิ์ ศาสตรบุรณะศิลป์

ลกฺขณํ วา โสถํ, สทฺทเหตุ อวิญฺจนรสํ,
โสถวิญญาณสุส อารชาวปจฺจุปฺปญฺจานํ,
โสตุกามตานิทานกมฺมชฺชุตฺตปฺปญฺจานํ.

มีความเป็นประสาทแห่งภูตรูป อันมีสมุฏฐาน
แตกธรรม ซึ่งมีความประสงค์จะฟังเป็นเหตุ
เป็นลักษณะบ้าง, มีความชักมาที่เสียงเป็น
รส, มีความเป็นที่รองรับแห่งโสถวิญญาณ
เป็นปัจจุภูฏฐาน, มีภูตรูปอันเกิดแตกธรรม ซึ่ง
มีความประสงค์จะฟังเป็นเหตุเป็นปทัฏฐาน.

คนฺธาทิฆาตารหฺมุตฺตปฺปสาทลกฺขณํ,
ฆายิตฺตุกามตานิทานกมฺมสมฺภูจฺจานภูตฺตปฺปสาท-
ลกฺขณํ วา ฆานํ, คนฺธเหตุ อวิญฺจนรสํ,
ฆานวิญญาณสุส อารชาวปจฺจุปฺปญฺจานํ,
ฆายิตฺตุกามตานิทานกมฺมชฺชุตฺตปฺปญฺจานํ.

ฆานะ มีความเป็นประสาทแห่งภูตรูป
อันควรแตการกระทบกลิ่น เป็นลักษณะบ้าง,
มีความเป็นประสาทแห่งภูตรูป อันมีสมุฏฐาน
แตกธรรม ซึ่งมีความประสงค์จะดมเป็นเหตุ
เป็นลักษณะบ้าง, มีความชักมาที่กลิ่นเป็น
รส, มีความเป็นที่รองรับแห่งฆานวิญญาณ
เป็นปัจจุภูฏฐาน, มีภูตรูปอันเกิดแตกธรรมซึ่ง
มีความประสงค์จะดมเป็นเหตุเป็นปทัฏฐาน.

รสาทิฆาตารหฺมุตฺตปฺปสาทลกฺขณา,
ส้ายิตฺตุกามตานิทานกมฺมสมฺภูจฺจานภูตฺตปฺปสาท-
ลกฺขณา วา ชีวฺหา, รเสสฺสุ อวิญฺจนรสํ,
ชีวฺหาวิญญาณสุส อารชาวปจฺจุปฺปญฺจานา,
ส้ายิตฺตุกามตานิทานกมฺมชฺชุตฺตปฺปญฺจานา.

ชีวหา มีความเป็นประสาทแห่งภูตรูป
อันควรแก่การกระทบรส เป็นลักษณะบ้าง,
มีความเป็นประสาทแห่งภูตรูป อันมีสมุฏฐาน
แตกธรรม ซึ่งมีความประสงค์จะลิ้มเป็นเหตุ
เป็นลักษณะบ้าง, มีความชักมาที่รสเป็นรส,

พันโทกิตติ ศาสตรบูรณะศิลป์ และครอบครัว
สร้างอุทิศส่วนกุศลแด่ คุณพ่อคำ-คุณแม่สีว ครรเถื่อน
และนางสาวกนิษฐา-ค.ช.ชัยฤทธิ์ ศาสตรบูรณะศิลป์

มีความเป็นที่รองรับแห่งชีวหาวิญญาณ เป็น
ปัจจุปัฏฐาน, มีภูตรูปอันเกิดแตกกรรมซึ่งมี
ความประสงค์จะล้มเป็นเหตุเป็นปทัฏฐาน.

โผฏฐัพพาทิมิตตารหุตฺตปฺปสาท-
ลกฺขโณ, สุสิตฺตคามตานิทานกมฺมสมฺภูจฺจาน-
ภูตฺตปฺปสาทลกฺขโณ วา กาโย, โผฏฐัพพเสสุ
อาวิญฺจนรโส, กายวิญญาณสฺส อาชาธ-
ภาวปจฺจุปฺปจฺจาโน, สุสิตฺตคามตานิทาน-
กมฺมชฺชภูตฺตปฺปจฺจาโน.

กาย มีความเป็นประสาทแห่งภูตรูป
อันควรแก่การกระทบโผฏฐัพพะ เป็นลักษณะ
บ้าง, มีความเป็นประสาทแห่งภูตรูปอันมี
สมุฏฐานแตกกรรม ซึ่งมีความประสงค์จะ
ถูกต้องเป็นเหตุเป็นลักษณะบ้าง, มีความซก
มาที่โผฏฐัพพะเป็นรส, มีความเป็นที่รองรับ
แห่งกายวิญญาณเป็นปัจจุปัฏฐาน, มีภูตรูป
อันเกิดแตกกรรมซึ่งมีความประสงค์จะถูกต้อง
เป็นเหตุเป็นปทัฏฐาน.

เกจิ ปน^๑ "เตชาธิกานํ ภูตานิ
ปสาโท จกฺขุ, วายุปฺลวีอาปาธิกานํ
ภูตานิ ปสาทา โสตฺฆานชีวหา, กาโย
สพฺเพสนฺ"ติ วทนฺติ.

ส่วนเกจิอาจารย์กล่าวว่า "ประสาท
แห่งภูตรูปที่มากไปด้วยเตโซ เป็นจักขุ,
ประสาทแห่งภูตรูป ที่มากไปด้วยวาโยปลูวี
และอาโป เป็นโสตะ ฆานะ และชีวหา,
ประสาทแห่งภูตรูปที่ธาตุทั้ง ๔ ทัดเทียมกัน
เป็นกาย".

^๑ วิสุทฺธิมคฺค . ๓/๑๒-๑๓ .

^๒ ส . เกจิ ปเนตถ .

พันโทกิตติ ศาสตรบุรณะศิลป์ และครอบครัว
สร้างอุทิศส่วนกุศลแก่ คุณพ่อคำ-คุณแม่สีว ตรีเถื่อน
และนางสาวกนิษฐา-ค.ช.ชัยฤทธิ์ ศาสตรบุรณะศิลป์

อปเร "เตชาธิกานํ ปสาโท จกฺขุ, วิวรวายุอาปปลจวาทิกานํ ปสาทา โสต-
ฆานชีวหาภายา"ติ ๑ ๒ ๓ ๔ ๕ ๖ ๗ ๘ ๙ ๑๐ ๑๑ ๑๒ ๑๓ ๑๔ ๑๕ ๑๖ ๑๗ ๑๘ ๑๙ ๒๐ ๒๑ ๒๒ ๒๓ ๒๔ ๒๕ ๒๖ ๒๗ ๒๘ ๒๙ ๓๐ ๓๑ ๓๒ ๓๓ ๓๔ ๓๕ ๓๖ ๓๗ ๓๘ ๓๙ ๔๐ ๔๑ ๔๒ ๔๓ ๔๔ ๔๕ ๔๖ ๔๗ ๔๘ ๔๙ ๕๐ ๕๑ ๕๒ ๕๓ ๕๔ ๕๕ ๕๖ ๕๗ ๕๘ ๕๙ ๖๐ ๖๑ ๖๒ ๖๓ ๖๔ ๖๕ ๖๖ ๖๗ ๖๘ ๖๙ ๗๐ ๗๑ ๗๒ ๗๓ ๗๔ ๗๕ ๗๖ ๗๗ ๗๘ ๗๙ ๘๐ ๘๑ ๘๒ ๘๓ ๘๔ ๘๕ ๘๖ ๘๗ ๘๘ ๘๙ ๙๐ ๙๑ ๙๒ ๙๓ ๙๔ ๙๕ ๙๖ ๙๗ ๙๘ ๙๙ ๑๐๐

อาจารย์อีกพวกหนึ่งกล่าวว่า "ประสาทแห่ง
ภูตรูปที่มากไปด้วยเตโชเป็นจักขุ, ประสาท
แห่งภูตรูปที่มากไปด้วยช่องวาโย อาโปและ
ปลิว เป็นโสตะ ฆานะ ชิวหา และกาย".

๑๑ ๑๒ ๑๓ ๑๔ ๑๕ ๑๖ ๑๗ ๑๘ ๑๙ ๒๐ ๒๑ ๒๒ ๒๓ ๒๔ ๒๕ ๒๖ ๒๗ ๒๘ ๒๙ ๓๐ ๓๑ ๓๒ ๓๓ ๓๔ ๓๕ ๓๖ ๓๗ ๓๘ ๓๙ ๔๐ ๔๑ ๔๒ ๔๓ ๔๔ ๔๕ ๔๖ ๔๗ ๔๘ ๔๙ ๕๐ ๕๑ ๕๒ ๕๓ ๕๔ ๕๕ ๕๖ ๕๗ ๕๘ ๕๙ ๖๐ ๖๑ ๖๒ ๖๓ ๖๔ ๖๕ ๖๖ ๖๗ ๖๘ ๖๙ ๗๐ ๗๑ ๗๒ ๗๓ ๗๔ ๗๕ ๗๖ ๗๗ ๗๘ ๗๙ ๘๐ ๘๑ ๘๒ ๘๓ ๘๔ ๘๕ ๘๖ ๘๗ ๘๘ ๘๙ ๙๐ ๙๑ ๙๒ ๙๓ ๙๔ ๙๕ ๙๖ ๙๗ ๙๘ ๙๙ ๑๐๐

๑๑ ๑๒ ๑๓ ๑๔ ๑๕ ๑๖ ๑๗ ๑๘ ๑๙ ๒๐ ๒๑ ๒๒ ๒๓ ๒๔ ๒๕ ๒๖ ๒๗ ๒๘ ๒๙ ๓๐ ๓๑ ๓๒ ๓๓ ๓๔ ๓๕ ๓๖ ๓๗ ๓๘ ๓๙ ๔๐ ๔๑ ๔๒ ๔๓ ๔๔ ๔๕ ๔๖ ๔๗ ๔๘ ๔๙ ๕๐ ๕๑ ๕๒ ๕๓ ๕๔ ๕๕ ๕๖ ๕๗ ๕๘ ๕๙ ๖๐ ๖๑ ๖๒ ๖๓ ๖๔ ๖๕ ๖๖ ๖๗ ๖๘ ๖๙ ๗๐ ๗๑ ๗๒ ๗๓ ๗๔ ๗๕ ๗๖ ๗๗ ๗๘ ๗๙ ๘๐ ๘๑ ๘๒ ๘๓ ๘๔ ๘๕ ๘๖ ๘๗ ๘๘ ๘๙ ๙๐ ๙๑ ๙๒ ๙๓ ๙๔ ๙๕ ๙๖ ๙๗ ๙๘ ๙๙ ๑๐๐

๑๑ ๑๒ ๑๓ ๑๔ ๑๕ ๑๖ ๑๗ ๑๘ ๑๙ ๒๐ ๒๑ ๒๒ ๒๓ ๒๔ ๒๕ ๒๖ ๒๗ ๒๘ ๒๙ ๓๐ ๓๑ ๓๒ ๓๓ ๓๔ ๓๕ ๓๖ ๓๗ ๓๘ ๓๙ ๔๐ ๔๑ ๔๒ ๔๓ ๔๔ ๔๕ ๔๖ ๔๗ ๔๘ ๔๙ ๕๐ ๕๑ ๕๒ ๕๓ ๕๔ ๕๕ ๕๖ ๕๗ ๕๘ ๕๙ ๖๐ ๖๑ ๖๒ ๖๓ ๖๔ ๖๕ ๖๖ ๖๗ ๖๘ ๖๙ ๗๐ ๗๑ ๗๒ ๗๓ ๗๔ ๗๕ ๗๖ ๗๗ ๗๘ ๗๙ ๘๐ ๘๑ ๘๒ ๘๓ ๘๔ ๘๕ ๘๖ ๘๗ ๘๘ ๘๙ ๙๐ ๙๑ ๙๒ ๙๓ ๙๔ ๙๕ ๙๖ ๙๗ ๙๘ ๙๙ ๑๐๐

๑๑ ๑๒ ๑๓ ๑๔ ๑๕ ๑๖ ๑๗ ๑๘ ๑๙ ๒๐ ๒๑ ๒๒ ๒๓ ๒๔ ๒๕ ๒๖ ๒๗ ๒๘ ๒๙ ๓๐ ๓๑ ๓๒ ๓๓ ๓๔ ๓๕ ๓๖ ๓๗ ๓๘ ๓๙ ๔๐ ๔๑ ๔๒ ๔๓ ๔๔ ๔๕ ๔๖ ๔๗ ๔๘ ๔๙ ๕๐ ๕๑ ๕๒ ๕๓ ๕๔ ๕๕ ๕๖ ๕๗ ๕๘ ๕๙ ๖๐ ๖๑ ๖๒ ๖๓ ๖๔ ๖๕ ๖๖ ๖๗ ๖๘ ๖๙ ๗๐ ๗๑ ๗๒ ๗๓ ๗๔ ๗๕ ๗๖ ๗๗ ๗๘ ๗๙ ๘๐ ๘๑ ๘๒ ๘๓ ๘๔ ๘๕ ๘๖ ๘๗ ๘๘ ๘๙ ๙๐ ๙๑ ๙๒ ๙๓ ๙๔ ๙๕ ๙๖ ๙๗ ๙๘ ๙๙ ๑๐๐

๑ ก. อนุคฺยหฺภาวโตติ,

๑๑ ส. อนุคฺคหฺภาวโตติ.

๑๒

๑๓ ส. ก. ภูเตสุ.

อถาปี วเพยฺยํ "ยถา เตสุ เตสุ
 สมฺภาเรสุ ตสุสฺ ตสุสฺ ภูตสุสฺ อธิกตาย
 ปจฺวีอาทีนํ สนฺธารณาทีนํ กิจฺจანი
 อิจฺฉนฺ, เอวํ เตชาทีอธิเกสุ สมฺภาเรสุ
 รูปาทีนํ อธิกภาวทสุสนฺโต อิจฺฉิตพฺพ-
 เมเวคํ รูปาทโย เตสํ คุณา"ติ.

แม้ว่าอาจารย์เหล่านั้นจะฟังได้ว่า "โดย
 เหตุที่ภูตรูปนั้น ๆ เป็นธรรมชาติที่มีอยู่มาก
 ในส่วนประกอบนั้น ๆ นะสี ท่านจึงปรารภนา
 หน้าที่ซึ่งมีการทรงไว้เป็นต้น ด้วยประการ
 ใด, ข้อที่ว่ารูปเป็นต้น เป็นคุณแห่งเตโช
 เป็นต้นเหล่านั้น นี้ก็จำปรารภนาเพราะ
 แสดงภาวะที่รูปเป็นต้น มีอยู่มากในส่วน
 ประกอบ ซึ่งมากไปด้วยเตโชเป็นต้น ด้วย
 ประการนั้น".

เต วตฺตพฺพทา "อิจฺ ฉะยฺยาม, ยทิ
 อาปาธิกสุสฺ อาสวสุสฺ คนฺธโต ปจฺวีอธิ เก
 กปฺปาเส คนฺธโร อธิกตโร ลียา,
 เตชาธิกสุสฺ จ อุโณททสุสฺ วณฺณโตปิ
 ลีตุทสุสฺ วณฺณโย ปรีหาเยถ."

จะต้องทวงอาจารย์เหล่านั้นว่า "เราจะฟัง
 ปรารภนา, ถากลิ้นในฝ้ายซึ่งมากไปด้วยปฐวี
 ฟังมีมากไปกว่ากลิ้งน้ำคอง ซึ่งมากไปด้วย
 อาโป, และสีของน้ำเย็นก็จะฟังจางแม้ว่า
 สีของน้ำร้อนซึ่งมากไปด้วยเตโช "

ยสุมา ปเนคํ อุภยมุปี นตฺถิ, ตสุมา
 ปหา เยเถคํ เอเตสํ นิสฺสยภูตานิ วิเสส-
 กปฺปนํ,

แต่เพราะคำที่ทวงทั้ง ๒ ข้อนี้ห้ามมิ, ฉะนั้น
 การที่กำหนดขอต่างกันของภูตรูป อันเป็นที่
 อาศัยของจักขายตนะเป็นต้นเหล่านี้ ขอให้
 เลิกเสียเถิด,

คุณยุพิน รัตตกุล

สร้างต้นฉบับพระคัมภีร์ เพื่อถวาย เป็นพุทธบูชา

"ยถา อวิเสเสปี เอกกลา เป ภูตานัน ทานควรจะถือกั้งนี้ว่า"รูปและรสเป็นต้นแห่ง
 รูปประสาทโย อณฺณมณฺณ วิสทิสสา โหนฺติ, ภูตรูปในรูปกลาปอันเดียวกัน แม้จะไม่ต่าง-
 เอว จักขุปปสาทาทโย อวิชฺชมา เนปิ กั้น ก็ย่อมไม่เหมือนกัน ฉนฺโต, แม้เมื่อเหตุ
 อณฺณสุมี วิเสสการณฺ"ติ คเหตุพพเมตฺ. ต่างกันอันอื่นไม่มีอยู่ จักขุประสาทเป็นต้น
 ก็เหมือนฉนฺนิน"

ก็ ปน ตํ, ยํ อณฺณมณฺณสุส
 อสาธารณํ? กมฺมเมว เนสํ วิเสสการณํ,
 ตสุมา กมฺมวิเสสโต เอเตสํ วิเสโส,
 น ภูตวิเสสโต. ภูตวิเสเส ทิ สติ
 ปสาโทว น อุปฺปชฺชติ. สมานานนฺทึ
 ปสาโท, น วิสमानานนฺติ โปราณา.

ก็เหตุที่ไม่ทั่วไปแก่กันและกัน ใดแก่
 อะไร ? ใดแก่กรรมนั่นเอง อันเป็นเหตุ
 ต่างกัน แห่งจักขุประสาทเป็นต้นเหล่านี้,
 เพราะฉะนั้น จักขุประสาทเป็นต้นเหล่านี้
 จึงต่างกันโดยความต่างกันแห่งกรรม,หาใช่
 โดยความต่างกันแห่งภูตรูปไม่. เพราะ
 เมื่อความต่างกันแห่งภูตรูปมีอยู่ ประสาทรูป
 นั้นเองย่อมจะไม่เกิดขึ้น. พระโบราณจารย์
 ทั้งหลายกล่าวว่า ก็ประสาทรูปแห่งภูตรูปที่
 เหมือนกัน,หาใช่ของภูตรูปที่ไม่เหมือนกันไม่.

เอว กมฺมวิเสสโต วิเสสวุนฺเตสุ จ
 เอเตสุ จักขุโสทานิ อสมฺปตฺต-
วิสยคคาหกานิ, อตฺตโน นิสฺสยํ
 อนลฺลีนนิสฺสเย เอว วิสเย วิญฺญาณ-

ก็ในบรรดาจักขายตนะเป็นต้นเหล่านี้ มีความ
 ต่างกันโดยความต่างแห่งกรรมอย่างนี้ จักขุ
 และโสตะ รับอารมณ์ที่มีไต่มาถึงตน เพราะ
 มีวิญญาณเป็นเหตุไปในอารมณ์, ซึ่งมีวัตถุที่

ร.ค.จรรยา-คุณทอง เขียม เทวคุปต์ ขออุทิศส่วนกุศลผลบุญให้แก่
 ปู่จำปา-ย่าอ๋า-พ่อเหลี่ยม-แม่ทองอ่อน เทวคุปต์

เหตุตฺตา. มานชีวหากายา สมฺปตฺต- อาศัยไมติคตอวัตฺถุ ที่อาศัยของตนนั่นเอง.
วิสยคคาหกา, นิสฺสยวเสน เจว, มานะ ชิวหา และกาย รับอารมณฺ์มาถึงตน
 สยญจ อตฺตโน นิสฺสยํ อลฺลสีเนเยว วิสเย เพราะมีวิญญาณเป็นเหตุไปในอารมณฺ์ซึ่งติด-
 วิญญาณเหตุตฺตา. ตอวัตฺถุที่อาศัยของตน เนื่องด้วยวัตฺถุที่อาศัย
 และลำพียงตนนั่นเอง.

อฏฺฐกถายํ ปน "อาปาถคตตฺตา ว ส่วนในอรรถกถากล่าวไว้ว่า "อารมณฺ์
 อารมมณฺ์ สมฺปตฺตํ นาม. จนฺทมณฺุทล- ชื่อว่าถึงกัน เพราะมาสู่คลองแห่งจักขุและ
 สุริยมณฺุทลานณฺ์ ทฺวาจตฺตาพีสโยชน- โสตะนั่นเอง. จริงอยู่สี่ของดวงจันทร์และ
 สหสฺสมตฺถเก จิตานํ วนฺโณ จกฺขุปสาทฺ ดวงอาทิตย์ซึ่งอยู่ไกลถึงสี่หมื่นสองพันโยชน์
 ฆฺฏเฏติ. โส ทูเร จตฺวา ปณฺณายมาโนปิ ยังกระทบจักขุประสาท. สี่นั้นแม้อยู่ไกลก็ยัง
 สมฺปตฺโตเตเยว นาม, ตํโคจรตฺตา จกฺขุ ปราภุ จึ่งชื่อว่าถึงกันแล้วนั่นเอง เพราะมี
 สมฺปตฺตโคจรเมว นาม. ทูเร รุกฺขํ สี่นั้นเป็นอารมณฺ์ จักขุจึ่งชื่อว่ามีอารมณฺ์ที่มา
 จินฺทนฺุทานมฺปิ รชกานณฺจ วตฺถํ โชรฺวนฺุทานํ ถึงคนที่เดียว. กายวิการของคนแมตัดตนไม
 ทูรโตปิ^๑ กายวิกาโร ปณฺณายติ, สทฺโท อยู่นในที่ไกล และของช่างยอมผู้ชักฝายอยู่
 ปน ธาตุปรมฺุปราย อากนฺุตฺวา โสตํ ย่อมปราภุแต่ที่ไกลทีเดียว แต่เสียงมาโดย
 ฆฺฏเฏตฺวา สณฺิกํ ววตฺถานํ คจฺจตี^๒ติ วตฺถํ. สี่ป ๑ กันแห่งธาตุ กระทบโสตะแล้วยอม
 คอย ๑ หยดไป."

^๑ ฉ. ทูรโตว.

ร.ค.จ.ร.ญ-คุณทอง เขียม เทวคุปต์ ขออุทิศส่วนกุศลผลบุญให้แก่
 ปู่จำปา-ย่าอ๋า-พ่อ เหลี่ยม-แม่ทองอ่อน เทวคุปต์

อัฐมสารสิน.ป-ท.๔-๕

ตตฺถ กิณฺจปิ อาปาถคตฺตตา ในอรรถกถานั้น อารมณฺทานกล่าวว่
 อารมฺมณฺ์ สมนฺตฺตฺนฺตฺติ วุคฺคํ, จนฺทมนฺทลาที- ชื่อว่ามาถึงตนแล้ว เพราะมาสู่คลองก็จริง
 วนฺณโณ ปน จกฺขุํ อสมฺปฺตฺโต ทูเร ลีโตว ถึงอย่างนั้น ลีแห่งดวงจันทร์เป็นต้นมิได้ถึง
 ปณฺณายตี. จักขุยังตั้งอยู่ที่ไกลนั่นเอง ย่อมปรากฏ.

สทฺโทปิ สเจ สณฺิกิ อากฺจฺเจยฺย, ทูเร แม่เสียง ถ้าจะฟังค่อย ๆ มาไซ้ร แม่เกิด
 อฺปฺปฺนฺโนปิ จิเรณ สุยฺเยยฺย, ปรมฺปร- อยู่ในที่ไกลก็จะได้ยินช้า และมาโดยกระทบ
 ฆฺณฺณนาย จ อากฺนฺตฺวา โสคิ ฆฺณฺณฺนฺโต ลีบ ๆ กันมา เมื่อกระทบโสตะก็จะไม่ฟัง
 อสุกฺทิสาย นามาตี น ปณฺณายเยยฺย. ปรากฏว่า อยู่ในทิศอื่น. เพราะฉะนั้น
 ตสฺมา อสมฺปฺตฺโตจฺจราเนว ตานี. จักขุและโสตะเหล่านั้น จึงมีอารมณ์ได้มา
 ถึงตนทีเดียว.

อหิอาทิสฺมานานิ เจตานี.

อนึ่ง จักขุและโสตะเหล่านี้ ก็เหมือน
 กับสัตว์ต่าง ๆ มีงูเป็นต้น.

ยถา หิ อหิ นาม พหิ ลิตฺตสมฺมฺภูจฺจนา^๒ เหมือนอย่างว่า งูยอมไม่ชอบอยู่ในที่ ๆ ขึ้น
 นากิรมตี, สงฺการภูจฺจนาตีณฺปนฺณคหน- แฉะและราบเรียบในภายนอก แต่เวลาที่มัน
 วมฺมิگانิเยว ปน ปวีสีตฺวา นิปนฺนกาเล เลื้อยเข้าไปยังที่ที่เป็นกองหยากเยื่อที่รกไป
 อภิรมตี, เอกคฺคคิ อาปชฺชตี, เอว เมว ควฺยหนาไปไมและจอมปลวกเท่านั้นแล้วนอน

^๑ ลี. สุเยยฺย.

^๒ ก. ลิตฺตสมฺมฺภูจฺจนาเน.

ร.ต.จ.ร.ญ-คุณทอง เขียม เทวคุปต์

ขออุทิศส่วนกุศลผลบุญให้แก่ ตาทิน-ยายตาด-นายแฉล้ม วิมล โนช

และลุงทองใบ-พี่จำลอง-พระ เจริญ-นายอำนวย เทวคุปต์

จกขุ เปต วิสมชุณาสย มภู เจสุ สุวณฺณ-
 ภิตฺตฺวาทีสุ นามิรมติ, โอลิ เกตุมุปี เนว
 อิจฺฉติ, รูปจิตฺตปุปฺผลตาทิจิตฺเตสุเยว ปน
 อภิรมติ, ตาทิสฺเสสุ หิ จา เนสุ จกขุมุหิ
 อปุปฺโทเนเต มุขมุปี วิวริตฺวา โอลิ เกตุ-
 กามา โหนฺติ.

ยอมชอบใจยอมถึงความสงบฉันใด แม่จกขุ นี้
 ก็เหมือนฉันนั้นทีเดียว พอใจในที่ที่ไม่ราบ-
 เรียบ ย่อมไม่ชอบใจในที่ที่เกลี้ยกล่อมมีฝา
 ทองคำเป็นต้น ไม่ปรารถนา แม่เพื่อจะแลดู
 ที่เดียว, แต่ในที่ที่พราวไปด้วยรูป และ
 พราวไปด้วยดอกไม้ และเครื่องเถา เป็นต้น
 นั้นแหละ ย่อมชอบ เพราะสถานที่เช่นนั้น
 คนเราเมื่อดวงตายังไม่พอยังแถมแม่อาปาก
 อยากจะมองดู.

สูสูมาโรปี^๑ พหิ นิกฺขนฺโต กเขตพฺพ
 น ปสฺสตี, อกฺขินี นิมนฺีเลตฺวา จรติ.
 ยทา ปน พุยามสฺตมตฺตํ อุกกํ โอคาทิตฺวา
 พิลํ ปวิสิตฺวา นิปนฺโน โหติ, ตทาสฺส
 จิตฺตํ เอกกฺกํ โหติ สุขํ สุปฺตี, เอว เมว
 สฺไศตมฺ เปตํ พิลชฺุณาสย^๒ อากาสสนฺนิสฺสตี
 กณฺณจฺฉิทฺทกุปฺเภเยว อชฺุณาสยํ กโรติ,
 กณฺณจฺฉิทฺทากาสฺไยเยว ตสฺส สทฺทสฺว เน
 ปจฺจโย โหติ.

แม่จระเข้ ออกไปข้างนอกยอมไม่เห็น
 สิ่งที่มีมันจะจับ มันยอมหลับตาไปอย่างเดียว.
 แต่เมื่อมันลงน้ำไปสักรอยวาเข้าสู่โพรงนอน,
 จิตของมันยอมสงบ หลับสบาย, แม่ไสตะ นี้
 ก็เหมือนเช่นนั้น พอใจสิ่งที่เป็นโพรง อิง
 อากัษอากาศ ชอบใจอยู่ในสิ่งที่ เป็นช่องคือ
 รุหุที่เดียว, อากาศในรุหุยอมเป็นปัจจัยใน
 การไต่ยีนเสียงของไสตะนั้น.

^๑ ฉ. สูสูมาโรปี. ^๒ ก. วิสมชุณาสย.

ร.ศ.จรรยา-คุณทอง เขียม เทวคุปต์

ขออุทิศส่วนกุศลผลบุญให้แก่ ตาทิน-ยายตาด-นายแฉล้ม วิมลโนช

และลุงทองใบ-พี่จำลอง-พระ เจริญ-นายอำนวย เทวคุปต์

อัญมณีสถาปน.ป-ท.๔-๕

อชฎากาโสปี วัฏฏติเยว. อนุโต-
 เลณส์มิณฺหิ สชฺฌาเย กรียมาเน น
 เลณฺจฺจนฺนํ ภินฺทิตฺวา สทฺโท พหิ นิกฺขมตี,
 ทฺวารวาทปานจฺฉิทฺเทหิ ปน นิกฺขมิตฺวา
 ธาตุปรหมฺปราเยว ฆฺฏฺฏฺเณโต คนฺตฺวา
 โสตปฺปสาทํ ฆฺฏฺฏฺเทติ. อถ ตสฺมี กาเล
 "อสุโก นาม^๑ สชฺฌายตี"^๒ติ เลณฺปิฏฺเจ
 นิสินฺนา ชานนฺติ.

เมื่อชฎากาต (คืออากาศโล่งตลอด) ก็ควร
 เป็นปัจจัยเหมือนกัน. ด้วยว่าเมื่อบุคคล
 กระทบการสวดภายในถ้ำ เสียงก็หาฟังผา
 ถ้ำออกไปข้างนอกไม่, แต่ยอมออกไปทาง
 ช่องประตูและหน้าต่าง เมื่อกระทบกันโดย
 สืบ ๆ กันแห่งธาตุยอมไปกระทบโสตประสาท.
 หนึ่ง ในเวลานั้น คนที่นั่งอยู่บนหลังถ้ำ ยอมรับ
 ว่า "คนชื่อโน้นสวด".

เอวํ สนฺเต สมฺปตฺตโคจรตา
 โหติ, ก็ ปเนตํ สมฺปตฺตโคจรนฺติ ?

ถามว่า เมื่อเป็นเช่นนั้น โสตะก็นับว่า
 มีอารมณ์ที่มาถึงตน ก็โสตะนี้มีอารมณ์ที่มา
 ถึงตนด้วยหรือ ?

อาม สมฺปตฺตโคจรนฺติ.

ตอบว่า ถูกแล้ว โสตะมีอารมณ์ที่มาถึงตน.

ยถิ เอวํ ทฺุเร เภรีอาทิสฺสุ วชฺชมาเนสุ
 "ทฺุเร สทฺโท"^๓ติ ชานนํ น ภเวยฺยาคิ ?

ถามว่า ถ้าอย่างนั้น เมื่อกลองเป็นต้นตั้งอยู่
 ในที่ไกล ก็จะไม่รู้ไควว่า "เสียงไกล" นะซี?

โน น ภเวยฺย,^๔ โสตปฺปสาทสฺมิณฺหิ
 ฆฺฏฺฏฺเท "ทฺุเร สทฺโท, อาสนฺเน สทฺโท,

ตอบว่า จะไม่รู้ก็ไม่ใช่, เพราะเมื่อเสียง
 กระทบโสตประสาทเขาแล้ว ยอมรับอาการ

^๑ ส. อสุกํ นาม. ^๒ ฉ. โน น ภวติ.

ร.ค.จรรยา-คุณทอง เขียม เทวคุปต์
 ขออุทิศส่วนกุศลผลบุญให้แก่ ศาติน มีเสถียร, ยายลำไย
 ลุงฉาย-ลุงชุมพล-ลุงกวย-ลุงไสภณ-ป้าผัน-ป้า เกตุ-พี่กริ กลิ่นทอง

ปรตีเร สทโท, โอริมตีเร สทโท"ติ
ตถา ตถา ชานนาภาโร โหติ, ฌมมตา
เอสาติ,

ที่จะรู้โดยประการนั้น ๆ ว่า "เสียงไกล,
เสียงใกล้, เสียงฝั่งนอก, เสียงฝั่งใน"
ดังนี้ อันนี้เป็นธรรมดา.

กั เอตาย ฌมมตาย,
ยโต ยโต จิหุทั, ตโต ตโต สวณั
โหติ, จนุทิมสุริยาทีนั หสุสนั วิทยาติ
อสมุปตฺตโคจร เมเวคั.

ขอธรรมดานี้มีความประสงค์ประการไร ?
ประสงค์ข้อที่ว่า โสตะนี้มีอารมณ์ที่ไม่มาถึง
ตน เพราะเหตุที่ช่องรูมีอยู่ในที่ใด ๆ คนเรา
จึงจะได้ยินเสียงใดจากที่นั้น ๆ เช่นเดียวกับ
การมองเห็นพระจันทร์ พระอาทิตย์ เป็นต้น
ฉะนั้น.

ปกุขีปี รุกฺเข วา ภูมียั วา น
รมติ. ยทา ปน เอกั วา เทว วา
เลหุพฺพาเต อติภุมม อชฎากาสั
ปกุขนุโต^๑ โหติ, ตทา เอกคฺค-
จิตฺตคั อาปชฺชติ, เอวเมว ฆานมฺปิ
อากาศชฺฆาสยั วาตูปนีสุสยคฺนุคโคจรั.
ตถา หิ คาโว นววฏฺเฐ เทเว ภูมียั^๒
มายิตฺวา มายิตฺวา อากาสาภิมุชา หุตฺวา

เมื่อก็ก้อยอมไม่ยืนคืออยู่บนต้นไม้หรือบน
พื้นดิน. แต่เมื่อมันโผบินขึ้นสู่อากาศโล่งเลย
ไปสักชั่วหนึ่ง หรือสองระยะ ขวางกอนดิน
ก้อยอมจะถึงความเป็นผู้มีจิตแน่วแน่, เมฆ มานะ
ก็เปรียบเหมือนเช่นนั้น พอใจอากาศ มีกลิ่น
ซึ่งต้องอาศัยลมเป็นอารมณ์ ดังจะเห็นได้
เช่นเดียวกันกับโค เมื่อฝนตกใหม่ๆ ก็ดมแล้ว
ดมแล้วที่แผ่นดิน แล้วก็เบ่งหน้าหาอากาศ

^๑ ฉ. ปกุขนุโท.

^๒ ก. ภูมิ.

ร.ค.จรรยา-คุณทอง เขียม เทวคูปคั

ขออุทิศส่วนกุศลผลบุญให้แก่ ตาดิน มีเสถียร, ยายลำไย

ลุงฉาย-ลุงชุมพล-ลุงกวย-ลุงโสภณ-ป้าผัน-ป้า เกตุ-พี่ศรี กลิ่นทอง

อัญญาสาธิต.ป.ท.๔-๕

วาคี อากพฺพนฺติ. องฺคุลีหิ กนฺธปิตฺตํ หันหาลม. และเวลาที่คนเราแม่เอานิ้วมือ
 กเหตุวาคี จ อุปฺสิงฺขนกาเล วาคี จับขึ้นแห่งสิ่งที่มีกลิ่นแล้วสูดดม ไม่หันมาทาง
 อนากพฺพนฺโต เนว ตสฺส กนฺธํ ชานาติ. ลม ก็หารูกลิ่นของสิ่งนั้นไม่.

กุกฺกุโรปิ พหิ วิจฺรณฺโต เขมฺภูจํ น ปสฺสตี, เลหฺพฺพหาราทีหิ อุปฺทฺโต แม่สุนัขบ้าน เมื่อเที่ยวข้างนอก ย่อม
 โหติ, อนฺโตคามํ ปวิสิตฺวา อุทฺตฺนฺญาเน ไม่เห็นที่ที่ปลอดภัย ย่อมถูกประทุษร้ายโดย
 ฉาริกํ พฺยฺหิตฺวา นิปนฺนสฺส ปน ผาสฺกํ อุกฺขวางควย กอนฺคินเป็นตน, แต่เมื่อมันเข้า
 โหติ, เอวเมว ชีวฺหาปี กามชฺฆาสยา ความสำราญ, แม่ชีวหาก ก็เปรียบเหมือน
 อาโปสนฺนิสฺสิตฺรสารมฺมณา. ตถา หิ เช่นนั้น พอใจในบ้านมีรสซึ่งอิงอาศัยอาโป
 ตियามรตฺตี สมณฺธมฺมํ กเหตุวาคี ปาโตว เป็นอารมณ์จะเห็นได้ดังที่พระภิกษุแม่กระทำ
 ปตฺตจิวฺรมาทาย กาโม ปวิสิตฺพฺโพ สมณฺธรรมฺตลอดสามยามแห่งราตรี ก็ยังจะ
 โหติ. สูกฺขชาทนียสฺส หิ น สกฺกา ต้องถือบาตร ครอบจักรเขาบานแต่เข้าตรู
 เขเพณ อเตมิตสฺส รสํ ชานิตฺตุ. และของเคี้ยวอันแห่งที่ไม่เปียกน้ำลายใครๆ
 ก็ไม่สามารถจะรูดได้.

สิงฺคาโลปิ พหิ จฺรณฺโต รตี น แม่สุนัขจิ้งจอก เมื่อเที่ยวไปข้างนอก
 วินฺทตี, อามกสฺสาเน มนฺุสฺสมํสํ ชาทิตฺวา ก็ยอมไม่ได้ความยินดี แต่เมื่อมันเคี้ยวกิน
 นิปนฺนสฺสเสว ปนฺนสฺส ผาสฺกํ โหติ, เอวเมว เนือมนุชฺย์ ในป่าช้าฝักิบ แลวนอนนั้นแหละ
กาโยปี อุปาทินฺน กชฺฆาสโย ปจฺวี- ย่อมมีความสำราญ, แม่กาย ก็เปรียบเหมือน

๑ ก. คามํ ปวิสิตฺวา.

ร.ค.จรรณ-คุณทองเยี่ยม เทวคุปต์ ขออุทิศส่วนกุศลผลบุญให้แก่
 พ่อหย่อง แซ่เถียน, พ่ออ่อน-แม่เป็รื่อง วงษ์ฤทธิ์
 ผู้มีพระคุณทั้งหลาย และเจ้ากรรมนายเวร

สนฺนิสฺสิต โฝฏฺจพฺพารมฺมโณ. ตถา หิ เช่นนั้น พอใจอยู่ในอุปาทินกรุป มีโฝฏฐัพพะ
 อณฺเฏ อุปาทินนํ อลภมานา สตุตา ซึ่งอิงอาศัยปลฐวีเป็นอารมณ์จะเห็นได้คั่งเช่น
 อตุตโนว หตุตเล สีลํ กตุวา คนทั้งหลายเมื่อหาอุปาทินกรุปอื่นไม่ได้ ก็ยัง
 นิปชฺชุนฺติ. อชฺชุตฺติกพาหิรา จสฺส ปลฐวี นอนหนุนศีรษะบนฝ่ามือของตนเอง และปลฐวี
 อารมฺมณคฺคหณฺเณ ปจฺจโย โหติ. ของกายนั้น ซึ่งอยู่ภายในและภายนอก ก็ยอม
 เป็นปัจจัยในการรับอารมณ์.

สุสนฺถสฺสปี^๑ หิ สยนสฺส, หตุเถ^๒ จริงอยู่ ที่นอนแม้วัวอย่างใด หรือผลไม้แม่
 สปีตานมฺปิ วา ผลานํ น สกฺกา วางไว้บนมือ คนยังไม่ทันนั่งหรือไม่ทันบีบดู
 อนีสึทฺนฺเตน วา อนิปฺปิเพนฺเตน วา ก็ไม่สามารถจะรู้ความแข็งและอ่อนใดฉะนั้น
 ฤทฺถมฺภูภาโว ชานิตฺตุนฺติ อชฺชุตฺติก- ปลฐวีซึ่งอยู่ภายในและภายนอก จึงเป็นปัจจัย
 พาหิรา ปลฐวี เอตสฺส กายปสาทสฺส ในการรับรู้โฝฏฐัพพะของกายประสาทนี้. ฟัง
 โฝฏฺจพฺพชานเน ปจฺจโย โหติ. เอว ทราบข้อที่จักขุและโสตะเหล่านี้ ไม่ระคนกัน
 ลกฺขณาทิววตฺตถานโตเปเตสฺส อสมฺมิสฺสตา แม้โดยการกำหนดข้อปกิณกะมีลักษณะ เป็นต้น
 เวทิตฺตพฺพา. อย่างนี้.

อณฺเฎเยว หิ จกฺขุปฺปสาทสฺส ลกฺขณรส- จริงอยู่ ลักษณะ รส ปัจจุบันฐาน ปทัฏฐาน
 ปจฺจุปฺภูฐานปทฺฐฐานโคจรชฺชณาสยนิสฺสยา, ความพอใจในอารมณ์ และวัตถุที่อาศัยของ

^๑ ฉ. ปถวีนิสฺสิต โฝฏฺจพฺพารมฺมโณ.
^๒ สี. สุตตฺถสฺสาปี, ก. สฺสณฺจิตฺสฺสาปี.
^๓ ก. ปีเจ จิตานมฺปิ.

ร.ต.จรรณ-คุณทอง เขียม เทวคูปต์ ขออุทิศส่วนกุศลผลบุญให้แก่
 พ่อหย่อง แซ่เถียน, พ่ออ่อน-แม่เปรี๊อง วงษ์ฤทธิ์
 ผู้มีพระคุณทั้งหลาย และเจ้ากรรมนายเวร

อภิสฺสาสิน. ป-ท. ๔-๕

อัญญา โสตปฺปสาทาทีนฺติ อสมฺมิสฺสาเนา
จกฺขายตนาทีนฺติ.

จักขุประสาทเป็นอย่างหนึ่งของโสตประสาท
เป็นต้นก็เป็นอย่างหนึ่ง เพราะฉะนั้นอุปาทา
รูปมีจักขายตนะเป็นต้น จึงไม่ระคนกันเลย.

อํปิจ เนสํ อสมฺมิสฺสตาย อัย
อุปมาปิ เวทิตพฺพา. ยถา หิ ปญฺจวณฺณานํ
ธชานํ อุตฺสาปิตานํ กิณฺจาปิ ฉายา
เอกภาพุธา วีย โหติ, ตสฺส ตสฺส
อญฺญมณฺณํ ปน อสมฺมิสฺสสาว. ยถา จ
ปญฺจวณฺเณน กปฺปาเสน วณฺณํ กตฺวา ทีเป
ชาลิเต กิณฺจาปิ ชาลา เอกภาพุธา วีย
โหติ, ตสฺส ตสฺส ปน อํสุโน ปาฏฺฐิเยกฺกา
ปาฏฺฐิเยกฺกา ชาลา อญฺญมณฺณํ อสมฺมิสฺสสาว,^๑
เอวเมว กิณฺจาปิ อิมานิ ปญฺจายตนาณิ
เอกสฺมี อตฺตภาเว สโมสฺริตานิ,^๒
อญฺญมณฺณํ ปน อสมฺมิสฺสสาเนา. น
เกวลญฺจ อีมาเนา ปญฺจ, เสสฺสรูปานิปิ
อสมฺมิสฺสสาเนา.

อีกประการหนึ่ง ฟังทราบแมขออุปมา
ในภาวะที่จักขุเป็นต้นเหล่านี้ ไม่ระคนกัน
ดังต่อไปนี้ เหมือนอย่างว่า ธง ๕ สีที่เขายก
ขึ้นไว้ เงามทั้ง ๕ สีย่อมเป็นเหมือนเนื่อง
เป็นอันเดียวกันก็จริง เงามของธงผืนนั้น ๆ
ก็ไม่ระคนกันเลยฉันใด. และเมื่อเขาเอา
ฝ้าย ๕ สี พันเป็นไส้ตามประทีปไว้ เปลว
ย่อมเป็นเหมือนเนื่องเป็นอันเดียวกันก็จริง
แต่เปลวแห่งแสงของฝ้ายนั้น ๆ ต่างก็เป็น
เฉพาะละอย่าง ๆ ไม่ระคนกันเลย ฉันใด,
อายตนะทั้ง ๕ นี้ ก็เปรียบได้เหมือนฉันนั้น
แม้จะรวมอยู่ในอรรถภาพเดียวกันก็จริง แต่ก็
ไม่ระคนกันและกันเลย และใช้ว่าอายตนะ
ทั้ง ๕ นี้เท่านั้นก็หาไม่, แม้รูปที่เหลือก็ไม่
ระคนกันเหมือนกัน.

^๑ ฉ. ชาลา อสมฺมิสฺสา เอว.

^๒ ฉ. สโมสฺริตานิ.

คุณทองคำ มหาสมิตี

สร้างต้นฉบับพระคัมภีร์ เพื่อถวาย เป็นพุทธบูชา

อิมสัมมิตฺติ สรีเร เหมจิมกาโย มชฺฉิม- จริงอยู่ ในสรีระนี้มีอยู่ ๓ ส่วน คือ กาย
กาโย อุปริมกาโยติ ตโย โกฎาสา. ทอนกลาง กายทอนกลาง กายทอนบน.

ตตฺถ นาภีโต ปฏฺจาย เหมจฺจา เหมจิม- ในกาย ๓ ส่วนนั้น เบื้องต่ำแต่สะคือลงไป
กาโย นาม. ตสฺมี กายทสฺกํ ภาวทสฺกํ ชื่อว่ากายทอนกลาง. ในกายทอนกลางนั้นมีอยู่
อาหารสฺมฺภูจฺจานานิ อฏฺจ อุตฺตสฺมฺภูจฺจานานิ ๔๔ รูป คือ กายทสฺกะ ๑๐ ภาวทสฺกะ ๑๐
อฏฺจ จิตฺตสฺมฺภูจฺจานานิ อฏฺจาทิ รูปมีอาหารเป็นสฺมฺภูจฺจาน ๘ รูปมีอุตุเป็น
จตุจตุตทาฬีส รูปานิ. สฺมฺภูจฺจาน ๘ รูปมีจิตเป็นสฺมฺภูจฺจาน ๘.

นาภีโต อุทฺธํ ยาว คลฺวาฏฺกกา เบื้องบนแต่สะคือขึ้นไปถึงหลุมคอ ชื่อว่ากาย
มชฺฉิมกาโย นาม. ตตฺถ จ กายทสฺกํ ทอนกลาง. และในกายทอนกลางนั้นมี ๔๔ รูป
ภาวทสฺกํ วัตฺตฺตฺทสฺกํ อาหารสฺมฺภูจฺจานาฬีนิ คือ กายทสฺกะ ๑๐ ภาวทสฺกะ ๑๐ วัตฺตฺตฺทสฺกะ
ตีณิ อฏฺจกานีติ จตุปณฺณาส รูปานิ. ๑๐ รูปหมวดละ ๔ อีก ๓ หมวด มีรูปที่มี
อาหารเป็นสฺมฺภูจฺจานเป็นต้น (รวม ๒๔).

คฺลฺวาฏฺกโต อุทฺธํ อฺุปริมกาโย นาม. เบื้องบนแต่หลุมคอไป ชื่อว่า กายทอนบน.
ตตฺถ จกฺขุทสฺกํ โสิตทสฺกํ ฆานทสฺกํ ในกายทอนบนนั้นมี ๔๔ รูป คือ จกฺขุทสฺกะ ๑๐
ชีวฺหาทสฺกํ กายทสฺกํ ภาวทสฺกํ อาหาร- โสิตทสฺกะ ๑๐ ฆานทสฺกะ ๑๐ ชีวฺหาทสฺกะ ๑๐
สฺมฺภูจฺจานาฬีนิ ตีณิ อฏฺจกานีติ จตุราฬีสติ กายทสฺกะ ๑๐ ภาวทสฺกะ ๑๐ รูปหมวดละ
รูปานิ. ๔ อีก ๓ หมวด มีรูปที่มีอาหารเป็นสฺมฺภูจฺจาน
เป็นต้น (รวม ๒๔).

คุณทองคำ มหาสมิตี

สร้างค้นฉบับพระคัมภีร์ เพื่อถวาย เป็นพุทธบูชา

ตตถ จกขุปปสาทสฺส ปจฺจยานิ
 จตฺตาริ มหาภูตานิ วณฺโณ คุนฺโธ รโส
 โອชา ชีวิตินฺทริยํ จกขุปปสาโทติ อิทํ
 เอกนฺตโต อวินิพฺภุตฺตานิ ทสนฺนํ นิพฺพนฺ-
 รูปานํ วเสน จกขุทสฺสํ นาม. อิมินา
 นเยน เสสานิปิ เวทิตพฺพานิ.

เตสุ เหมฺจิมกาเย รูปี มชฺฌิมกาย-
 อฺปริมกายรูเปหิ สทฺธิ อสมฺมิสฺสํ,
 เสสกายทฺวเยปิ รูปี อิตเรหิ สทฺธิ
 อสมฺมิสฺสํ เมว.

ยถา หิ สายณฺหสมเย ปพฺพตจฺฉายา
 จ รุกฺขจฺฉายา จ กิณฺจาปิ เอกาพฺพธา
 วีย โหนฺติ, อณฺณมณฺณํ ปน อสมฺมิสฺสํสาว.
 เอวํ อิมेषุปิ กาเยสุ จตฺตจฺตทาฬิ
 จตฺตปณฺณาสํ จตฺตราสีติ จ รูปานิ กิณฺจาปิ
 เอกาพฺพธานิ วีย โหนฺติ, อณฺณมณฺณํ
 ปน อสมฺมิสฺสํสํเนวาติ.

ในบรรดารูปเหล่านั้น ที่ชื่อว่าจกขุ-
 ทสกะ เนื่องด้วยนิพผันรูป ๑๐ ซึ่งแยกไม่ได้
 โดยส่วนเดียว ดังนี้ คือมหาภูตรูป ๔ อันเป็น
 ปัจจัยแก่จกขุประสาท วัณณะ ๑ คันธะ ๑
 รสชะ ๑ โອชา ๑ ชีวิตินทริย ๑ จกขุประสาท ๑.
 พึงทราบ ทสกะแม่ที่เหลือโดยนัยนี้.

ในกายทั้ง ๓ ส่วนนั้น รูปในกายตอนล่าง
 ไม่ระคนกับรูปในกายตอนกลางและตอนบน,
 รูปแม่ในกาย ๒ ทอนที่เหลือ ก็ไม่ระคนกับ
 รูปนอกนี้เหมือนกัน.

รูป ๔๔ รูป ๕๔ และรูป ๘๔ ในกายแม่
 เหล่านี้ ย่อมจะเป็นธรรมชาติ ดุจเนื่องเป็น
 อันเดียวกันก็จริง แต่ก็ไม่ระคนกันและกัน
 เลย เหมือนอย่างเงาภูเขาและเงาต้นไม้
 ในเวลาเย็น เป็นดุจเนื่องเป็นอันเดียวกัน
 ก็จริง แต่ก็ไม่ระคนกันและกันทีเดียวฉะนี้แล.

๖๑๖. รูปายตนนิทฺเทเส :

๖๑๖. จะวินิจฉัยในรูปายตนนิทฺเทส

วณฺโณ วณฺณนิภา, นิภาตีติ วา นิภา,

ต่อไป : สิ้นนี้แหละ ชื่อว่า วณฺณนิภา, อีก

คุณทองคำ มหาสมิติ
 สร้างต้นฉบับพระคัมภีร์ เพื่อถวาย เป็นพุทธบูชา

จกขุวิณญาณสุส ปากฎา โทตีติ อตุโถ,
 วนฺโณว นินา วณฺณนินา.

อย่างหนึ่ง ชื่อว่า นินา ด้วยอรรถว่าส่องแสง
 อธิบายว่า เป็นสิ่งปรากฏแก่จกขุวิณญาณ.
 แสง คือ สี ชื่อว่า วณฺณนินา.

สห^๑ นิตฺตฺส เนน สนิตฺตฺสนิ, จกขุ-
 วิณฺญา เณน ปสฺสิตฺตพฺพนฺติ อตุโถ. สห^๑
 ปฏิเมเน สฺปฺปฏิหมิ, ปฏิฆฏฏานนิมฺสชนกนฺติ
 อตุโถ.

รูปคือสี เป็นไปกับด้วยสิ่งที่เห็นได้ ชื่อว่า
เป็นสิ่งที่เห็นได้ อธิบายว่า อันจกขุวิณญาณ
 หวังเห็นได้. รูปคือสีเป็นไปกับด้วยสิ่งที่กระทบ
 ได้ ชื่อว่า กระทบได้ อธิบายว่า เป็นสิ่งที่
 ให้เกิดการกระทบและการเสียดสี.

นีลาทีสุ อุมมาปุปฺผสมานัน^๒ นิลิ. กณิการ-
 ปุปฺผสมานัน ปิตกั. พนฺธุชิวกปุปฺผสมานัน
โลहितกั. โอสถิตารกสมานัน โธทาคั.
 ฌามงฺการสมานัน กาฬิกั. มนฺทรตฺต^๓
 สีนุทวารกณวิรมกฺลสมานัน มฺญฺเชฏฺจกั.

ในบรรดาสีทั้งหลายมีสีเขียวเป็นต้น สีเหมือน
 ดอกสามหาว (ดอกผักตบ) ชื่อว่า สีเขียวคราม.
 สีเหมือนดอกกรรณิการ ชื่อว่า สีเหลือง.
 สีเหมือนดอกชบา ชื่อว่า สีแดง. สีเหมือน
 คาวประจํารุ่ง ชื่อว่า สีขาว สีเหมือนถ่าน
 ที่เผาแล้ว ชื่อว่า สีดำ. สีแดงเรื่อเหมือนกับ
 ดอกไมยรางทรายและช้อยไถ ชื่อว่า สีหงส-
 บาท.

^๑ ฉ. สหธิ.

^๒ ฉ. อุมมาปุปฺผสมานัน. ^๓ ฉ. ...กรวิร...

"หริตฺตจ เหมวณฺณ^๑ กามํ สุมุข กัถองทานเรียกว่ "หริ" เช่นในคำนี้ว่า
 ปกฺกมา"^๒ เอตฺถ ปน กิณฺจาปี "หริ"^๓ติ "หริตฺตจ เหมวณฺณ กามํ สุมุข ปกฺกม"(แปลว่า
 สุวณฺณํ วุตฺตํ, ปฺรโต ปนสฺส ชาต- อุกฺรสมุขะผู้มีผิวพรรณงามคั่งทอง ทานจงหนี
 รูปกฺกหณฺน กหิตฺตฺตา อีธ สามํ หริ เอาตัวรอดตามปรารถนาเถิด) ทั้งนี้ก็จริง
 นาม. แด่ทองนั้นทรงถือเอาด้วยศัพท์ว่า ชาตรูป
 ข้างหน้าฉะนั้น ในที่นี้ สักล้า จึงชื่อว่า หริ.

อิมานิ สตฺต วตฺถุณี อนามสฺติวาท ๑ บทนี้ ทรงแสดงไว้โดยธรรมชาตินั้นเอง
 สภาเวเนว ทสฺสิตานิ. มิได้ทรงระบุถึงวัตถุที่ตั้ง.

หริวณฺณนฺติ หริตสฺสทฺทลวณฺณ. คำว่า สีเขียวใบไม้ คือสีเหมือนหญ้า
อมฺพงฺกุรวณฺณนฺติ อมฺพงฺกุเรน สมานวณฺณ. แพรกเขียวสด. คำว่า สีม่วง คือสีเหมือน
 อิมานิ เทว วตฺถุณี อามสฺติวาท ทสฺสิตานิ. หนอมะม่วง. ๒ บทนี้ ทรงแสดงระบุถึงวัตถุ
 ที่ตั้ง.

ทีฆาทีนํ ทฺวาทส โวหารโต ทสฺสิตานิ. ๑๒ บท มีบทว่า ยาว เป็นตน ทรงแสดง
 โส จ เนสํ โวหาโร อุปนินฺชายสฺสิทฺโธ โดยโวหารคือการบัญญัติ. และโวหารคือ
 เจว สนฺนิเวสสฺสิทฺโธ จ. การบัญญัติ แห่งบทว่ายาวเป็นตนเหล่านั้น
 ก็สำเร็จด้วยการเทียบเคียงและสำเร็จโดย
 การตั้งลง.

^๑ ก. สามวณฺณ. ^๒ ข. ชา. ๒๗/๔๓๒.

ที่มาที่นี้ หิ อญฺญมญฺญํ อุปนิธายลิตฺถานิ,
วฏฺฐาที่นี้ สนนฺนิเวสฺวิเสเสสน.

จริงอยู่ บทว่า ยาว เป็นต้น สำเร็จโดย
การเทียบเคียงกันและกัน, บทว่า กลม
เป็นต้น สำเร็จโดยการตั้งลงแตกต่างกัน.

ตตฺถ รสฺสํ อุปนิธาย ตโต อจฺจตรํ
ที่มิ. ตํ อุปนิธาย ตโต นิจฺตรํ รสฺสํ.
อฺญํ อุปนิธาย ตโต ขุทฺทกตรํ อญฺ,
ตํ อุปนิธาย ตโต มหนฺตตรํ อญฺ.
จกฺกสฺสญฺจานํ วฏฺฐํ. กุกฺกญฺญทสฺสญฺจานํ
ปริมฺณทลํ. จตฺตุหิ อํเสหิ ยุตฺตํ จตฺตรสฺสํ.
ฉฬฺปิสาที่สุปิ เอเสว นโย.

ในบรรดาบทเหล่านั้น รูปเทียบเคียงรูปที่สั้น
ขยายเกินไปกว่านั้น ชื่อว่า ยาว รูปเทียบ-
เคียงรูปที่ยาวนั้น หดไปกว่านั้น ชื่อว่า สั้น.
รูปที่เทียบเคียงรูปที่หยาบ เล็กกว่านั้นชื่อว่า
ละเอียด, รูปที่เทียบเคียงรูปที่ละเอียดนั้น
ใหญ่ไปกว่านั้น ชื่อว่า หยาบ, รูปมีลักษณะ
เหมือนวงล้อ ชื่อว่า กลม. รูปมีลักษณะ
เหมือนไขโกก ชื่อว่า รี. รูปที่ประกอบด้วย
เหลี่ยมทั้งสี่ ชื่อว่า สี่เหลี่ยม. แม้ในรูป
หกเหลี่ยม เป็นต้น ก็มีดังนี้แหละ.

นินฺนุนฺติ โอนตํ. ถลนฺติ อุนนตํ.

คำว่า ลุ่ม ไต่แก่รูปที่ยุบลง. คำว่า กอน
ไต่แก่รูปที่นูนขึ้น.

ตตฺถ ยสฺมา ที่มาที่นี้ ผุสฺสิตฺวาปิ
สกุภา ชานิตฺตุํ, นีลาที่นี้ ปเนวํ น

ในบรรดาบทเหล่านั้น เพราะรูปยาว
เป็นต้น เป็นรูปถูกต้องแล้วอาจจะทราบได้

๑ ส. จตฺตรสฺสํ.

สกุภา, ตสุมา น นิปุปรียาเยน ทิม ส่วนรูปสี่เขียวเป็นต้น ไม่อาจทราบได้อย่างไร
 รูปายตน, ตถา รสุสาทีนี. นั้น ฉะนั้นรูปายตนะที่ยาวจึงไม่ใช่โดยตรง,
 รูปายตนะที่สั้นเป็นต้นก็เช่นเดียวกัน.

คํ คํ นิสุสาย ปน ตถา ตถา จิตฺ แต่ในที่นี้ เฉพาะรูปายตนะที่อาศัยรูปนั้น ๆ
 "ทิม รสุสนฺ"ติ เตน เตน โวหาเรน แล้วตั้งอยู่โดยประการนั้น ๆ ฟังทราบว่า
 รูปายตนเมเวตฺถ ภาสีตฺนฺติ เวทิตฺพฺ. ตรีสไว้โดยโวหาร คือการบัญญัติขึ้น ๆ ว่า
 "ยาวสั้น" ดังนี้.

ฉายา อาตโปติ อิทํ อญฺญมญฺญํ ปริจฺฉินฺนํ. คำว่า เงา แดด นี้ กำหนดกันเอง.
 ตถา อาโลโก อนฺธกาโร จ. แสงสว่าง และมืด ก็เช่นเดียวกัน.

อพฺภา มหิภาติอาทีนี จตฺตาริ วตฺตุนาว คำว่า เมฆ หมอก เป็นต้น ทรงแสดง
 ทสฺสีตานิ. ตตฺถ อพฺภาติ พลาหโก. วัตถุ. ใน ๔ บทนั้น คำว่า เมฆ ไต่แกฝน.
มหิภาติ ทิม. อิเมหิ จตฺตฺหิ อพฺภาที คำว่า หมอก ไต่แกน้ำค้าง. ด้วยบททั้ง ๔ นี้
 วณฺณา ทสฺสีตา. ทรงแสดงสี่แห่งเมฆเป็นต้น.

จฺนฺทมนฺทลสฺส วณฺณนิภาติอาทีนี เตสํ เตสํ ด้วยคำว่า แสงดวงจันทร์ เป็นต้น ทรงแสดง
 ปภาวณฺณา ทสฺสีตา. สี่แห่งรัศมีของดวงจันทร์เป็นต้นเหล่านั้น ๆ.

ตตฺถ จฺนฺทมนฺทลาทีนี วตฺตุนํ เอว ในพระบาลีนั้น ฟังทราบความต่างแห่ง
 วิเสโส เวทิตฺพฺโพ, วัตถุที่ตั้งมีดวงจันทร์เป็นต้นอย่างนี้,

คุณทองคำ มหาสมิติ

สร้างคัมภีร์พระคัมภีร์ เพื่อถวาย เป็นพุทธบูชา

มณิมย์ รชตปฏิจุนันต์ เอกุณปณณาต- วิมานของจันทรเทพบุตร ยาวและกว้าง ๔๘
โยชนายามวิตุถาริ จนุทสุต เทวปุตตสุต โยชน แล้วไปด้วยแก้วมณี ฉาบทับด้วยเงิน
วิมานิ จันทมณฑล นาม. ชื่อว่า ดวงจันทร์.

โสวณมณย์ ผลิกปฏิจุนันต์ สมปณณาต- วิมานของสุริยเทพบุตร ยาวและกว้างได้
โยชนายามวิตุถาริ สุริยสุต เทวปุตตสุต ๕๐ โยชนถวน แล้วไปด้วยทอง ฉาบทับด้วย
วิมานิ สุริยมณฑล นาม. แก้วผลึก ชื่อว่า ดวงอาทิตย์.

สตตฺรตนมยานิ สตตฺรทสททวาทสโยชนา- วิมานของเทพบุตรนั้น ๆ ยาวและกว้างได้
ยามวิตุถารานิ เตส เตส เทวปุตตานัน ๑ โยชนบ้าง ๘ โยชนบ้าง ๑๐ โยชนบ้าง
วิมานานิ ตารกรูปานิ นาม. ๑๒ โยชนบ้าง แล้วไปด้วยรัตนะทั้ง ๑ ชื่อว่า
ดวงดาว.

ตตถ เหญจา จนุโท, สุริโย
อุปริ, อุภินัน อนตรี โยชน โหติ.
จนุทสุต เหญจิมนุโต สุริยสุต อุปริมนุโต
โยชนสต โหติ. ทวีสุ ปสเสสุ นกขคต-
ตารกา กจจุนติ.

ในบรรดาพระจันทรเป็นต้น เหล่านี้
พระจันทรอยู่ข้างกลาง, พระอาทิตย์อยู่ข้างบน
ระหว่างพระจันทรและพระอาทิตย์ทั้ง ๒ มี
ระยะโยชนหนึ่ง. ส่วนสุดข้างกลางของพระ-
จันทร ส่วนสุดข้างบนของพระอาทิตย์มีระยะ
รอยโยชน. คาวนักษัตรเดินไปสองข้าง.

คุณทองคำ มหาสมิติ

สร้างต้นฉบับพระคัมภีร์ เพื่อถวาย เป็นพุทธบูชา

เอเตสุ ปน คีสุ จนุโท ทนุทธมนโน, และในบรรดาพระจันทร์พระอาทิตย์และดวง
 สุริโย สีมกมนโน, นกขตตตารกา^๑ ดาวทั้ง ๓ นี้ พระจันทร์เดินช้า พระอาทิตย์
 สัพพสีมกมนนา. กาเลน จนุทิมสุริยานัน เดินเร็ว ดาวนักษัตรเดินเร็วกว่าเขาหมด.
 ปุรโต โหนติ, กาเลน ปจจโต^๒ บางคราว ก็เดินหน้าพระจันทร์และพระ-
 อาทิตย์ บางคราว ก็เดินไปข้างหลัง.

อาทาสมณฑลนติ กัสมยฺ. มณฺธิ คำว่า กระจก ไตแก่กระจกแล้วควย
 จ เปตฺวา เวฬุริยํ เสโส โชติรสาทิ- สำริด. คำว่า แกวมณี ไตแก่แก้วที่เหลื่อ
 อ เนกปฺป เกโท. สงฺโขติ สามุทฺธิโก. หลายประเภท มีแกวมณีโชติรสเป็นต้น. เวณ
 มุคฺตา สามุทฺธิกาปิ เสสาปิ. เวฬุริโยติ แก้วไพฑูรย์. คำว่า สังข์ ไตแก่สังข์เกิดใน
 เวฬุวณฺณมณฺธิ. ทะเล. แก้วมุกดา เป็นแก้วมุกดาเกิดใน
 ทะเลก็มี เป็นแก้วมุกดาที่เหลื่อก็มี. คำว่า
แก้วไพฑูรย์ ไตแก่แกวมณีสีเหมือนไม้ไผ่.

ชาตฺรูปํ วุจฺจตี สตุถฺวณฺโณ. สตุถฺวา หิ วรรณของพระศาสดาเรียกว่า ชาตฺรูป(แปล
 สุวณฺณวณฺโณ, สุวณฺณวณฺณมุปี สตุถฺวณฺณ. ว่าทอง). จริงอยู่ พระศาสดาชื่อว่า สุวณฺณ-
 วณฺโณ (มีวรรณดั่งทองคำ) แม่ทองก็ชื่อว่า
 สตุถฺวณฺณ.

^๑ ก. ตารกรูปา.
^๒ ฉ. ปจจนา.   ^๓ ฉ. สุวณฺณมุปี.

คุณบำรุง สว่างวงศ์
 สร้างต้นฉบับพระคัมภีร์ เพื่อถวาย เป็นพุทธบูชา

รชต์ วุจติ "กหาปโณ โลหมาสโก
ทารุมาสโก ชตุมาสโก เย โวหาร
คจฺจนฺตี"^๑ วุตฺตํ, ตํ สัพพมปิ อธิ
คหิตํ.

เงินที่ตรัสไว้ว่า "กหาปณะ" คือมาสกที่ทำ
ด้วยโลหะ มาสกที่ทำด้วยไม้ มาสกที่ทำด้วย
ยาง ซึ่งใช้เป็นมาตราแลกเปลี่ยนซื้อขายกัน
ได้"เรียกว่า รชตะ (แปลว่าเงิน) เงินนั้น
ทั้งหมดทรงถือเอาในที่นี้.

"ยํ วา ปนณฺณมปิ"^๒ อิมินา
ปาฬิอาคตํ จเปตฺวา เสสํ ตมฺมฏิกปิโลตติก-
กณฺณิกวณฺณาทีเกทํ รูปํ คหิตํ, ตถฺหิ
สพฺพํ เยวาปนเกสุ ปวิฏฺฐํ.

ด้วยคำว่า "หรือรูปเหมือนใจ" นี้เว้น
รูปที่มาในพระบาลี ทรงถือเอารูปที่เหลือ
ต่างโดยเป็นสี่แห่งคือ ผ้าทอนเก่า และ
ข้อฟ้าเป็นต้น, จริงอยู่ รูปทั้งหมดนั้นผนวก
เข้าในรูปที่ชื่อว่าเยวาปนกะ (คือรูปอื่นใจ).

เอวเมตํ นีลาทีนา เกเทน
ภินฺนมปิ รูปํ สพฺพํ ลกฺขณาทีหิ อภินฺนเมว.

ด้วยประการฉะนี้ รูปนี้แตกต่างกันโดย
ความต่างมีสี่เขี้ยวเป็นต้นทั้งหมด ว่าโดย
ลักษณะเป็นต้น จะไม่ต่างกันเลย.

สพฺพํ เหนํ จกฺขุขปฏิหนนลกฺขณํ^๒ รูปํ,
จกฺขุวิญฺญาณสุส วิสยภาวรสํ, ตสฺสเสว
โคจรปจฺจุปฏฺฐานํ, จตุมหากฺกุตปทฺฐานํ.

จริงอยู่ รูป นี้ทั้งหมด มีการกระทบจักขุเป็น
ลักษณะ, มีความเป็นอารมณ์แห่งจักขุวิญญาณ
เป็นรส, มีความเป็นโคจรแห่งจักขุวิญญาณ-
นั้นแหละเป็นปัจจุปฏิฐาน, มีมหากฺกุตรูป ๔
เป็นปทฺฐาน.

^๑ วิ. มหาวิงฺค. ๒/๑๙.
^๒ ฉ. วิสุทฺธิมคฺค. ๓/๑๔.

คุณบำรุง สว่างวงศ์

สร้างต้นฉบับพระคัมภีร์ เพื่อถวาย เป็นพุทธบูชา

อัญญาสาธิต.ป-ท.๕-๖

ยดา เจต, ตดา สฬหानीปิ อุปาทารูปานิ. อุปาทารูปแม่ทั้งหมค ก็เหมือนกับรูปนี้.
 ยตุถ ปน วิเสโส อตุถิ, ตตุถ วุขาม, ก็ข้าพเจ้าจักกล่าวในที่ที่มีข้อต่างกัน, คำที่
 เสสเมตถ จกขายตณนิตฺเตเส วุตต- เหลือในรูปายตณนิตฺเตสนี้ นักศึกษาพึง
 นเยเนว เวทิตพฺพ. ทราบตามนัยที่กล่าวไว้ ในจักขายตณนิตฺเตส
 นั้นแหละ.

เกวลณฺหิ ตตุถ จกขุพฺพุงฺคโม ก็ในจักขายตณนิตฺเตสนั้น การขยาย
 นิตฺเตโส, อธิ รูปพฺพุงฺคโม. ตตุถ ความมีจักขุเป็นประธาน, ในรูปายตณ-
 "จกขุมฺเปตณฺ"คืออาทีนิจฺทส นามานิ, นิตฺเตสนี้ การขยายความมีรูปเป็นประธาน
 อธิอาปิ "รูปมฺเปตณฺ"คืออาทีนิจฺฉิ, เสส อย่างเดียว. ในจักขายตณนิตฺเตสนั้นมี ๑๔ ชื่อ
 ตาทิสเมว. มีคำว่า "นี้เรียกว่าจักขุบ้าง" ดังนี้ เป็นต้น,
 ในรูปายตณนิตฺเตสนี้มี ๓ ชื่อ มีคำว่า "นี้เรียก
 ว่างรูปบ้าง" ดังนี้ เป็นต้น, คำที่เหลือก็เหมือน
 ดังในจักขายตณนิตฺเตสนั้นแหละ.

ยดา หิ จตุหิ จตุหิ นเยหิ ปฏิมณฺฑเตตฺวา แม้ในรูปายตณนิตฺเตสนี้ ก็ตรัสวาระเหล่านั้น
 จกขุ ววตฺตาเปตฺตุ เตรส วารา วุตฺตา. ไว้เหมือนอย่างที่ตรัสไว้ ๑๓ วาระ เพื่อทรง
 อธิอาปิ เต ตเถว วุตฺตาคิ. กำหนดจักขุประดับด้วยนัยละ ๔ ๆ ฉะนั้นแล.

๖๒๐. สฬหายตณนิตฺเตเส : ๖๒๐. จะวินิจฉัยในสฬหายตณนิตฺเตส
 ต่อไป :

คุณบำรุง สว่างวงศ์
 สร้างต้นฉบับพระคัมภีร์ เพื่อถวาย เป็นพุทธบูชา

ภริสทโทติ มหาภริปทภูภริณั สทโท. มูหิงคสงขปนวสททาปี มูหิงคาทีปจจุยา สททา. คีตสงขาโต สทโท คีตสทโท. วุดดาวเสสำนั วีณาทีนั ตนุติพทุธานั สทโท วาทีตสทโท.

คำว่า เสียงกลอง ไต่แกเสียงกลองใหญ่ และกลองที่เขานำติดตัวไป. แม่เสียงตะโพน เสียงสังข์ และบัณเฑาะว์ ก็คือเสียงซึ่งมี ตะโพนเป็นต้นเป็นปัจจุย. เสียงที่นับว่าเป็น เพลงขับ ชื่อว่า เสียงขับร้อง เสียงดนตรี เนื่องด้วยสายมีพิณเป็นต้น อันเหลือจากที่ กล่าวแล้ว ชื่อว่า เสียงประโคม.

สมมสทโทติ กัศतालगुजतालसुतो. ปาณิสทโทติ ปาณิปุพหารสทโท. สตุตานั นิกุโมสสทโทติ พหุณั สนุนิปติตานั อปญายมานปทพยุณสนนิกุโมสสทโท.

คำว่า เสียงกรับ ไต่แกเสียงฉาบสำริด และกรับไม้. คำว่า เสียงปรบมือ ไต่แก เสียงที่ปรบด้วยฝ่ามือ. คำว่า เสียงร้อง ของสัตว์ ไต่แกเสียงร้องที่มีบทและพยัญชนะ ไม่ชัดเจนของสัตว์จำนวนมากที่ประชุมกัน.

ธาทุนั สนนิมาตสทโทติ รุกขานั อญญมญญ- นิขัสนมยติกาโกฏนาทิสทโท. วาทสุส วายโต สทโท วาทสทโท. อุทกสุส สนุทมานสุส วา ปฎิहतสุส วา สทโท อุทกสทโท.

คำว่า เสียงกระทบกันของธาทุ ไต่แกเสียง ต้นไม้เสียดสีกันและกัน และเสียงเคาะ ระฆังเป็นต้น. เสียงของลมพัดอยู่ ชื่อว่า เสียงลม. เสียงของน้ำไหลอยู่หรือกระทบกัน ชื่อว่า เสียงน้ำ.

อัญมณีสถิติน.บ-ท.๔-๖

คุณบำรุง สว่างวงศ์
สร้างคัมภีร์พระคัมภีร์ เพื่อถวาย เป็นพุทธบูชา

มนุสฺसानิ สลฺลาปาทิสทฺโท มนุสฺสสทฺโท. เสียงสนทนาเป็นต้นของหมุมมนุษย์ ชื่อว่า
 คัม สเปตฺวา เสโส สพุโปปิ อมนุสฺส- เสียงมนุษย์. เว้นเสียงคังกล่าวนั้น เสียงที่
 สทฺโท. อิมินา ปททฺวเยน สพุโปปิ เหลือทั้งหมดชื่อว่า เสียงอมมนุษย์. ควฺย ๒ บทนี้
 สทฺโท ปรียาทินฺโน. ทรงกำหนดถือเอาเสียงทั้งหมด.

เอวํ สนฺ เตปิ วสฺผาลนปิโลตฺกผาลนาทิสฺ ฌเมือเป็นอย่างนี้ เสียงที่มีได้มาในพระ-
 ปวตฺโต ปาฬิยํ อนาคตสทฺโท เยวาปน- ชาติเป็นไปในเวลาผาไม่ผุ และฉีกผาทอน
 กฏฺจํ ปวิฏฺโจติ เวทิตพุโป. เกาเป็นต้น ฟังทราบวาผนวกเข้าฐานะเป็น
 เสียงที่ชื่อว่า เยวาปนกะ (คือเสียงอื่นใด).

เอวมยํ เภรีสทฺทาทีนา เภเทน ควฺยประการฉะนี้ เสียงแมตางโดย
 ภินฺโนปิ สทฺโท ลกฺขณาทีหิ อภินฺโนเยว. ความตางมีเสียงกลองเป็นต้น วาโดยลักษณะ
 เป็นต้น ไม่ตางกันเลย.

สพุโปปิ เจโส^๑ โส๒ตฺปฏิหนนลกฺขโณ ฌริงอยู่ เสียงนี้ทั้งหมด มีการกระทบโส๒ตะ
 สทฺโท, โส๒ตฺวิญฺญาณสฺส วิสยภาวรโส๒, เป็นลักษณะ, มีความเป็นอารมณ์แห่งโส๒-
 ตสฺส เสว โคจรปจฺจุปฏฺฐาโน^๒ เส๒ วิญฺญาณเป็นรส, มีความเป็นโคจรแห่งโส๒-
 จกฺขายตนนิทฺ เทเส วุตฺตน เย เนว วิญฺญาณนั้นแหละเป็นปัจจุปฏฺฐาน. คำที่เหลือ
 เวทิตพุพิ. ฟังทราบตามนัยที่กล่าวแล้ว ในจักขายต-
 นิตฺ เทสนั้นแหละ.

^๑ สพุโปปิ เทส (สพุพตฺถ).

^{๒-๒} วิสทฺธิมคฺค. ๓/๑๕.

คุณบำรุง สว่างวงศ์

สร้างต้นฉบับพระคัมภีร์ เพื่อถวาย เป็นพุทธบูชา

อิธปิ หนี จตุหิ จตุหิ นเยหิ ปฏิมณฺฑิตา แม้ในสัททายนนิตเทสนี้ ก็ไคตรัสไว้ ๑๓
 เตรส วารา วุตฺตา. เศลํ อตุโถ วาระ ประคับควยนัยวาระละ ๕ ๆ. ความ
 สกฺกา วุตฺตนเยเนว ชานิตฺตุนฺติ น แห่งบทเหล่านั้น อาจจะรู้ไคตามนัยที่กล่าว
 วิตุถาริตฺโต. ไวแลวนั้นแหละ ฉะนั้น จึงมิไควาให้พิสคาร.

๖๒๔. คนุธายตฺตนิตฺตเทเส :

๖๒๔. จะวินิจฉัยในคัณธายตฺตนิตฺตเทเส
 ใคไป :

มฺลคนฺโธติ ยงฺกิลฺลจฺจ มฺลํ ปฏิจฺจ นิตฺตฺตฺโต
 คนฺโธ. สํารคนฺธาที่สุปี เอเสว นโย.

คํวํ กลีนฺรากไม ไคแกกลีนฺที่บังเกิด
 เพราะอาคัยฺรากไมอยางไคอยางหนึ่ง. แม้
 ในกลีนฺแกนไมเป็นตฺน ก็มึนัยนี้เหมือนกัน.

อลิตฺตฺตฺตฺสฺสิตฺตฺตํ ทากาทินฺนํ คนฺโธ
อามกคนฺโธ. มจฺจสกลิกาปุติมึสสํกิลฺลจฺ-
 สปีอาทินฺนํ คนฺโธ วิสฺสคนฺโธ.

กลีนฺแห่งฝักตองเป็นตฺน อั้นยงไมไคที่หรือไค
 ที่ไมคี่ ชื่อว่า กลีนฺบูต. กลีนฺแห่งสะเกิดปลา
 เนื้อเน่า เนยใสสกปรกเป็นตฺน ชื่อว่า กลีนฺ
เน่า.

สุคนฺโธติ อิกฺุจคนฺโธ. ทฺคคนฺโธติ
 อนิกฺุจคนฺโธ. อิมินา ปททฺว เยน สฬฺโพิ
 คนฺโธ ปรียาทินฺโน.

คํวํ กลีนฺหอม ไคแกกลีนฺที่นาปรารธนา.
 คํวํ กลีนฺเหม็น ไคแกกลีนฺที่ไม่นาปรารธนา
 ควย ๒ บทนี้ ทรงกำหนดถือเอากลีนฺแม้
 ึ่งหมด.

คุณบํารุง สว่างวงศ์
 สร้างตํนฉบัปพระคัมภีร์ เพื่อถวายเป็นพุทธบูชา

อํุญฺสํสํลิตฺตํ. ป-ท. ๕-๖

เอวํ สนฺเตปิ กณฺณิกคฺคฺนฺธิโลตฺติกคฺคฺนฺธาตโย แมเมื่อเป็นเช่นนี้ กลิ่นทั้งหมดที่มีไคมาใน
ปาฬิย์ อนาคตา สฺพเพปิ คฺคฺนฺธา พระบาลี มีกลิ่นช่อฟ้าและกลิ่นผ้าทอนเก่า
เยวาปนภฺภูจฺจํ ปวิญฺจติ เวทิตฺตพฺพา. เป็นต้น ก็พึงทราบวา ผนวกเขารูานะเป็น
กลิ่นที่ชื่อว่าเยวาปนกะ (คือกลิ่นเหม็นไต).

เอวมยํ มุลคฺคฺนฺธาตีนา เกเทน ควฺยปรกะการฉนฺนี กลิ่นแม่ต่างกันโดย
ภินฺโนปิ คฺคฺนฺโธ ลกฺขณาตีหิ อภินฺโนเยว. ความต่างมีกลิ่นรากไม้เป็นต้นว่าโดยลักษณะ
เป็นต้น ไม่ต่างกันเลย.

สฺพโปปิ เจโส^๑ ฆานปฺปฏิหนนลกฺขโธ วจฺริงอยู่ กลิ่น นี้แม่ทั้งหมด มีการกระทบฆานะ
คฺคฺนฺโธ, ฆานวิญฺญาณสฺส วิสยภาวโรโส, เป็นลักษณะ, มีความเป็นอารมณ์แห่งฆาน-
ตสฺสเสว โคจรปจฺจุปฺภูจฺจโน^๒ เสสํ วิญฺญาณเป็นรส, มีความเป็นโคจรแห่งฆาน-
จกฺขายตนนิตฺเตเส วุตฺตนเยเนว เวทิตฺ- วิญฺญาณนั่นเอง เป็นปัจจุภูฏฐาน. คำที่เหลือ
ตพฺพํ. พึงทราบตามนัยที่กล่าวแล้ว ในจักขายตน-
นิตฺเตสนั้นแหละ.

อิธาปิ หิ ตเถว ทฺวิปญฺญาสนนยปฺปฏิมฺมตีตา ก็แม่ในคันธายตนนิตฺเตสนี้ก็ตรัสไว้ ๑๓ วาระ
เตรส วารา วุตฺตา. เต อตุถโต ประคั้บควนย ๕๖ นัยเหมือนกัน. วาระ
ปากฺฐา เขว. เหลานั้น ว่าโดยอรรถ ปรากฏแล้วทั้งนั้น.

^๑ ฉ. กณณกคฺคฺนฺธ...

^๒ ฉ. สฺพโปปิ เสส (สฺพพตฺถ).

^๓ วิสฺสุทฺธิมคฺค. ๓/๑๕.

คุณบำรุง สว่างวงศ์

สร้างต้นฉบับพระคัมภีร์ เพื่อถวาย เป็นพุทธบูชา